

Bartakovics István

ÁRTATLANUL BŰNHŐDTEK

ELŐSZÓ

Mély főhajtással teszem le könyvemet szülőfalumban a hősök szobra elé. A benne leírt történet több mint hatvan évvel ezelőtt játszódott le 1945-ben, pár hónappal a világháború befejezése után.

A történet a szülőfalum fiataljai és a szlovák katonák közötti összecsapással kezdődött, amit az váltott ki, hogy a falunkon, Nádszegen átutazó három szlovák katona az egyik utcában házról házra járva szeszes italt követelt a háziaktól.

Az összecsapás során tettelegességre is sor került, amiben katonák és civilek is megsérültek. A civilek az egyik sérült katonától még a fegyvert is elvették. A rákövetkező napon katonák szállták meg falunkat azzal a céllal, hogy kézre kerítsék a tegnap esti szembeszállókat és visszaszerezzék a fegyvert. A rajtaütés azonban nem sikerült. A felnőtt férfiakat – bizonyos korhatárig – a templomtérré gyűjtötték össze, azonban a keresett fiatalok nem jelentek meg a gyűjtőhelyen. A megszállók a „bűnteleneken” töltötték ki féktelen bosszújukat. Éjszakára a templomba zárták őket. Másnap az iskolába terelték át a tömeget, innen pedig gyalogmenetben Vágsellyére hajtották el őket, ahonnan az utolsó csoport három hét után szabadult.

Az embertelen kínzás és megalázás felejthetetlen sérelmet hagyott a falu lakosainak lelkében.

Már iskolás koromban foglalkoztatott a gondolat, hogy én ezt majd egyszer könyvben megírom. Apámnak a betegágyánál meg is ígértem ezt. Másrészt erkölcsi kötelességemnek is éreztem, hiszen a szülőfalum oly sokat adott nekem. Így legalább én is teszek érte valamit. A feladat nem volt egyszerű, az igazsághoz hűen feltárni a történeteket, és írásban megőrizni mindezt a jövő számára.

Itt, most mindjárt előjáróban hadd valljak be egy szomorú tényt – még mindig fél a falu népe.

Hiába, az életüket megterhelte az örökös, még ma is tartó félelem. Némán hordozzák a megpróbáltatás, a megalázás emlékének súlyát.

- Évtizedekig hallgattunk, és ártatlanságunk tudatában nyomasztóan nehezedett ránk a hallgatás. Mind ártatlanok voltunk! Mind! – vallotta a nyolcvanhoz közeledő R. bátyánk.

Több mint fél évszázadon át fojtják magukba a jóvátétel elvárását. A közös visszaemlékezésen még ma is félelmet keltett körükben, mikor az eseményekkel összefüggésbe hoztam őket. A tanúk meghallgatása során többször tapasztaltam, hogy némelyikük félve kutat emlékeiben. Mintha még most sem akarnák közelükbe engedni az esemény emlékeit. Inkább jobbnak látnák az elhallgatást, a csendes elmúlást, csak hogy gyermekeiknek szebb, nyugodtabb lehessen az életük.

Lám, mennyire igaz a bölcs mondás: „A félelem az igazságot is levetkőzteti.”

Azt hittem, hogy szökőárként tör föl majd mindenből a sokáig elfojtott mondanivaló, pedig már ki lehet mondani olyan szavakat is, melyeket korábban még gondolatban sem mertünk megformálni.

Az ifjabb korosztály érdekében többnyire a családon belül is elhallgatták a történeteket. Így adódhatott, hogy a ma huszonéves unokák mostanáig bizony nem szereztek tudomást róla. A megkérdezett több huszonéves fiatal közül egy-egy példa: Egy egyetemista lány a kérdésre, hogy tud-e arról, mi történt a háború után 1945-ben a faluban? – a válasz ennyi volt: nem. A kérdés kibővítése, némi segítséggel történő rávezetése után sem változott a válasz. Ugyanez a faggatás egy helyi suhancnál sem mutatott más ábrát.

Szomorú, hogy nem tud erről a falu fiatalsága. A családoknál végzett felmérésem alapján pedig azt tapasztaltam, hogy bizony sok apa „elrejtőzködött” utódai elől a sérelmek továbbadásával. Nem mondták el a gyermekeiknek, unokáiknak, hogy mit élt át a falu. Nem ismerték fel, hogy feladatuk van az utódaik előtt. Kérdezzük, ez a nemzedék hogy adhatna bármit is tovább, hiszen maga se kapott semmit. Egyszer azonban meg kell magyarázni a már felnőtt nemzedéknek, hogy mi is történt a falunkban 1945-ben. Tízszor, hússzor mondjuk el! Nem húzható tovább a hallgatás, mert ahogy mondják – az idő bénít, a múlt pedig zsugorodik. A még fellelhető tanúknak végig kell mondaniuk a családban a személyükkel történeteket, még akkor is, ha már nehezükre esne a szomorú emlékezés! Tény, hogy ezek a szereplők korban már távol kerültek az eseményektől, s ennyi év távlatából már óhatatlanul is némelyiküknél átszíneződnek a gondolatok. Hiába, a társadalmi változás is már öregkorban érte őket. Sosem hitték volna, hogy az örök időkre berendezkedett társadalmi rend egyszer felbomlik. Ezért féltek.

Az egyik átélő felesége (K.-né) így figyelmeztetett: Nem kellene törődni az egésszel, inkább tovább hordozzuk keblünkben a szomorú emléket. Aztán majd csak elvisszük magunkkal a másvilágra.

Íme, az eldobott kincs, mert bizony a múlt még egy falu életében is kincset ér, de ápolni kell! Ezért a hallgatást meg kell törni, ami nem csak jogunk, hanem kötelességünk is. Ha kihal a hiteles tanúkorosztály, bizony elhal a személyes emlékezés is. Pedig ez az egész falu ügye. Meg kell őriznünk a történelem számára minden lehető emlékeztető formában még akkor is, ha az akkori világhelyzetben csak egy elenyésző eseménynek tűnt. Nem volt világrengető. Talán fel se jegyezte a történelem, de falunk és magyarságunk számára vitathatatlanul sorstragédiát jelent. A szlovákságnak egyszer szembe kell néznie végre ezzel a ténnyel!

Az elmúlt évtizedekben a faluban nem foglalkoztak a történetekkel. Semmilyen formában nem került a nyilvánosság elé. Nem mertek hozzányúlni az előjárói sem, mert attól féltek, hogy következményei lehetnek. Mígnem kétezerben a helyhatóság törődésének köszönhetően (Juhos Ferenc polgármestere idején) „NÁDSZEG – múlt és jelen” címmel könyv jelent meg a MAGYAR VASÁRNAP KIADÓ kiadásában a falu történetéről. A nyilvánosság ebben a könyvben találkozhatott először az eseményről szóló rövid írással. Nagy lépést tett meg a község előjárósága a történet nyilvánosságra hozatalával. Előkészítette az utat a történet további feltárásához. Akárcsak azok, akik szívesen álltak rendelkezésemre, és segítséget nyújtottak a munkámhoz, mert ilyenek is voltak. Még olyanok is akadtak, akik írásban adták át a vallomásukat, vagy telefonba mondták el.

Ez adott erőt az elinduláshoz, és a bátorságuk mindig biztatott.

Köszönet érte!

A szerző

BEVEZETŐ

1945, a világégés utolsó éve. Füstje itt-ott még lángra kapott, de már nem ropogtak fegyverek, és nem ömlött vér. A kegyetlen öldöklésnek vége, megnyugodott a föld.

Már csak az asztalokon folyik csatározás – a diplomácia képviselői játszadoznak az asztalra terített térképek fölött. Hol ide, hol oda húzzák a vonalakat, viszont emberek, országok sorsa dől el azon, hol s meddig húzták meg a határvonalat.

Már vége a nyárnak is, hamar hűvösödik. Ősz lesz. Falunkból már a költöző madarak is már útra. Mintha minden visszakерült volna a régi kerékvágásba. Béke van újra a falukban, határookban, iskolákban, templomokban. A falvakban hozzáfogtak az őszi munkákhoz – elkezdődött a termés-betakarítás, újra mag került a földbe. Ez a természet körforgása.

A gazdák szántani kezdtek a falunkban is. Lovaikkal és ekéjükkel nekifeszültek a földnek. Feltörték a háború alatt elgyomosodott parlagokat. Vetéshez készítették a talajt. Földműveseink jól tudták, hogy jövőre csak úgy lesz aratnivaló, ha a jövődő kenyér magvát földbe teszik, mert – tartja a mondás – aki nem vet, az nem is arat. Már aki tud vetni, mert bizony nem mindenkinek volt vetnivalója. Sok családnál az utolsó zsák magot vitte a gazda a malomba. A háborús évek alatt kifogytak a hangárok, a kamrák. Még a padlásokról is lefogytak a vastartalékok. A falusi ember keveset törődik a jövővel. Nem szeret rágondolni, inkább a jelen köti le. A beláthatatlan jövő helyett inkább a még biztosabbnak látszó jelent tartja fontosabbnak. Még a zsoldáros is így énekel meg a földműves sorsát: Ínségben a gazda sírva indul vetni, / Magot a kenyérnek földjébe temetni. / Pedig az egész élete csupa várakozás... Tudni kell várni, amint a földművelő ember türelmesen vár... – írja a költő.

Itt a szeptember. Lassan a gyerekek is elindulnak az iskolába. Hosszú szünet után újra padba ülhetnek, tanulhatnak. Az iskola illatos levegőjében majd ismét felcsendülnek a gyermekdalok.

De úgy látszik, ez is akadozik, vagy valóan igaz a hír, hogy nem nyílnak magyar iskolák? Hiszen már vége a háborúnak, béke van és közkegyelem. Fellélegezhetünk, nincs üldözés, megtorlás. 1945 májusa óta a nap is fényesebben és egyformán ragyog mindenkinek.

De nem így lett.

Az 1938. november 2-i bécsi döntés alapján Magyarországhoz visszacsatolt Dél-Szlovákia a háború után ismét Csehszlovákiához került. Ezzel a hazátlanná vált magyar nemzet-töredék sorsa végzetessé vált. A nyílt, tervszerűen gyako-

rolt elnyomás, a kényszerbeolvasztás, az elnemzetietlenítés – mind a kisebbség felmorzsolódását szolgálta.

1945 áprilisától kezdve a magyar lakosságú községekben megszüntették a nemzeti bizottságokat. A Szlovák Nemzeti Tanács elnöksége 1945. április hetedikéi 26. számú rendeletének 6. §-a alapján a nagyrészt magyar lakosságú községekben fokozatosan közigazgatási biztosokat, illetve közigazgatási bizottságokat neveztek ki a magyar kisebbség kizárásával. A Szlovák Nemzeti Tanács elnöksége kimondta: magyar községekben ... nem szabad nemzeti bizottságokat alakítani... A közigazgatási bizottságok tagjai pedig elsősorban szláv nemzetek tagjai lehetnek. (Lásd ZVARA Juraj: A magyar nemzeti kérdés megoldása Szlovákiában, 1965, 23.). E területen a karhatalom erejét megerősítik katonai helyőrségi alakulatokkal. Tulajdonképpen ezek az alakulatok a háború után az ismét elcsatolt Felvidék őrei voltak.

„...A magyar kisebbség tagjait megfosztották politikai és állampolgári illetve nemzetiségi jogaitól. Intézkedések során fokozatosan elbocsátották az állami és a közigazgatási hivatalokból a magyar alkalmazottakat.

1945 májusában valamennyi magyar tannyelvű iskolában megszüntették a tanítást. Tény, hogy 1945 után Csehszlovákiában a magyar nemzetiségű kisebbség alapvető jogainak súlyos megsértésére került sor...” – olvashatjuk a szlovák társszerzők 1969-ben az EPOCHA könyvkiadónál megjelent „MAGYAROK CSEHSZLOVÁKIÁBAN” című könyvben. Juraj ZVARA pedig „A MAGYAR NEMZETISÉGI KÉRDÉS MEGOLDÁSA SZLOVÁKIÁBAN” című könyvében (megjelent 1965-ben a Vydavateľstvo politickej literatúry könyvkiadónál) nyíltan utal az akkori csehszlovák kormány nézetére, mely szerint: „... amíg magyar lakosság létezik Csehszlovákiában ... ez állandó veszélyt jelent.”

Ezért a kormány azt a célt követte, hogy megszabaduljon az egész magyar lakosságtól.

Így érthető, hogy a magyarság körében nyugtalanság, a bizonytalan holnap-tól való félelem lett úrrá. Nincs anyanyelven oktatás. A magyar nemzetiségű állampolgárok elveszítették szlovák állampolgárságukat, a közéletből teljesen ki lettek zárva. Minden jogot egy vonással eltöröltek.

• • •

A csehszlovák kormánynak a magyar lakosság helyzetének kérdésében hozott intézkedései, ha közvetlenül nem is hozhatók összefüggésbe a leírt eseményel, közvetve viszont igen.

Az emberek összeterelése, kínzása, a szlovák katonaság önkényes bánásmódja –, mind-mind a magyarsággal szembeni gyűlöletből fakadt. Azt pedig a

közös történelmünkben tudhatta volna a szlovák katona, hogy milyen a magyar, ha szívében, lelkében sértett. A maga módján engedelmes, de a kötőféket nem szívleli. Az önvédelmi ösztönére pedig jellemző a szívós elszántság, az elpusztíthatatlan életerő. Ezeknek az érzelmeknek a felébresztése, szítása hamar összeütközéshez vezethet.

Ez alól nem kivétel szülőfaluim népe sem.

Egyik népdalunkban milyen szépen éneklő a magyar huszár: „...olyan marsra lábam sem billentem, hogy azt bántsam, aki nem bánt engem. De a szabadságért, ha egy iznyi, talpon állok mindhalálig víni...”

Az utca fiataljai esti szórakozó hangulatának megzavarása, a falusi élet esti nyugalmanak feldúlása, a mámorító ital utáni hajsza, erőszakos kikövetelése elég ok volt arra, hogy lelkében sérelmet érezzen, szenvedjen.

Mi lesz itt, tatáröldöklés? – kérdezik egymástól a kint álló idősebb utcabeliek.

Megint lövöldözés, emberölés?

Mi ez? – hangzik tőlük a számonkérés. – Nem volt elég a háború véres leckeje? Igenis, elég volt! A háború tengernyi kínját, poklát már megszenvedte a falunk. Vagy áldozatokat kér még tőle? Bízta benne, hogy béke fakad a háború nyomában és hazatérnek a harcosaik. Aztán ha fáradtan, legyengülve is, de megalapozzák életüket, megtalálják nyugalmaikat. Még azt sem tudtuk – emlékezett vissza apám –, hogy frontkatonáink közül hány ifjú élet siklott le a halál lejtőin a mélybe. Hányan veszték oda falunkból a fronton, s mennyien sínylődnek hadifogoly-táborban vagy sebesülten a messze tájak kórházaiban. Azt sem tudhattuk, hogy kik vannak útban hazafelé. Hányra vár még feleség, mennyasszony, édesanya. Még lélekharangot sem kongattak az elesett hőseinkért, egy misét sem mondtak lelkük üdvéért. Még frissek a sebek, s megint felfegyverzett katonaság gyűrűzi körül a falunkat.

- Uramisten, ebből vérontás lesz! – jajdul fel egy fiatalasszony az utcánkban, akinek a férje elvesztése örök gyászt borított a szívére.

De ne siessünk ennyire előre, szedjük sorjába az eseményeket, haladjunk történetről történetre...

A KEZDET

1945. szeptember 19. Mosolygós, verőfényes meleg nyárutói nap volt. A hónap lassan már a végéhez közeledett. Az emberek még mindig nyári ruhában jártak, dolgoztak a határban. A jótékony meleg nyár azonban lassan véget ér, s beköszönt majd az ősz. A szeptemberi napsugár már csak a nyár búcsúcsókja lesz. Most még csak az ég színe árulja el az őszbe indulást. Még zöld a mező, a határban még szól a pacsirtadal, a házak előtt még hallatszik a gyerekkacagás. A virágok nyárszaga sem illant el még.

Már alacsonyan járt a nap. A búcsúzó napfény olyan békésnek tűnt, mintha jelezte volna, hogy szép est lesz az ég alatt.

Be is esteledett. Falunkban a harangok már el is kongatták az esti harangszót.

Ez időtájt az esthomályban egy csallóközi kis városkában, Nagymegyeren a katonai helyőrség udvarából katonai lovasszekér gördült ki két közkatonával és egy altiszttel. Az úticél Vágsellye volt. Feladatuk pedig a vonattal érkező J.M. századost a nagymegyeri helyőrségre szállítani. A várt tiszt azonban nem érkezett meg a vonattal. Az altiszt döntése alapján a szekér visszafordult az alakulathoz Nagymegyerre.

Ezzel kezdetüket vették az események.

Rémes, fenyegető sötét este lett. Még a lovak is megremeghettek a sötétből. A hajtó azonban nem volt gyakorlatlan a gyeplőfogásban. Tudta, hogy sötétben mennyire lehet a lovakra számítani. Egyenesen ült a bakon. Balkezevel tartja a gyeplőt, másik kezében pedig a hosszú nádnyelű ostor, mellyel sűrűn suhingatott a két szelíd kanca fölött, amire azok csak megrázták a sörényüket és prüszköltek egyet.

A kocsi útjába eső első faluban fényesen világítottak az ablakok, de az utcák sötétek voltak. Az egyik ház előtt üldögélő emberek azért észrevették a zörgő kocsit, de hogy kiket vagy mit szállít, azt már nem tudták megállapítani. Vagy talán nem is érdekelte őket. No, annyit azért megtudtak, hogy idegen kocsi volt, mivel csak végigrobgott a falun. A falu végén is ülteek kint emberek. Faluhelyen szokás volt, hogy esténként az utca öregebbjei összeverődtek egy ház előtt, s hosszú rönkön ülve társalogtak. Ez volt a hosszú esti szórakozásuk. Ezek már felismerték a szekér státuszát – lovas katonaszekér, mondták egymásnak. Az utcavégi lámpa fényében még azt is meg tudták állapítani, hogy hány utas ült a kocsin, és hogy más rakomány nemigen lehetett rajta. Örömeikre a kocsi békésen elhagyta a falut, akárcsak a következőt is. Ezután Nádszegre értek. Körülbelül félúton lehettek. Sötétben bizony fárasztó lehetett az út.

Ezután pedig már csak azon törték a fejüket, hogy tudnák magukat „felerősíteni”.

Ez katonanyelven annyit jelent, hogy egy jóféle szívderítő itóka után kellene nézni, s abból is a keményebb, az égetett fajta után. Azt meg már tudták, hogy ehhez elsörendűen értenek az itteniek – csakis a javát csurgatják le, azt is nagyon tisztán.

A lovakra pedig csak annyi gondjuk volt, hogy azok indulás előtt kaptak abrakot, szénát eleget. Meg aztán az állomásnál is ettek zabot az etető tarisznyából.

Ennyi ismeret elég volt ahhoz, hogy Nádszegen tartsák a félútközi pihenőt. A kocsis máris „sztoj!-t” kiáltott a két kihízott párának, miközben mindkét gyep-lőszárat összefogva erősen meghúzta. A lovak a kiáltott, illetve a gyep-lővel közvetített parancsra nyomban megálltak. Elvégre nekik is kell a pihenés.

Az altiszt elosztotta a „harci feladatot”: a szekeres itt marad a lovakkal, ő pedig a másik katonával fegyverek után fog kutatni, ami valójában csak a szeszhez jutás álcázása lesz.

A parancs elhangzása után a kocsis őrző tekintete mintha valami elégedetlenséget jelzett volna. Az altiszt megpróbálta megfejtetni a lovász gondját, baját, de ő azzal nem elégedett meg, hogy majd őrá is gondolnak ivás közben. Aztán azzal vigasztalták, hogy majd neki is hoznak, még hozzá a legerősebbikből. Ezután a két csellengő irányt vett a falu Kurtasor utcája felé.

Mindezt apámtól hallottam.

Akkoriban apám Vágsellyén megismerkedett egy örrel, aki civilben cipészsegéd volt. Mindennek apám egy dohánylevele látta kárát, de megérte. Nem volt goromba hozzájuk, de nem is tudott segíteni rajtuk, amolyan „ha nem tudok segíteni, nem ártok” elvű volt. Időnként összetalálkoztak Dunaszerdahelyen, ahová cipészárúért járt apám. Minden találkozásuk alkalmával szóba került a falu szomorú története, melynek mindketten részesei voltak, csak más szerepben. Ilyenkor kerültek szóba az esemény apró részletei is, melyek sok homályos dologra, találgatásokra fényt derítettek.

° . °

A további események fő színtere a Kurtasor utca lett. Közel van a falu központjához, a templom térhez. Rövid, széles, egyenes, mindkét végéről három utcára ágazik. Nem volt ugyan üzlete, se kocsmája, se cipésze, se malma, se szodagyára, nincs se bika-, se csödürteltepe, se olajprese, se trafikja. Pár létesítmény kivételével nem volt semmi olyan az utcában, amivel a község közügyét, ellátását szolgálta volna. Mégis hangulatos, népes utca volt. Többnyire szép gazdahá-

zakkal telt két ház sor alkotta az utcát. Lakói földművesek, jó gazdák voltak, jószággal, kazlakkal telt nagy udvarokkal. Azonkívül, hogy a legvallásosabb utca volt, valamivel mégis kitűnt a többi utca közül – a környékbeli utcák fiataljai itt találkoztak esténként. Inkább már legénykedő korba tartozó fiatalok verődtek össze dalolni, táncolni, szórakozni. Szórakozásukba sokszor friss, fiatalos kacagások csendültek bele. Néha egymást karonfogva nótaszóval körbejárták este az egész falut. Az összejöveteleik mindig hangulatosak, békések, vidámak voltak. Mintha a szívükben kivirágzott volna az ifjúság. Talán még az ég lakói is gyönyörködtek benne. Bárkit befogadtak maguk közé bármelyik utcából. Jaj volt annak, aki megzavarta őket. Vajon ki is merte volna ezt megtenni? – éneklő fiatalokat megzavarni. Talán még Isten előtt is bűn lett volna.

HÁZALÁS

Az utca gyenge fényét egy utcalámpa adta, meg a kis függőnytelen ablakok pislogó lámpafénye. A háztetőkön emelkedő kormos kéményekből áradó sűrű füstfellegek azonban még ezt a kevés fényt is eltakarták. Így nem volt könnyű felismerni, hogy az egyik házból kilépő két alak nem a ház lakója, se nem utcabeli, hanem idegenek, szlovák katonák.

A távozó vendégektől a házigazda bizony nemigen szívélyes elkésződéssel búcsúzhatott, mert ahogy kiléptek az utcaajtón a hivatlan vendégek, a házigazda azonnal becsapta és beakasztotta az ajtót, de úgy, ahogy eddig még soha. Aztán már csak a sötét égre nézett, megköszönve az ég urának, hogy megmenekült a szemtelenkedőktől. Bizony nem volt könnyű szembeszállni fegyveres katonákkal, akikkel még szót sem értett az ember. Mintha szlovákul beszéltek volna, de nem értette őket. Azaz igenis megértette, hogy mit akart a két tót atyafi, mert amit követeltek, annak sok nyelven egy és ugyanaz a neve: pálinka. Íme a két pálinkás fickó, akik otthagyták társukat a falu végén, megígérve, hogy neki is visznek itókát, valójában azonban csak egyetlen vágyuk volt, hogy televedeljék magukat itallal.

A két italszomjas fegyverrel járja az utcában a házakat és szemtelen, goromba fenyegetéssel pálinka után kutat. Így követelték a tömény szeszt egy másik lakosnál is (P.I.), akinek sikerült elhíttetni velük, hogy valóban nincs pálinka a háznál. Megígérte nekik, hogy rögtön szerez a szomszédoktól. Ezt is elhítték, de annál jobban sürgették, hogy máris menjen és hozza az innivalót! Még orrára kötötték azt is, hogy számítsa a lovászra is, aki a szekérnél van.

- Nehogy megvárakoztassa őket, meg üveg nélkül ne próbáljon visszajönni! – szolt a figyelmeztetés.

Így is lett. A lakó elment, de visszaérkezését a házalók már nem tudták kívánni. Hosszú várakozás után kijöttek az utcára. De nekik most nem kellett az utca, a nyilvánosság még sötétben sem. Nem kellett nekik még az alkoholgőzös levegő sem. Nekik valami más kellett, olyan, ami belőről a testüket melengeti. S idejük sincs a hosszú várakozásra. A mámorító ital felkutatása, az élvezetéhez jutás sürgeti őket. Látni lehetett rajtuk, hogy milyen élvezetet nyújthat nekik a pityóka – egyenesen az üvegből innák. Még a tekintetük is arra vallott, hogy italért talán mindenre képesek lettek volna.

És a lovász?

Útjukba állni sem mert senki. Elvégre egyenruhás, fegyveres katonák. Már maga a megjelenésük is parancsoló, követelésük teljesítésére szólít. S ha ez nem elég – mondják maguknak –, nem dísznek van vállukon a géppisztoly. Azzal pedig hogy mikor mit kell tenni – ők azt igenis tudják.

Ilyen önmagasztalástól felhevülve törnek be az utcában (ahol az események zajlanak) egy másik ház (J. P.) udvarába. (A faluban az a hír járta, hogy besúgóktól kaptak útbaigazítást erre a címre.) Az udvar levegőjét itt sem a pálinkagőz, hanem a frissen fosztott kukoricacsövek illata árasztotta el. Nagy munkában volt a gazda. A részesművelésbe kiadott kukoricát fosztották a háznál. A napközben leszedett kukoricát este meg is szokták fosztani a gazda házánál, és csomókba kötni. A csomókötés némi hozzáértést is kívánt, ezért ezt rendszerint maga a gazda végezte. (Emlékszem, édesapám milyen erős szorítással illesztette a csöveket egymás mellé. Nem is hullott ki a csomókból egy cső sem. Apámnak nem csak ez volt az összes tudománya – cipésmester volt, ismerte a kottát, fúvós hangszeren játszott községünk rezesbandájában.)

A fosztást a családtagok és a segédkezők végezték visszasegítési alapon. Rendszerint a fiatalok is bekapcsolódtak a fosztásba.

Ehhez a munkához sok népi hagyomány fűződik a falunkban is: mesemondás, mókázás, viccelés, dalolás, de nem volt ritka eset a háborús élmények, történetek és más érdekes események felidézése sem. Fiatalok között előjött a piros kukoricacső keresése leleplezett incselkedéssel. Nem maradhatott ki a töklámpa készítése sem.

A házigazdánknál is vidám társaság gyűlt össze. Az udvarból férfi- hangok, friss, fiatalos kacagás hallatszott ki az utcára. Jó hangulatban ment a munka. A fiatal lányok fiúsan huncutkodtak. Éppen jóízűen nevettek egy csintalan indítványon, amikor hirtelen furcsa zajra lettek figyelmesek a fosztók.

Jaj, katonák jönnek! – kiált fel valaki a lányok közül. Hirtelen elhalt a nevetés, az ártatlan cselekedet. A megrémült fosztók zsi bongva szerteszét futottak a fekete éjszakában, ki merre látott, de ekkor már a két katona az udvarban volt, s látta, milyen riadtan menekülnek az ott tartózkodók. Kétségbeesésüket még jobban fokozta a katonák kiabálása: Stojte! Stojte! – de nem álltak meg. Mindenfelé futottak, amerről csak ki lehetett jutni az udvarból. A rémületet keltő katonáknak sehog y se ment a fejükbe, hogy a menekülő civil népség ennyire semmibe veszi a parancsszót. Ennyi „Állj” kiáltás után éppenséggel már a fegyvert is használhatták volna legalább figyelmeztető lövésre. S ha erre sem állnának meg a menekülők, akkor a szolgálati szabály szerint közéjük is lőhettek volna – merülhetett fel bennük a gondolat. Gyanút fogtak – bizonyára valami törvényt sértő dolgot követtek el, azért menekültek olyan riadtan. Ezt pedig ki kell deríteniük. Látni is lehetett rajtuk – emlékezett vissza a házigazda –, hogy biztosak a dolgukban, hiszen itt csak nekik volt fegyverük.

Azonnal el is kezdik a razziát az udvaron és az épületekben. Maguk sem tudták, hogy mi után kutatnak, mintha csak a félelmetességüket akarták volna látványossá tenni. Mivel nem akadtak semmi olyan jelre, ami az elmenekülő

fosztók bűnösségére utalt volna, sem itálra – a házigazdának rohantak és pálinkát követeltek tőle. Noha nem is értette beszédüket – mondta a gazda –, de annyit kivett belőle, hogy vedelni valót követelnek tőle.

- Az ördög hozta ide őket megint – dűnnyögött magában. A természetes, nehéz természetű gazda nem ijedt meg a garázdálkodóktól. Úgy-ahogy tudtukra is adta, hogy ők már voltak nála korábban és behörpintették a magukét. Előbb is pálinkát meg ennivalót követeltek tőle, de nem olyan szemtelenül, mint most. Adott is nekik két üveggel, hozzá meg töpörtyűt is. Mindezt semmibe véve a tisztességet felrúgva fegyvert fogtak rá, s úgy kényszerítették követelésük teljesítésére (a gazdánk felesége összeesett, amikor látta, hogy férjére rátartotta a puskát az egyik katona). A követelés szóbeli viaskodássá fajult. A gazda elvesztette türelmét és erélyesen kiutasította a hivatlan vendégeket az udvarból. Egyre fokozódott közöttük a feszültség. A gazda nem adta meg magát, viszont a katonák nem távoztak az udvarból.

Így állt a „front” az udvaron fegyveresek és fegyvertelenek között.

Tudvalevő, hogy háború után az országban nagy volt a szegénység. Talán vidéken valamivel könnyebb volt az élet, mint a városokban, de készletek már itt sem voltak. Különösen az élelemhiány tette egyre nehezebbé az életet.

A zavaros helyzetben a két italszomjas szem elől tévesztette a gazdát, akinek sikerült eltűnnie a fénytelen udvarból. Az egyik kertvégi szomszédjához (L.V.) ment. Itt is éppen kukoricafosztással volt elfoglalva a család.

A fosztók megriadtan hallgatták végig az utcabeliüket, aki egyben megkérte a szomszéd gazdát, nem mehetne-e el az egyik fia kihívni a község komisszáriját, hogy az udvarban viaskodó két katonát szólítsa fel távozásra. Jóllehet a gazda nem is tudta, hogy ilyen esetben van-e intézkedési jogköre a falu előljárójának.

Az ifjú suhanc (L.V.) elindult hazulról, de nem a hatósági személyért, hanem más irányba, a szomszéd felé, ahonnan hallatszott a láрма. Mint afféle kamaszt – ahogy hallottuk a visszaemlékezésekor – a kíváncsiság vitte oda.

Ki gondolta volna akkor, hogy az itt történtenek indítják majd el azokat az eseményeket, melyeknek a kamasz legényünk is részese lesz...

Az egykori ifjú ma már hetvenen túl így emlékezett vissza az eseményekre: „Sötét volt. Távolról semmit sem lehetett látni. Csak a zajos kiabálás hallatszott. Egészen közel kellett menni, hogy meglássam, hol és ki kivel kötekedik. A két fegyveres még mindig bent volt az udvarban. A kint álló utcabeliektől tudtam meg, hogy az udvarban ki viaskodik a katonákkal.”

Eközben a házigazda fia (J.F.) is viszi a hírt az átellenben lakó gazdához. A hír hallatára – no meg az egyre jobban átcsapó zajra – a szilaj G. legények azonnal az összezsapás színhelyére mentek. Jóllehet őket is csak a kíváncsiság vitte

át, de ahogy meglátták a fegyveres szemtelenkedőket, ők is az utcabeli fiatalok és a házigazda védelmére keltek. Ekkor már a környék lakóinak jó része kint állt az utcán. Voltak, akik csak a házuk elől figyelték az eseményeket, mások kisebb-nagyobb csoportokba verődve vártak a fejleményekre.

A civilek erős magvát fiatalok alkották, akiknek a vidámnak induló estéjét megzavarták. Az utca népének zsvajgását meghallják a J. P. udvarában razziázó katonák is. Az egyik, az altiszt felfigyel a lárma, és kimegy az utcára az emberek közé. Az utca népe előtt elkezd kiabálni szidalmazni a ház gazdáját, mert nem adott nekik pálinkát. Éles szóváltásba kerül (szlovákul – magyarul keverve) a fegyveres altiszt az utca civiljeivel, a fiatalokkal. Az egekig magasztalja a csehszlovák katonákat, s megint a pálinkánál köt ki. Élesen, csattanó hanggal, istentelenül káromkodva szidja a gazdánkat, hogy csehszlovák katonának nem ad pálinkát, és még van bátorsága hozzátenni – tudják kik maguk? ... Azok! Mindebből a fiatalság, no meg a többi kint álló csak a káromkodást értette meg. A fiatalok sem tudták tovább túrtőztetni magukat. Válaszul ők sem takarékoskodtak az illetlen szavakkal, és tudtára adták az altisztnek, hogy csak mit ér a csehszlovák katonaság, hogy mehet vele a ...! Igen, mi is elküldtük őket valahová – mondták. Érdekes, az egyenruhás is megértette a katonaságára hányt magyaros cifra szavakat. Sőt, úgy tűnt, hogy minden magyar káromkodást megértett. Egyre feszültebb szócsata támadt közöttük, amiben minden volt, csak kölcsönös tiszteletadás nem. Katonanyelven mondván – puskaporos lett a levegő.

Az ingerült altiszt – fegyveres fölényét érezve – ráfogta az orosz géppisztolyát (fegyverismerő szemtanú szerint biztos az volt, mert rövid nyele volt, nem volt tusa) a vele szembeszálló egyik fiatalra (L.D.). A viaskodás tovább élesedett az utcán és elérte a tetőpontját. Fegyveres összetűzés lett belőle. Ekkor már a kocsiőrző lovász katona is csatlakozott a két társához. Így már három fegyveres szállt szembe a fegyvertelen civilekkel. (A csendőrség jelentése szerint a civileknél is volt fegyver). Közülük az altiszt, aki az egyik fiatalra (L.D.) tartotta fegyverét, a fejére kapott ütéstől eszméletét veszítette. Az utca lakói közül néhányan a sérültet bevitték a G.-ék udvarába, ahol ápolásban részesítették, majd kivitték a „csataterrről” a házhoz közeli földverem-tóhoz. Tanúk szerint egy ideig hallatszott is onnan a jajszó. A katona, aki egy ideig nem volt magánál, visszanyerte eszméletét, de már fegyvertelen volt. Egyik házból a kukoricafosztás befejezése után a fosztók a koromsötét éjben elmentek megnézni az ájult katonát, nincs-e nagyobb baja, de már nem volt ott. Ez méginkább megerősítette az egyébként is sokak által igazolt megállapítást, mely szerint nem is lehetett olyan komoly a sérülés, mint ahogy azt színlelni tudta ápoláskor a sérült.

Ugyanennek az eseménynek egy másik mozzanatára így emlékeztek vissza a résztvevők: A katonák, amikor látták a civilek bátorságát és hogy még fegyverük is van, jobbnak látták a menekülést még az utcából is. A futást a sérült altiszt nem bírta, összeesett. A menekülő társai észre sem vették, hogy lemaradt. Egy civil (L.Gy.) ment oda hozzá, mert az utcán állók azt mondták, hogy meghalt. Nem volt igaz, még élt. Még szólt is hozzá, de a katona nem válaszolt. Fájdalmi lehetek, hiszen ő kapott legtöbbet, ő volt annak a kis csapatnak a vezetője, mely összetűzésbe került az utcabeliekkel. Az említett civil (L.GY.) igen mérges volt az altisztre, hogy így megzavarták az utca békés lakóit azért a vacak italért. Mérgében a sérültet még bántalmazta is, ami bizony nem volt méltó ezen utca emberéhez. Aztán ő is otthagyta a sebesültet. A magához tért altiszt a sötétség leple alatt észrevétlenül elmenekült a falu másik végére, Majténba, ahol a lovaskocsijukat hagyták még alkonyulás idején. Gyorsan körülfürkészte a kocsi környékét, de a lovakat körülálló kutyaseregen kívül senkit sem talált. Ugyanis – mint ahogy már tudjuk – a kocsinál hagyott őrszem (O.K.) közben odament a viaskodás színhelyére.

Ugyanígy civil részről az egyik utcabeli szembeszálló fiatal (L.D.) is eliramodott a tűzharcból – hazafutott, de nem a saját házukhoz tért be, hanem az egyik szomszédjukhoz, s innen ment haza a hátsó kerítés átjáróján. Utána csak a kora esti szél futott végig a kertben, ahol a kert sötétsége elnyelte őt. Gyermekkor óta ismerte ezt az utat, a zöld bokrokat, a hintafát, a szérűt, ahol nyáron a learatott gabona asztagokba van rakva. Kicsépelés után pedig szépen hajtott szarvakkal (máshol füleknek mondják) befejezett szalmakazlak állnak.

A kert minden porszeme hallgatott. A menekülő, amikor elkezdett futni, talán maga sem tudta merre fusson, hová menjen, csak lihegve rohant át a széles úton az éj sötétjébe. Néhány kutyaugatás is még jobban megriasztotta. Akkor talán még azt sem tudta, hogy melyik házhoz futott be.

Az utcában a házak ablakai már kezdtek elsötétedni. Már csak itt-ott pislákkolt egy-egy lámpa. Az amúgy is sápadt hold elé báránnyelűk húztak, és beárnyékkolták még azt a kevés holdfényt is, ami eddig a lágy felhőkön átragyogott. Az utca végén pedig csak egy villanylámpa viaskodott a sötétséggel.

Ilyen gyöngye világosságban is azért kirajzolódott a menekülő civil alakja, így a katona azt is látta, melyik házhoz futott be. Nyomát követve utána is ment. A tágas udvarú házban két család lakott. Az üldöző ezt észre sem vette, s a hátul lakó nyári konyhájába tört be vad erővel, természetesen köszönés nélkül. A népes család éppen vacsorázni kezdett. A tűzhelyben még ropogott a rőzse. A táliban gulyás gőzölgött. Friss illatával tele volt az egész konyha. Az egésznapos határi munka után bizony éhes volt a család. Rég volt az ebéd, ahogy azt mondani szokta a határ embere. Részes kukorica betakarításával voltak elfoglalva.

Munkára nevelt család volt. Az apa minden ház körüli és határi munkára bevonta a gyerekeket is öregedő korára nézve bizony egyedül már nem bírt volna a gazdasággal. Vacsora után most is majd kukoricafosztásnak ül neki a család, no meg a segédkezők. A munkát be kell fejezni, mert akkor holnap nem folytathatják a törést. Nem lenne fedett hely a fosztásra.

Mindez nem így történt. A váratlan események mindent felborítottak. Az evés előtti imát magukban még el tudták mondani, de alighogy merítenek egy-két kanállal a gulyásból, betoppán hozzájuk egy egyenruhás fegyveres katona. A váratlan vendég megzavarta a vacsorát, és az estére tervezett munkából sem lett semmi. A tűzhelyben a ropogós rőzse lángja is lassan kialudt.

A katona magyarul is beszélt, noha nehezen formálta a szavakat. A visszalelékezők szerint magas, nyúlánk növésű, kipirult, jóképű, mosolygós szemű legény volt – azt meg kellett hagyni. Tűzelt benne a katonaélet. Húsz év körüli lehetett. Még a megriadt lányok is szemük pillantását végighordozták az alakján. Megtudták tőle, hogy egy fiatal civilt keres, aki szeme láttára ebbe a házba futott be s itt is kell lennie. Rájuk fogta éles fegyverét, tágra nyitotta szemét, mint a prédára leső ragadozó és követelte a lakóktól, hogy hol van az a legény, aki velük kint az utcán viaskodott és ide menekült. Közben rémisztően kapkodja fegyverét, hol az egyikükre, hol a másikukra célozva.

Ha nem lép elő, fegyveres razziát tart az egész házban. Vagyis, még az ágyakba is belelövöldöz – mondta elrekedt hangon a katona, de hangja felért egy ordítással. A család azonnal felriadt az asztaltól, s félbehagyva a vacsorát kirohant az udvarra. Csak a villogó szemű kandúrmacska maradt elégedetten a helyén a tűzhely meleg sütőjében, hiszen ő már megkapta a részét a vacsorából. A fiatalabb lányok előbb ijedten lapultak a falhoz, aztán szerteszét szaladtak az utcában, de sehol sem fogadták be őket éjjeli megszállásra. Még a rokonok sem merték őket befogadni. Félték, hogy a katonaság nyomukra akad. Azt pedig tudták, hogy a rejtegetés akár az életükbe is kerülhet.

Közben a lányok megtudták, hogy a szülők otthon maradtak. Ők is hazamentek. A család nem tudta elképzelni, hogy mi is történt itt a házuk körül. Kétségbeesve néztek egymásra, s mindkettőjüknek fénylett a homloka a rejtekezésről. A házigazdának feszültség áradt szét a lelkében. Emlékezetében hirtelen felbukkantak ifjúkori katonaéveinek képei. Az anyjuk meg úgy érezte, mintha egy pillanatra megállt volna a szívverése.

Az összecsapásban az egyik közkatona is megsérült, akit aztán lefegyvereztek, majd meglincseltek az utcabeli civilek. Ezek után mégis sikerült elmene-külnie Úrföldre, ahonnan egy lovasgazda kocsin Vágsellyére, az ottani katonai parancsnokságra szállította. Rendőri jelentés szerint innen a pozsonyi katonakórházba került ápolásra.

A HÍRVIVŐ

Az esti összecsapás színhelyéről elmenekült altiszt sürgősen intézkedett. Visszament a kocsihoz. Az egyik közeli házsor felől beszédfoszlányok hallatszottak. Nem ijedt meg az altiszt. Sietve felköti a leoldott istrángokat, kocsira ül, és a lovak közé csapkod az ostorral. Lazára fogott gyeplőszárral szinte egyfolytában vágtaiban hajtja a prüsszkölő szomjas párákat, melyek egyre jobban beledőltek az útba. Talán már nem is ostorozta, inkább csak szavakkal buzdította őket. Micsoda iram lehetett a cél felé. Szikrákat hányhattak a patkók a kavicsos úton. A két deres – mintha ostorsuhintás érte volna a kényes farukat – még jobban beledőlt az útba. Kiadták magukból a zab erejét. Olyan száguldásba kezdtek, hogy a hajtásban gyakorlatlan altisztnek biztosan keményre kellett fognia a gyeplőt. Talán még azt sem tudta, hogy kiért-e a faluból vagy sem, csak a kocsi után futó korcs ebek hada jelezte, hogy még a falu határában lehet. Az est sötétjében ugyan nem lehetett látni, hogy porolt az út utána, de a kocsi zöreje, a lovak patkóinak gyors kattogása a ház előtt társalgók szerint arra vallott, hogy a kocsis hajt, mint a rongyás. A kocsi zaja egyre jobban távolodott a falutól. Csak úgy szelheték az irányt előre. Azt azonban nem tudhatták a beszélgetők, hogy milyen fontos hírt visz ez a kocsi Nagymegyerre a helyőrség parancsnokának. A laktanya kapuőrsege – akár hallhatta is a lódobogást – a kémlelőlyukon át még az utca homályos fényében is láthatta, hogy egy kétlovas kocsi az úton lóvágtaiban közelít feléjük. A bejáró kapuhoz érve a kocsirúd valsalt hegye talán a kapuszárnyba is ütközött, ami azt jelenti a kapuőröknek, hogy gyorsan nyissanak kaput az érkezőnek. Így is történhetett. Az ütközés hangjára az őr azonnal a kapuhoz futhatott, talán már ki se nézett az útra, hogy mégis oda tartozó-e az érkező vagy sem. Helyéből gyorsan, iparkodva kibillentette a kampókat és egyszerre jobbra-balra kicsapta a kapuszárnyakat. Valójában csak most láthatta az őr, hogy az ideérkező altiszt idevaló. Emlékezett is rá, hogy ezzel a kocsival mentek ki alkonyat táján az udvarból. Sőt, akkor is ő nyitotta ki nekik a kaput. Aztán hirtelen az is eszébe juthatott az őrnek, hogy akkor hárman voltak a kocsin. Jól emlékezett az őr. Akkor hát hol van a második és a harmadik útítárs? – kérdezte magában. Aztán talán meg is nyugszik a lelke, hiszen ez nem is tartozik őrá. Az ő szolgálati kötelessége nem terjed ki addig. Talán csak most juthatott az eszébe az is, hogy még nem is szalutált a kocsin ülő altisztnek, aki ennél most fontosabbnak tarthatja azt, hogy álljon félre az útjából. Elvégre sürgős jelentéssel tér vissza az alakulatához. Biztos, még itt is ostorsuhintással indította el a fáradt, izzadt lovakat, és máris a laktanya udvarában volt. A lovak talán még meg sem álltak, de ő már leugrott a szekérről, a gyeplőt pedig a lovak közé dobta, s rohant egyenesen a parancsnokhoz. Még az

is feltételezhető, hogy itt meg ő feledkezik meg a szolgálati rendszabályról, mert amint a parancsnokhoz ér, máris kezdi a helyzetjelentést. Bizonyára a parancsnok már az első szavakból megérezte, hogy a jelentés komoly eseményről szól, ezért talán ő sem kéri számon az alattvalótól a katonarend szerinti eljárást. Sőt, bizonyosak lehetünk abban, hogy még feszültebben hallgatja az altiszt igaznak tűnő jelentését. Magáról a jelentésről nincs semmilyen írásos feljegyzés, de bizonyára hatásosan – sokényt elhallgatva, míg másokat felnagyítva – lett leadva. Erre a pár nappal később megírt csendőri jelentés az „účinny” szóval utal is (Lásd: Stanica národnej bezpečnosti Tallos, okr. Galanta, čís. jedn. 110 dov./45). A parancsnok gyors döntése is arra enged következtetni, hogy a jelentés sok olyan tényt mellőzhetett, melyek egyértelműen a katonákat tennék felelőssé az esetért, nem pedig a békésen szórakozó fiatalokat, az asztalnál vacsorázó családot, a játékosan dolgozó kukoricafosztókat.

Mivel az összetűzésnek sérültjei és lefegyverzettjei voltak, semmiképpen sem lehetett volna eltitkolni a történeteket. Ezért pedig elsősorban az altisztet terhelte volna a felelősség. Ő volt a felelős a kocsi úticéljának eléréseért. Így érthető, hogy az altiszt csak olyan jelentést adhatott, melyből a parancsnok egyértelműleg megállapíthatta: az incidensért a civilek a felelősek. Ők váltották ki az összetűzést. A szolgálatot teljesítő három katona csak belesodródott az eseménybe. Ezt pedig meg kell torolni az utca lakóin.

Azt meg jól tudhatta a parancsnok, hogy az időhúzás mindig az ellenségnek kedvez. Azonnal intézkedett is: – sérültek, lefegyverzés, szlovák katona meggyalázása meg egyebek... szedte sorjába a történeteket. Türelmetlen lett, lángba borulhatott az arca, pedig bizonyára azt akarhatta jelezni, hogy ura lesz a helyzetnek. Parancsba is adta az azonnali rajtaütést: elfogni a zendülés kiobbantóit, a verekedőket, visszaszerezni az elkobzott fegyvereket!

° ° °

Miután a két katona elmenekült, a harmadikat pedig sérülten kórházba szállították – megszűnt az összetűzés. Az utca éjszakára elcsendesedett. A fiatalok szétszéledtek, az utcabeliek pedig egyik-másik ház előtt kisebb csoportokba verődve még frissiben tanakodtak az eseményekről. Főleg azt fejtegették, hogy fajulhatott idáig az egész eset? Hogy keveredett annyi ártatlan civil az összetűzésbe? Hogy tudott két-három katona szembeszállni annyi civillel? Abban viszont egy véleményen voltak, hogy az összetűzést a katonák váltották ki. Mindeztől őket terheli a felelősség. A hatóság előtt majd nekik kell felelniük a történetekért.

A FALU MEGSZÁLLÁSA

A megtorlás drámai felvonása már másnap (1945. szeptember 20.) virradtkor el is kezdődött. A nagymegyeri helyőrségről K. őrmester vezényletével lovaskocsin 20 fegyveres katona érkezett Nádszegre, az előző napi esti események színhelyére. A katonai beavatkozásról Nagymegyer nem értesítette a falu közigazgatását. Eddig még érintkezésben sem voltak. Ettől függetlenül a falu szlovák komisszára jól látta, hogy mi történik a faluban, mégsem tett semmit a majdnem szintiszta magyar falu érdekében.

A csapat tisztjének csézája a célba vett G. M. háza helyett a szomszéd háza előtt állt meg. Az itt lakó egyik szemtanú vallomása szerint olyan lukacsos csővű puska volt náluk. Vállukon lógott, de lövésre készen tartották rajta a kezüket. Még ránézni is féltünk – mondta fia jelenlétében a visszaemlékező több, mint nyolcvanéves K. született G.V. néni, akivel mint akkori lánnyal még találkozunk az események során.

Egyre feszültebbé vált a helyzet. A megszálló csapat egy része körülállta a tegnap esti összecsapás színhelyének környékét, másik része pedig a faluban alakított ki állásokat. Először is a faluból kivezető országutat állták el, hogy senki se mehessen ki a faluból, főképpen azok közül ne, akik a tegnap esti összecsapásban részt vettek. K. parancsnok pedig P. és P. őrmesterekkel a tegnap esti összecsapás egyik színhelyére, a G. M. házába mentek volna. Azonban az este megjegyzett házszámot a támadók bizonyára eltévesztették, s tévedésből a második szomszédhoz (M.V.) törtek be. Innen aztán magukkal vitték a gazda tizennyolc éves fiát (ifj. M.V.).

Még mindig nem találtak a keresett házra, mivel ezután egy másik G. házat támadtak meg. Innen aztán az apát (G.L.) és a fiát (J.) hajtották ki az utcára, és kézen összekötözve fegyveres katonák vitték a községházára, ahol pincébe zárták őket.

Csak ezután találtak a keresett házra.

A katonák egyre dühösebbek lettek, hogy még mindig nem azok kerültek kézre, akiket tulajdonképpen keresnek. Nem mintha az eddig kézre kerítettek nem lennének „bűnösök”, hiszen szerintük ezek is verekedtek, lincseltek őket. A fő harci feladatuk azonban az elkobzott fegyverek visszaszerzése és a „fegyverrablók” elfogása volt. Az a tudat ugyanis, hogy a másik félnél is van fegyver – nehezítette a beavatkozásukat. Tudták, hogy ha a keresetteknek van fegyverük – márpedig van –, akkor egykönnyen nem adják meg magukat. Egy másik (B.V. – né, szül. T.E.) vallomás szerint a falu egyik besúgója (aki összebarátkozott a katonákkal) árulta el a katonáknak, hogy kik támadták meg őket tegnap este. A katonaruhába bújt besúgótól tudták meg azt is, hogy melyik

házban laknak a „főkolomposok”. Sőt, egy további szemtanú vallomása szerint némi félelem is kiült az arcukra. Nem is csoda, így megzavarni egy utca reggeli nyugalma! Egyébként sem vet jó fényt a szlovák katonára, hogy fegyvertelen civilek lefegyverezték őket. Az igazi félelem azonban csak most rontott be a szívükbe, amikor a keresett udvarba léptek. Itt már érezték a tegnapi lövöldözés bűzét.

Egyik, az eseményekre emlékező tanú (L.V.) szerint, a reggel érkező csapat fehér zászlóval jött az esti összecsapás színhelyére, de ezt a többi tanú közül senki sem erősítette meg, de még a csendőrpáncsnoki jelentés sem tesz említést róla.

° . °

G.-ék udvarában a napi élet még nem kezdődött el. Úgy látszott, nincs még talpon senki sem a háznál. Máskor ilyenkor a gazda már etette, itatta a jószágot, almozott alájuk. Szerette az állatait tisztán tartani. A gazdasszony pedig a fejéssel, az udvar szárnyas állataival törődött. Igaz, ezeket a munkákat már egyre inkább a munkába fogott legények és a felnőtt lányok végezték. Anyjuk a háztartással teljesen el volt foglalva ekkora családnál. Az otthoni és a határi gazdasági munkában nem tudott sokat segíteni. Az apa meg bizony már az öreg éveit taposta.

Úgy tűnt, mintha később ébredne a család. Nem is csoda, hiszen a tegnapi esti események nagyon felzaklatták a ház lakóit. A szülők addig nem feküdtek le, míg a család nem volt együtt. Az édesanya rémületében sokáig a szétszéledt lányok miatt aggódott. Azt sem tudta, hogy hol lehetnek, mi van velük. Legjobban attól félt, hogy éjnek idején elfogják őket a katonák, és kárt tesznek bennük. Tőlük az is kitelik. A Szűzanyához folyamodott, hogy vegye őket oltalma alá. Meg abban is bizakodott, hátha valamelyik rokonnál húzódtak meg.

Nagy öröme a késő esti órákban a lányok hazatértek. Az anya mikor megpillantotta a kipirult arcú, csillogó szemű lányait, örömeiben felkiáltott: – Szent Isten, ti vagytok, gyermekeim, máris ölelésre tárt karjaiba görcsösen magához szorította őket, megcsókolta fejük búbját, de máris a fiai jutottak az eszébe. Nagyon aggódott értük. Könnyezve a falon függő feszület elé állt, s lelkében halk imaszóval kérte a Mindenhatót, hogy mentse meg a fiait.

Jellemes keresztény család volt. Télen, ha a nagy hó miatt nem tudtak a kiskorú gyerekek elmenni templomba, az apa lovas kocsival vitte őket, de még a pólyást is.

Közben megtudták, hogy a legények hátul a pajtában alszanak, egyiküknek sem esett baja.

A G. szülők a majdnem teljes családdal

Késő van. Végre nyugovóra térhetett a család – a fiúk kint a pajtában a szénapadláson, a lányok a szülőkkel pedig a szobában bontottak ágyat és hajtották álomra fejüket.

Vajon mi vár a családra holnap? Rövid lesz az éjszaka. A mai napról elmaradt munkát holnap be kell pótolni – szövögeti a tervét a gazda. Már csak maga van ébren a házban. Aztán lassan álom borul az ő szemére is. Mély álomba merülhetett, mert még a hajnali harangszóra sem ébredt fel, pedig máskor az ébresztette. Ő ment a virradat elé. Szeretett korán kelni, hogy teljes fényében lássa a kelő napot. Az udvar kora reggeli ködös csendjébe szokatlan recse-nés hasított bele. Mintha az éjszakára bezárt utcaajtó zárát szakították volna le. Ilyen betörőket a kutyák szét szoktak szaggatni, hacsak nem intették volna őket fegyverrel csendre. Szerencsájukre, nem volt kutya a háznál. Az udvarból jövő nagy zajra felébredt a házigazda – egyedüli férfi volt a házban alvók között – s nyomban kilépett az udvarra. Megdermedt arccal nézi a kora reggeli vendégeket, a házat megtámadó fegyveres katonákat, akik dühös támadással rontottak be az udvarba. Az udvaron riadt tyúkok kotkodácsoltak, az utcáról az emberek zajongása, a kutyák ugatása hallik, fölötte a magasban pedig az éjszakai szállásukról a mezőre vonuló varjúsereg károg. Még az utcán tartózkodó ludak is mintha megéreztek volna, hogy az utcába idegen emberek érkeztek. Mintegy parancsszóra éktelen gágogásba kezdtek. A szomszéd házak kéményei felől füstöt sodort felé a gonosz szél. A gazdánk érezte, hogy már ébren van az

utca. Csak azt nem tudta, mi vagy ki ébresztette ilyen korán az utcát? Netán éppen az ő „vendégei”?

- Talán már más háznál is lehettek? – latolgatta, de nem jutott el a végső következtetésig. Hirtelen a szobában lévő fehérnép jutott az eszébe, mert volt a háznál belőlük éppen bőven. Hogy tudna nekik üzeni, jelt adni, hogy ne jöjjenek ki a szobából – tanakodott magában. Ahogy azonban kissé oldalra fordult, megpillantotta az egyik lányt, aki a konyhából az ajtónyíláson át lesett kifelé. Most már legalább – gondolta – a bentiek tudják, mi van idekűnn az udvaron. De azt már nem tudhatta az apa sem, hogy mikor a lány kinézett, rémülten elkiáltotta magát: – Katonák! A lány riadt kiáltására az anya szíve mintha ismét megszűnt volna dobogni. Mégis kinyílik a lelke és nagy nyugalommal szólítja lányait, hogy gyorsan öltsenek magukra ruhát, aztán nézzenek ki az apjukra az udvaron. Ő pedig a szobában maradt az ágy szélén ülve, és mereven nézett kifelé a szobaablakon. Aztán még egy anyai pillantással int a szemérmes lányoknak, hogy siessenek!

Az udvaron a fejlemények alakulása a katonák részéről nem a véletlenre volt bízva. A rajtaütés parancsba volt foglalva (lásd mellékelve: az 1945. szept. 25-i keltezésű 110/45. számmal iktatott csendőr parancsnoki jelentést), hogy kik kiket kerítenek kézre és vesznek őrizetbe. Továbbá, hogy ki szerzi vissza a fegyvereket, és az elfogottak közül kit hová visznek.

Minderről a családapa semmit sem sejt. Elvégre itt ő a házigazda. Az ő házában vannak. Itt ő parancsol.

Az udvarban azonban hamarosan más kép alakult ki.

A parancsnok dühösen eligazítja a fegyveres erőt. Mindenáron szeretné végrehajtani a parancsot. Mintha most látni lehetett volna rajtuk a támadó kedvüket. Szinte hadiállást vesznek fel. Közülük egy nagy darab, vörös ragyás képű az utcaajtó sarkánál, a kapu alatt lapult, puskáját lövésre készen tartva, miközben nagyokat ásít. A másik duzzadt arccal az egyik fa törzséhez támaszkodva szintén élesre töltött fegyverrel figyelt. Egy pedig – talán a legerősebb – izzó szemmel az apa felé közeledett, miközben a kopasz fején állandóan igazgatta a katonasapkáját, és öblös hangon szitkozódott, káromkodott. A düh, a bosszú szavait természetesen most is a fajtánkra hányta, meg a magyarok istenére, szentjeire. A jámbor, békés természetű keresztény ember az égre tekintett, de nem volt igen ideje tűnődni. Még arra sem volt ideje, hogy kalapja alatt megtörölje verejtékes homlokát. A támadója arcát látván azt viszont nem is mérlegelte, hogy összemérje vele erejét. A kipirosodott képe arra mutatott, hogy ölni szeretne. Nem is türtőztette magát a mogorva tekintetű katona – máris karján kapta az öregembert, és húzta maga felé ki az udvarból az utcára.

A házigazda ellenállásához nem a bátorság hiányzott, hanem az erő, amiből már csak kis, jelentéktelen ellenállásra telt. Pedig vállas, markos, zsákoló parasztember volt egykor. De hiába, az évek... ellankadtak az izmok. Öregembernek már maga az élet is nehéz. No, meg a természeténél fogva is mindig inkább az eszére, s nem az öklére hallgatott. Szelíd, mélyen vallásos ember volt, a légynek sem ártott. Noha most azért öklöbe szorította a kerges markát, mint mikor az eke szarvát tartja és ő irányítja a barázdaszélest.

Az eseménynek érdekessége, hogy e pillanatban emberünk egymaga áll szemben az udvaron a fegyveres támadókkal. Ekkor lép ki merészen az anya a lányokkal a konyhából az udvarra, és megpróbálják védelmezni az apát. De inkább nagyobb volt közöttük is a riadalom, mint ereikben az erő, pedig a falu népe keménylelkű, olyan uralkodó tulajdonsággal bíró asszonynak tartotta az anyjukat. Talán gyermekeit is csak akkor csókolta meg, amikor aludtak. Fürge-ségével meghazudtolta korát. Szavai úgy csengtek, mint az ércpénz. Igazi kemény fából faragták. Egyszóval, kardos, katonás asszony, a ház legelevenebb lelke volt. Kellett is ilyen nagy családban az erős anyai szigor. A lányok is derék, életerős teremtnak indultak, de itt most megrendült a keblük, lázban remeggett a szívük.

De hol vannak a család szívós, bátor, harcos legényei – a fegyverhez értő, katonai taktikában jártas tüzérkatona, a leventeoktató, és a többi? Ki mentse meg az apát, ha nem a felnőtt gyerekei? – méghozzá a büntelen apát. Igaz, nem hívta őket, pedig csak kiáltásnyira voltak tőle. Tudta, hol vannak, de nem akarta, hogy bajba keveredjenek, féltette őket. Azt is tudta, hogy fegyver van a kezükben –, azzal pedig nagy bajt lehet okozni!

– Isten ments! – fohászzkodott magában. – Isten ments, hogy előjöjjenek, s célba vegyék őket vagy ők valakit.

Ilyen mély tűnődés futott végig rajta azalatt, míg az udvar közepén ráncigálta őt a harapós arcú támadó.

A pajta szénapadlásán alvó négy legény is a nagy lármára ébredt fel. A résken kitekintve próbálták megállapítani, mi történik elől a házuk udvarában. Annyit meg tudtak állapítani, hogy katonák vannak az udvarban, razziáznak.

– Csak próbáljanak hozzányúlni valakihez – susogja fivéreinek a vezértestvér –, nem ússzák meg golyó nélkül.

A négy testvér közül a legidősebb (I.) eszes, tapasztalt frontkatona volt. Értette a fegyverfogás minden csínját-bínját. Ki is lépett hamar a közlegényi sorból. A magyar hadseregben felvitte egészen a tizedes rangig. A tettek embere volt. A katonaságnál pedig mindenhol ott volt, ahol legény kellett a gátra. Mint kiváló tüzérkatonának egykor a vitézség érme tündöklött a mellén. Leszere-lés után a faluban nagy is lett a becsülete. Katonai hidegvérűségéről most is

bizonyosságot tesz -, rugalmasan mérlegeli a helyzetet. Gyorsan dönt – nem mennek előre, nem mutatkoznak. Óvatossága nem volt indokolatlan. Mintha érezte volna, hogy őket keresik a katonák. „Talán a tegnap esti összetűzés miatt” – tanakodtak maguk között.

Ilyen helyzetben azonban nincs sok idő a töprengésre. Egy pillanat alatt át kell tudni gondolni a helyzetet. A taktika elve viszont ilyen szorult helyzetben is érvényes –, nem szabad elhamarkodni a döntést! Minden mozdulatot nesztelenül, észrevétlenül kell megtenni, mert ha megpillantják őket a fedezékeikből a lesők – elkerülhetetlen az összecsapás.

Válságos helyzetet éltek át. Mondhatni, hogy a halál lesett rájuk. Mégis bámulatos nyugalommal vezényelt a kazalfészekben. A szíve mindig a helyén volt. A harctéren már átélt ilyen helyzeteket, mert ugyebár a háború velejárói.

De békeidőben?

A katonákat viszont meglepte, hogy eddig még nem tűntek fel a tegnap esti lefegyverzőik. Éles tekintetük megszakítás nélkül továbbra is a kert felé irányult. Látni lehetett rajtuk, hogy elszántak a támadásra. Már a legkisebb mozgásra, gyanús alakra is lőnének. Veszélyes helyzetbe kerültek a vakmerő testvérek, célpontokká váltak. A kert fűjében csak a földre potyogott almák sárgállottak, lesre állásuk viszont arra vallott, biztosak abban, hogy itt vannak elrejtőzve a keresettek. Ezért nem is mertek az udvar hátsó részéig, a kertig elmenni, látni lehetett rajtuk a félelmet is. Úgy is mondhatni, hogy gyáva katonák voltak. Nem kellett azonban sokat várniuk, mert amint a legények végigvitték tekintetüket a kilátórésen s meglátták, hogy idős apjukat egy hórihorgas katona lapát kezeivel nyakon ragadta és durván lökdösve kényszeríti kifelé az udvarból –, gyors elhátározással előrerohantak az udvar mélyéből az apjukat kiszabadítani. A rohanó testvércsapat élén – természetesen – a vezér futott, aki most sem veszítette el higgadságát. Fivérei hallgattak rá, mert biztonságot éreztek mellette.

Hirtelen fegyverdörrenés hallatszott. Az utcaajtónál álló katona géppisztollyal a rohanó férfiak közé lőtt. A lövés célpontra irányult, de szerencsére halálos találat nem ért senkit. Az egyik testvért viszont karján érte a golyó. Pattanásig feszült lett a helyzet az udvaron és kint az utcán is. Egyre hevesebbé vált a lövöldözés. A megtámadott ház lakói mellett az udvaron már a szomszéd férfiak

Az egykori küldönc, G.V.

J.K., az orvos

is ott voltak, akik együtt az otthoni férfiakkal a lövöldöző katonákat kézi üggekkel próbálták kiverni az udvarból. Az udvaron süvítő puska golyók mellett a szilaj összecsapás iszonyú kézitusává fajult. Most már szóváltás nélkül áll egymással szemben a hadakozó felek. Már nem dobáltak egymásra átkozó szavakat. A támadó katonaság nem számított arra, hogy ilyen erős ellenállást találja szemben magát. A frontátvonulás után a faluban sok fegyver maradt az udvarokban, kertekben meg a határban is.

Abban az utcában, amely az eddigi események színhelye volt, a szomszédos Cz.-T. kertben volt egy nagy halom fegyver. Többnyire használhatatlannak tűntek, de akadt azért közöttük jó is. Ezekből került fegyver a fiatalokhoz, és az előző esti összetűzés során lefegyverzett két katona fegyvere is a birtokukra volt. Egy másik kertben (R.-kert) pedig egy zsák töltényt találtak a fiatalok.

Ilyen fegyverekkel lövöldöztek a civilek, akik előtt hamar kiderült a katonaság terve: a támadás elengedhetetlen érdeke elfogni és őrizetbe venni a veszélyes szembeszállókat, és az elkobzott fegyvereket visszaszerezni.

Ez ellen pedig védekeztek a civilek, amivel csak tudtak (ásóval, villával, páttal, dorongokkal).

A nagy hangoskodásra, puskadurranásokra a szomszédokból átment az egy lány a helyszínre (G.M.-hoz) megnézni, mi történik ott. Bátor, tűzről pattanó teremtmény volt. Korának teljes pompájában ragyogott. Finom, karcsú alakjához

fiatalos külsejéhez remekül simult a ruhája. Még nyárian, selyemruhába volt öltözve, mely teljesen eltakarta a térdét, haja lágyan a vállára omlott. Egyszóval, megkapó jelenség volt. Mások elmondása szerint megközelítése sem volt könnyű a legények számára. Meg is zavarta a fejüket. Kevesen jöhettek számításba nála. Óvta is magát a suttogó világtól.

Ezt a lányt küldték el a helybeliek a község komisszárjához, hogy kérje meg őt: sürgősen jöjjön a helyszínre, lássa meg, milyen gorombák a szlovák katonák az utca lakóival szemben, és vesse latba befolyását! A falu szlovák előljárója pedig a lányt azzal küldte vissza, hogy rögtön odamegy... de hiába vártak rá... Különben sem tépelődhetett sokat az események felett.

Így az összetűzés csak tovább fokozódott. A támadók dühösen lövöldöztek a levegőbe is.

A nyolcvan év fölötti K.V. (szül. G.) néni még mindig élénken emlékezik az eseményre. Főképpen arra, amikor szaladt a falu előljárójához, és az úton felé fordulva lövöldöztek a katonák. Azt hitte, hogy utána lövöldöznek. Neki is eredt még jobban a futásnak. Aztán látta, hogy csak a levegőbe pufogatnak.

A nagy dulakodásban a civilek is elveszítették a kialakult helyzet követését, így a támadóknak mégiscsak sikerült kitoloncolni az apát az utcára, és vitték a községházára. Amint ezt a gyerekei észrevették, az egyik (G.I.) rájuk is lőtt. A célpont azonban nem ember volt, hiszen közrefogva hajtották a foglyukat. Inkább csak följük eresztett riasztó lövés volt, úgy ötven méternyi távolságból. A katonák gondja azonnal az önvédelem lett, azonban pontosan nem tudhatták, hogy merről jött a lövés. A lövöldözöt nem láthatták. Ugyanis az út mentén az egyik sarokház kerítésének a nyílásain keresztül lőtt feljük. A váratlan támadás megzavarta az emberrablókat, s inkább a saját bőrüket védték. A foglyukkal sem törődtek, aki ki is szabadult a kezükből, és a faluban az egyik rokonuknál (Cz.-nál) bújt el.

Az eddigi események előterébe került népes család férfiai közül a legfiatalabb, a tizennyolc éves L. is az udvarukba tóduló katonák kezébe került. Már vitték is. Két fegyveres hajtotta maga előtt az utcán. Egyikük vállán egy pár csizma lógott. A házból vitték el ezt is. A gazdáé volt. Keményszárú, finom bőrből készült. Leginkább templomba járt benne. Igen sajnálta, mikor meglátta az egyik katona vállán.

Szerencséjére a fia (L.) észrevette, hogy testvérét elfogták és kivitték az udvarból. Az utcaajtójukból lőtt utánuk, igaz, csak följük célozva, nehogy embert találjon a golyó. Rá is kiáltott az öccsére: gyerek, bukj le! Csak ezután adta le följük a riasztó lövést. Már is egy másik irányból is lövés hallatszott. Egy civil suhanc (L.V.) házuk palánkja tövéből lövöldözött. Ez is az elfogott legényt hajtó menekülő két katona megriasztására szólt, bár ezek a lövések is az akác-

fák fölött szálltak el. A lövések elhangzása után keletkezett zűrzavarban könnyen kiszabadulhatott a fogva tartott, sőt a fedezéket kereső megriadt katonák a zsákmányukat is eldobták.

A katona múltjáról és a faluban is jó hírben álló legidősebb G.- legény akár csak az apját, az öccsét is riasztó lövéssel szabadította ki.

Sem a kiszabadításnak, sem a csizmának nem lett vér az ára.

A fegyveres lövöldözésben a támadók parancsnoka is megsérült a jobb kezén. A sebesültekhez a szomszédok kihívták a helyi orvost, Janics Kálmánt, aki ápolásban részesítette mind a két sérültet. Igaz, először a civilt kezdte ápolni, s csak azután a katonát. Ez pedig súlyos véték lenne a hadbíróság előtt. A vétség azonban a törvényszékig nem jutott el, hanem a későbbi események során a katonaság helyben róttá le az orvost.

Visszaemlékezésében az orvos nem tagadta, hogy ilyen volt a sebesültek elátási sorrendje.

- Még most is emlékszem – mondja szóbeli vallomásában az orvos –, a sérülések súlyosságában orvosilag nem volt különbség. Az meg tény, hogy a civil sebesült közelebb állt hozzám, barátom volt. Csakis ebből kifolyólag történhetett így, ami katonai szempontból nem elfogadható. A megsérült parancsnok állítását pedig – amit felettesének jelentett, mely szerint őt nem kötözte be – az orvos határozottan visszautasította. Ezt még hatvan év távlatából az utolsó találkozásunkkor is megerősítette. Így vallott: „Hitem és esküm szerint láttam el a sebesülteket.”

A katona valótlan állítása még inkább fokozta a támadók bosszúvágyát. Ez ellen még védekezni sem tudott az orvos, pedig tudta, hogy a sérült maga tépte le a kötését, mondván: őt magyar orvos ne kötözzé be!

Meg kell említeni, hogy még az előző esti összetűzés után a négy testvér megbeszélte, hogy ha közülük valamelyiket a katonák elfognák – mindenáron kiszabadítják őt a többiek.

Most pedig úgy döntöttek, hogy a dobszóval közzé tett parancsnak nem tesznek eleget, nem jelennek meg a gyülekezőn. Nem érezték magukat bűnösnek. A kipattant összetűzést a katonaság váltotta ki. Őket terheli a felelősség. Elhatározták, hogy az utcában rejtőznek el olyan helyen, ahonnan majd láthatják, hogy bánnak a fegyveres katonák a bekerített civil tömeggel. Először a templom közelében lakó J.I.-től és a plébánia udvarában álló kazlakról figyelték a téren történt eseményeket. Feszülten várták, hogy mi fog történni. Fog-e vér folyni? Felkészültek rá, hogy ha a katonaság elkezd a tizedelést, akkor tüzet

nyitnak az őrségre és a sarzsikra. Annak el-
lenére, hogy a haragos képű botos emeltebb
hangon többször is fenyegette őket a meg-
tizedeléssel, mégsem került rá sor.

Ahogy visszaemlékszem – mondta apám
–, én sem hittem benne, hogy meg mernék
tenni, méghozzá olyan nyilvános helyen!.

A közös visszaemlékezésen is egybe-
hangzóak voltak a vélemények. Belátha-
tatlan következménnyel járt volna a ki-
számlálás – mondták. Ezek után a legények
visszahúzódtak a Kurtasor utcába, ahol az
egyik módos gazda udvarában, a kazalban
bújtak meg. Kiszedték a kazal közepét, és
így egy nagy szalmafészekben helyezked-
tek el. Nem volt könnyű a fészekből kilépni,
se visszamenni. Egy öreg gyümölcsfa volt a
kazal közelében. Erre másztak fel, és onnan léptek át a bűvőhelyükre.

G.L., aki a sérült katonát
lovaskocsin szállította

- Egy egész legénycsapat lélegzett a kazal gyomrában – emlékezett vissza az
egykori gazda még ma is élő lánya (I.) – Édesanyánk – folytatta – süttött-főzött
nekik, én pedig hordtam az ebédet és a híreket. Hálálkodtak is a betyárok édes-
anyánknak, mondván, ha nem gondoskodott volna rólunk a J.A. néni, éhen
haltunk volna.

- Egy alkalommal – mesélte az egykori lány – bennem is elhűlt a vér. Ép-
pen jöttem a kazaltól, amikor fegyveres katonák léptek be az udvarunkba. Igen
megijedtem, csak talán nem látszott rajtam. Nem álltam meg. Bátor lépésekkel
jöttem előre az udvarba, így nem sejtettek semmit sem. Sőt, meg se várták,
míg odaérek. Bementek a lakásba, s ott kutattak pálinka és más elrabolni való
után.

A kazalban a csapat ekkor még nem volt teljes. Valaki hiányzott, a G. család
legfiatalabb férfi tagja (L.) még nem volt köztük. Az egyik utcabeli élő tanú
(B.V.-né szül. T.E.) vallomása szerint a szülőháznál a kéménybe bújt el. Csak
később csatlakozott a kazallakókhoz.

° . °

- A háznál már csak ketten maradtunk, én és az édesanyánk – hallom a csa-
lád legidősebb tagjától, G.M. nénitől. A legényeket megtámadták a katonák,
apánkat elfogták és elvitték a községházára, a lánytestvéreim meg valamelyik

háznál kaphattak menedéket – szedi sorba a történeteket a mesélő. Az elhurcolás minket sem került el. Durva erőszakkal kivittek bennünket a lakásból, és vittek bennünket is a községházára. Kezünket összekötözték, puskatussal, szíjjal és gumibottal lökdöstek, ütöttek bennünket.

- Szóval a községházára kísérték magukat is – mondom az egykori lánynak, aki még ma is él, nyolcvankét éves és jól emlékezik az eseményekre.

- Az ám, még hogy kísérték – javít ki. – Hajtottak, mint legelőre az állatokat. Alig volt hely a testünkön, ahol ne éreztük volna az ütések fájdalmait.

Egy másik tanú (J.B.-né, szül. J.I.) visszaemlékezése szerint autón vitték az anyát és a lányát M.-t a községházára. Az anya összekulcsolt kézzel mutatta az utcán állóknak meg a járókelőknek, hogy imádkozzanak értük!

- A községházán – folytatta G.M. – levittek a pincébe, ahol kékre-zöldre vertek bennünket. Előttünk már volt ott pár utcabeli (M.V. és testvére M., G.L. és fia J., lánya A.), de még utánunk is hoztak néhányat közénk. Még vallatás alatt is vertek bennünket. Nem voltak tekintettel a nőkre sem. Bikacsökkel és derékszíjjal a fejünket verték, miközben követelték, hogy mondjuk meg, hol vannak a gyerekek! Hiába mondtuk, hogy nem tudjuk.

- Hazudsz! – kiáltott édesanyánkra. – Meg fogod mondani, hogy hol vannak a gyerekeid! Hová rejtetted el őket? Majd örülni fogsz, hogy megmondhatod. Hol vannak a fiaid? Mondd meg, míg nem lesz késő, mert kitépjük a hajadat!

- Igazán nem tudjuk – feleltük, mert még ennyi erőnk volt. Meg ahányszor kimondtuk, hogy nem tudjuk, mindig lélegzethez jutottunk. Aztán kénytelen-kelletlen lenyelte a dühét a vallatónk. De csak egy percre, mert ismét ránk kiáltott dühösen: Hol vannak a fegyverek?

- A kertben eldobálva – volt a rövid válaszunk.

- Hazudnak – mondta. Pedig az igazat mondtuk, csak hogy ő nem azokra a fegyverekre gondolt, melyeket a front katonái hagytak hátra, hanem azokra, melyeket este a megsérült katonáktól elvettek a civilek.

Dühösen leállt a vallatással, szó nélkül megkerült bennünket, aztán valamit szlovákul morgott magában, de nem értettük, hogy mit.

Így járkált fel-alá a helyiségben. Egyre izgatottabban lépegetett, miközben gyors tempóval pőfékelte ki magából a dohányfüstöt. A hamut a pince talajára szórta és szinte üvöltve förmedt ránk – ha nem áruljuk el, hogy hol rejtőznek a tegnap esti vitéz fegyverrelők, a vallatás folytatódni fog máshol és másképpen! Csak a szentjeik védhetik meg őket, meg magukat is – hangzott a megfélemlítés.

Az anya érezte, hogy veszélyben, nagy veszélyben vannak a gyermekei. Inkább még üzent volna nekik, hogy biztos helyen rejtőzködjének, ne mutatkozzanak a faluban.

- Valakitől azt hallottam – súgta édesanyám a fülembé még lent a pincében, hogy a templom tér közelében valamelyik háznál a szalmakazalban bujkálnak. Erről már a katonaságnak is van értesülése. Biztos, hogy a helyi besúgóktól jutott el hozzájuk a hír. Ha ez így igaz – súgja anyám fülemhez helyezve arcát – bizony kézre kerülhetnek vagy felfalják őket a lángok. Ugyanis a teljes hír így szólt: A kazalban rejtőzködőkre rágyújtják a kazlat.

Fájdalmas még ma is a rá emlékezés. Hogy is engedhetett meg ilyet az Isten? – mondta a kurtasori események egyik koronatanúja.

- De hol van az apa? – súgta egymásnak anya és lánya –, hiszen idehozták őt is. Akkor hol van? – néztek egymásra. Ők akkor még nem tudták, hogy a gyerekek kiszabadították az apjukat a hajtói kezéből, és hogy a faluban az egyik rokonuknál rejtőzködik. Csakis rosszra gondolhattak.

° . °

Közben anyánkat felviszik a pincéből. A községháza udvarkertjében kijelölik a helyet, és ott ásatják meg vele a saját sírját, amibe majd belelövik, ha nem mondja meg, hogy hol vannak a fiai. Hiába akartam vele menni, nem engedtek. – Édesanyám, édesanyám – szólítgatással próbáltam vigasztalni, de a vallató gyűlölködő pillantással rám förmedt: „Hagyja az anyját”!

A szívtelen parancsnak gyorsan elterjedt a híre a faluban” N. ángyival a községháza kertjében sírját ásatják a katonák, és majd élve beledobják.

A falu népét nem félemlítette meg a hír. Zúgolódott, de azt is csak otthona körében tette. Nyilvánosan nem fejtett ki tiltakozást. A hír igaz volt, legalábbis az a része, mely szerint N. anyával a sírját ásatják. Ásót és lapátot adtak a kezébe az ítélkezői. Csak meggondolja magát, mondhatták a kínzói. Csak akkor döbbsentek meg, mikor kezébe vette az egyik szerszámot, és majdnem a talpa alól kihasította vele a földből az első szeletet. Aztán a másikat, a harmadikat... Megadta magát a sorsnak, csak hogy ne ártsen a gyermekeinek. Ha tudta volna, hogy hol vannak, akkor sem árulta volna el őket. Inkább feláldozza magát. Önmagát már nem féltette. Ha az Isten úgy akarja, legyen úgy. Megnyugodott akarataiban.

Már mélyebbről emeli az anyaföldet. Egy könnyet sem ejtett, de mintha már túlvilági láng lobogott volna a szemében. Homlokáról verejtékcseppek folytak lefelé, mintha a homloka sírt volna. Kendője a szemére csúszik és eltakarja elkínzott arcát. Megint érezte, hogy a szíve hevesen kezd lüktetni. Megijedt. Életében most érezte először, hogy elment belőle az asszony hatalma. A körülállók – mert akadtak bámészkodók is – megdermedve nézték, mi lesz itt? Nem

hajtották el őket a katonák, sőt így hatásosabb lesz a lakosság megfélemlítése -gondolhatták.

Ha lassan is, de mélyült a sírgödör. Közben egy magas rangú tiszt érkezett a faluba. Úgy hírlett, nem is tudta, mi történik a faluban. Csak itt értesült az eseményekről. Be is tiltotta a barbárságot. A falu mindenki ángyija így menekült meg a halál torkából.

A drámai eseményként induló történetnek sok szemtanúja volt, akik közül még jó néhányan élnek is.

B.V.-né, szül. T.E. így emlékezett vissza az eseményre: A lányt (G.M.-át) és az anyját (G.M. – nét) kivitték a községháza kertjébe és ott ásatták velük a saját sírjukat, amibe majd belelövik őket, ha nem árulják el, hogy hol vannak a legények.

Van, aki (M.J.-né) így őrzi emlékezetében a nyolcgyermekes anya meggyalázását: A községháza kertjében a kerítés tövében ásta magának a sírt. (A tanú meg is mutatta a helyét a ma már átrendezett részben.) N. mama kemény, talpraesett, jókedvű asszony volt. A beszéde is csak úgy csengett. Máskor az arca tele volt az élet piros derűjével, most az ütésektől piros foltos és verejtékben úszott. Bátran viselte a véghez való közeledést. Még ásás közben is keményen beszélt. Húzott egyet a hátracsúszott tarka fejkendőjén és mondta a magáét:

- Semmiben se vagyok bűnös, nem félek a haláltól sem. De talán magában hozzátette, hogy akkor sem árulja el a fiait.

° . °

A katonaság egyre hevesebben kutatott. Kereste a körözés alatt lévő fiatalokat élükön a G. gyerekekkel, az utcai események szereplőivel, de nem talált a nyomukra. Feltételezték, hogy a felszólításnak eleget tesznek és megjelennek a gyülekező téren. Itt pedig majd kézre kerítik őket. Csakhogy ezzel a fiatalok is számoltak – amint már tudjuk – nem is jelentek meg. Ha nem is érezték magukat felelősnek a fejleményekért, mégis sejtették, hogy kelepcebe akarják őket csalni a helyi besúgók révén. Ennek ellenére mégis úgy döntöttek, hogy nem hagyják el a szülőfalujukat, míg ki nem szabadítják a szülőket és a lánytestvéreiket. Csak az alkalmas pillanatra vártak. Ez azonban nem sikerült nekik, mert közben elvitték őket Galántára, amiről már a korábbi fejezetből is tudunk.

Igen szűk kör tudta csak, hogy hol rejtőznek. Még a szülők sem tudták. Úgy eltűntek a falu szeme elől, mintha egyszerűen nem is lettek volna a világon.

- Ezer mendemondát hallott az ember – jegyezte meg apám a műhelyében egy esti beszélgetés során –, de egyik valószínűtlenebb volt, mint a másik. Ami-

kor az a hír járt róluk, hogy már nincsenek a faluban, még otthon voltak. Amikor pedig azt híresztelték, hogy a faluban bujkálnak, már a falun kívül voltak.

A közös visszaemlékezéskor hallottam, hogy a határban a földjeiken is bujkáltak. Mások pedig arról tudtak, hogy a Feketevíz nádszegi szakaszán lévő úgynevezett „Tögyes úsztatónál” is bujkáltak. A sásos vízpart biztos hely volt számukra. Közeliükben egy hasznavehetetlen ladik volt kikötve evező nélkül. Az első pillantásra meg is örültek neki, hiszen szükség esetén ez is jó szolgálatot tehetne – gondolták. Tény, hogy a katonaság nem tudott rajtuk ütni. Szinte nyomtalanul eltűntek a faluból, határon túlra meg Csehországba.

° . °

A sérült őrmestert katonai parancsra egy helyi lakos (G.L.) szállította el lovas kocsin Vágsellyére. A kocsi padlójára szalmát terített a gazda s a sérültet így fektette végig a kocsi aljába. Csenedőri jelentés szerint a sérült a pozsonyi katonakórházba került ápolásra. A kocsis családtagjai szerint – apjuk elmondására hivatkozva – Nagymegyerre, a helyőrségi alakulathoz vitte a sérültet.

A fuvaros gazda hazafelé félúton megállt a tanyán (a nádszegi határban a Szeliföldeken magányos tanya volt) érdeklődni a faluból érkező hírek felől. A csendes öreg tanya gazdája szívesen látta a vendéget a tanyán, pedig tudta, mi jár a rejtegetésért. Ennek ellenére is azt ajánlotta vendégének, ne folytassa útját, ne menjen haza, inkább szálljon meg nála, mert szörnyű állapot van a faluban. A szlovák katonák megszállták a falut, lezárták a kivezető utakat, szedik össze az embereket és goromba módon hajtják őket a templom térre. A házaknál pedig fosztogatnak és emberek után kutatnak. A fuvaros gazdának bizony igen nehéz volt döntenie – ha elfogadja a tanácsot és a szíves ajánlatot, azzal magát ugyan megmentheti, de otthon a család, a feleség... Eszébe jutott, milyen rémülten hagyta őket otthon. Az asztalnál a hosszú, barátságos beszélgetés után hajlott a marasztalásra – maradt. A tanyagazda a vendége lovait is ellátta abrakkal, szénával.

A vendég bizony éjszaka is csak az otthoniakra gondolt. Várta a reggelt. Sokat volt ébren és nyugtalan. Fáradtan, kialvatlanul kelt ki az ágyból. Homlokát borús fellegek ülték meg, szívét pedig az aggodás. Meg egyébként sem tudott volna aludni a kutyacsapat csaholásától. Talán a fura holdat ugatták. Haragszanak rá, mert sokszor elbújik előlük. Meg aztán hol ilyen, hol olyan alakban jelenik meg nekik. A múltkor sarlóhoz hasonlított, most meg kerek. Aztán addig ugatják, míg be nem rekednek. Minderről egy szót sem szólt a vendéglátó gazdának, de annál nagyobb hálával köszönte meg a szíves vendéglátást. A kölcsönös búcsúzásban a gazda jó utat kívánt, s kérte, máskor is, ha erre jár,

térjen be hozzá! A hazainduló pedig istenáldjonnal köszönt el szállásadójától. Aztán a gyeplűszárral enyhén a lovak farára csapott, s egy „gyíja” szóval útnak indította őket.

A derült és fényes ég alatt a kocsi kirobogott a szabad udvarból és csendes trappban folytatta útját hazafelé. A szunyákoló háziebek tüstént az induló kocsihoz rohantak és vad csaholással kísérték ki az udvarból miközben a kerekek küllőit kapdosták. Meg is járta közülük az egyik – a kocsilőcs mögé szorult a feje. Majdnem ott pusztult a szegény pára, de a kocsis észrevette és megállt. Így szabadult ki szegény öblös hangú komondor a löcs és a kocsisín közül. Még vakkantott egyet, azután hátránézett a konyhaajtónál álló gazdájára, s szófogadóan megindult visszafelé a szénacsúrhöz. Már csak a Kormos és a Vörös próbálkozott megriasztani a lovakat, de csak a kijáróig ért el a láncuk. A kijáró tulajdonképpen a két termetes jegenye tágas köze volt. A dühös ebek már tudták, hogy itt a vége a kifutójuknak. Ugráló mozdulatokkal egymásba kaptak, *de csak játék lett a vége. A pajta és a kijáró között volt kifeszítve az acéldrót, s annak mentén nyargalhattak az udvar egész hosszúságában. Csak a kis Buksi sétatere volt rövidre szabva – lakástól a körtefaig – , de most még erre sem futott ki. A kisháza előtt láncon feküdt, sántított. A távozó még egy darabig hallotta a kutyák rekedt ugatását, de aztán a gazdi csendre intette őket.*

° . °

Az elmúlt nap esti eseményének egyik résztvevője (L.V.), akivel már korábban is találkoztunk az írásban, így emlékezett vissza az udvarban történteke: – Közelről láttam a reggeli eseményeket, hiszen a szomszéd gazdánál (L.Gy-nél) szolgáltam. Géppisztoly-ropogásra ébredtem. Ahogy ébredés után átnéztem a korhadt deszkakerítés nyílásán a szomszéd udvarba, látom, hogy ruszki géppisztollyal felém fordulva föl a levegőbe vadul lövöldöz az egyik katona. Csak úgy süvítettek a golyók. Bizonyosra vettem, hogy engem nem lát a lövöldöző. Ha látott volna, bizonyára közelemben engedett volna egy-két golyót, ha netán célpontja lettem volna. Így csak riasztó lövéseket adott le, hogy rémületet keltsen az udvarban, és az ellenállókat kézre keríthessék. Én pedig lélegzetviszsafojtva tovább figyeltem a kerítés tövében a lombos diófa alatt.

° . °

Amint a katonák meglátták, hogy a támadást vezető parancsnokuk megsérült, a sebesült társukat otthagya gyorsan kitakarodtak az udvarból. A templomtérén gyülekeztek. Hajnali érkezésükkor ide állították le a lovas szekereiket.

A parancsnok szerepét átvette egy másik tiszt, aki azonnal segítséget kért a környékbeli karhatalmi alakulatoktól. A segítség megérkezéséig a faluban lévő katonák elállták a falu kivezető útjait.

Az összecsapás színhelyére már nem mentek vissza, amíg meg nem érkezett a segítség.

Csend lett az udvarban, csend lett az utcában, de meddig?

AZ EMBEREK ÖSSZEGYÜJTÉSE

A segítség nem késett. Még aznap a kora délelőtti órákban egy seregnyi fegyveres érkezett a faluba. Az öltözetüket tekintve katona, csendőr, rendőr és civil ruhások voltak. Szemtanúk szerint volt közöttük polgári ruhás csendőr is, illetve csendőrruhába bújt civil. Egy biztos – szól meggyőzően a szemtanú (M.J.) –, a katonaság mellett karhatalmi erők is voltak kivezényelve. Mért is ne érkeztek volna közbiztonságiak, mikor magyarlakta területeken a hatóság részére éppen ők szolgálták a belső rend fenntartását? (Lásd a JNB belügyminisztériumhoz írt kérelmét.)

A kivezényelt katonai, rendőrségi és csendőri erősítés a környékbeli alakulatoktól és testületektől érkezett. Az eseményről szóló csendőri jelentés szerint (Stanica národnej bezpečnosti Tallós okres Galanta – Srážka vojska s civilným obyvateľstvom v obci Nádseg) a vágssellyei helyőrségről S. alezredes vezetésével J. főhadnagy, 15 altiszt és 5 sorkatona érkezett, a nagymegyeri helyőrségről M. főhadnagy vezénylete alatt 7 tiszt és 52 sorkatona, a nagymegyeri csendőrségről 3, a vásárúti csendőrségről pedig 2 szolgálatos volt kivezényelve.

A fentiekből kitűnik, hogy a legnagyobb katonai erő a nagymegyeri helyőrségről jött. Bevonulásuk egészen a délelőtti órákig tartott. Lovas szekereken érkeztek Nyárasd felől. A falu előtt az erdő szélén húzódó diófa-sornál táboroztak le. Innen kúszva húzódtak be a faluba. Ebből is látszik, milyen téves információval rendelkezhetett a helyőrség parancsnoksága – kúszva küldi be csapatát a faluba, mintha ott ellenállásra tüzelőállások lettek volna kiépítve, s azokat rejtőzködve kellett volna megközelíteniük és áttörniük. Ehelyett láthaták, hogy a falu népe a mindennapok megszokott munkájára ébredt. Amint ellátja a jószágot, rendet teremt a szérún – kiindul a határba.

A falu tele volt katonákkal – ahogy mondták a falubeliek. A közös beszélgetésen részt vevő tanúk elbeszélése szerint a faluban járkáló fegyveresek száma sokkal több lehetett, mint amennyi a csendőrparancsnokság jelentéséből kitűnik. Egybevéve – egy fegyveres csapat szállta meg és zárta körül a falut. Minden kivezető utat a faluban örök állták el. Így kijutni a faluból teljesen lehetetlen volt. Az utcákban a falu szokásos hétköznapi lármáját túlharsogta a katonaszekerek zaja, lövöldözések, a katonák összevissza járkálása. Mivel a katonaság kora reggeli rajtaütése a G. háznál sikertelen volt – nem sikerült kézrekeríteni az esti verekedés civil résztvevőit és visszaszerezni az elkobzott löfegyvereket –, a kivezényelt csapat parancsnoka, S. alezredes kiadta a parancsot: a falu férfi lakossága 15 éves kortól 60 éves korig azonnal gyülekezzen a templomtéren!

A magas rangú tiszt parancsára a falu komisszárja kidoboltatta a felhívást.

A templomtér

DOBOLNAK A FALUBAN

A falu kisbírója már járja is az utcákat. A hirdetés szövegét papírról olvassa. Csak egy hirdetés volt rajta, pedig szerinte lett volna több hirdetni való is, de csak ezt adták neki a községhez. Nem volt hosszú szöveg, pár sor volt csak az egész. Mégis már az első hirdetés utolsó mondatánál elakadt a hangja. A „közhírré tétetik”-et sem mondta a szokásos tónussal, csak úgy... Máskor a kihívó dobszó is hosszabb volt. Így az utca lakóinak volt ideje kimenni. Sőt, a nagyothallók egészen a kisbíró közelében álltak és úgy körülvették, mint csibék a kotlóst. A hirdetés végén sem parádéskodott Móricz papa -, nem pergette meg a kisdobot, csak egyet ütött rá, azt is csak gyengén, lágyan. A hirdetés rendkívüliségét jelezte az is, hogy az utcák határba húzódó házsoraihoz is kiment a dobos. Eddig ott sosem dobolt. A lakosság furcsállotta azt is, hogy ilyen időtájban szól a dob. Máskor később szokta járni a falut. Az utcabelieket is váratlanul érte a dobszó, így sokan már csak a hirdetés végét jelentő dobütésre érkeztek ki az utcára. Meg, nem is harsogott a dobpergés úgy, mint máskor. Az ütések sem voltak olyan dallamosak, csak lassan, búsan siklottak. Erre szokták mondani, hogy sír a dobbőr.

- Mit dobolt a kisbíró? – kérdezték egymástól a kint állók.
- Én sem hallottam, már későn jöttem ki – hangzott az egyik válasz.
- Én meg csak annyit hallottam – hangzik egy másik, hogy... agyonlövik.
- Jézus úristen, irgalmas ég – sikított fel Örzi mama az utca túlsó oldalán, akinek az unokafia éppen tegnap jött haza a fogságból.
- Kit lőttek agyon megint? Isten őrizz – fohászkodik a kissé nagyothalló mama, aki hajlottságából csak féloldalt tudott felnézni az utcán állókra, mert a sok kapálástól derékszögbe hajlott meg a dereka.

Az a tény, hogy mégis valami lövöldözésről szólt a hír, néhányat a kint állók közül csak nem hagyott nyugton. Egypáran – inkább férfiak – át is mentek egy másik utcába, ahol még nem doboltak, hogy saját fülükkel hallják majd, mit dobolt a kisbíró. Így is történt. Az egyik faluvégi utca dobolásánál már ott is vannak a többi kint álló között. Közben Móricz papa már pergeti is a dobot. Aztán a szokásosnál itt is halkabban, álmosan, hangsúlyozások nélkül felolvassa a parancsot. A rémisztő hirdetés végére csak egy dobütéssel tesz pontot, megy, rója az utcákat tovább. Az embereink pedig rohannak vissza az utcájukba, hogy a rájuk várókkal közöljék a hallottakat, a közzétett hirdetést. Azaz, csak közölték volna, ha a katonák nem fogdosták volna össze őket. Mint az állatokat a csordában – úgy hajtották őket a templomterre. Ugyanis már dobolás alatt a faluban cirkáló embervadászok azokat a férfiakat, akik a dobszóra

Itt ültem a templomtéren

kijöttek az utcára – összefogdosták. Már nem mehettek haza meg a rájuk várók közé sem.

Az egykori bíró fia (K.B.) házuk előtt a kiskert kerítésén keresztül nézi az utcában zajló embervadászatot. Hallotta és jól is értette, amit doboltak, de azért nem indult rögtön a gyülekezőhelyre. Tizenhét éves volt. Ilyen korban nem szoktak a legénykedő fiatalok megijedni.

- Majd elmegy az apjával vagy pedig az utcabeli fiatalokkal – gondolta. Nem is tehetett mást, mert már a kezükben is volt. Ugyanis észrevették a katonák a kerítés mögül leskelődő fiatalt és azonnal vitték. Az eseményt elmesélő még ma is élő testvérei (G.J.-né szül. K. I. és K. A.) azonban úgy tudják, hogy nem bántak vele gorombán. Az utcán vonuló összegyűjtöttek közé vitték és a többivel együtt a templomtérré hajtották. Apánk ekkor még itthon volt – emlékezett vissza a két lánytestvér. Csak később jött érte a kisbíró azzal az üzenettel, hogy azonnal menjen a községházára. Sohase tudtuk meg, hogy miért hívták, hiszen apánk ekkor már nem volt a falu bírója. Talán ezzel magyarázható, hogy a községházáról a térre vitték a többi közé. Így ő is a templomban töltötte az éjszakát.

A faluban hamar híre terjedt az eseménynek. Megrendült a falu népe, nagy lett a riadalom. Az emberek hirtelen azt sem tudták, mit csináljanak. Csupán csak annyit tudtak, amennyit megtudhattak a hirdetésből, no meg, hogy a falut

megszállták a szlovák katonák. Egy része az utakat állta el, egy része az embereket fogdosta össze az utcákban, házaknál meg a határban, mások pedig raboltak, fosztogattak a házaknál. A falu lezárása tulajdonképpen már kora hajnalban elkezdődött. Igaz, akkor még csak a nagymegyeri helyőrség katonái jelentek meg a faluban – amint az a korábbi leírásból kitűnik –, ekkor még nem nagy erővel. Már ekkor sem akartak kiengedni a faluból senkit, nehogy sikerüljön elmenekülniük azoknak, akik részt vettek a tegnapi esti összecsapásban. Nekik ezeket kézre kell keríteniük a G. ház reggeli megszállásakor. Mindez természetesen a falu számára csak később derült ki.

Visszaemlékezőtől (V.Á. – től) tudom – még aludt a falu. A kakas sem szólt még. Egy helybéli gazda kora hajnalban fordult ki az udvarból lovas kocsival s robogott végig a falu sötét utcáin. A hajnal szürke ködében alig volt látható a kocsirúdon lógó petróleumlámpa fénye. Feketéző asszonyokat (Nádszegen így nevezték őket) vitt az alistáli vasútállomásra, akik vonaton utaztak volna áruval Pozsonyba a városi piacra. A falu végén azonban a katonák megállították őket, és gorombán visszafordították a kocsit. Itt és ekkor hangzott el az útonálló katonák szájából az a bizonyos kijelentés, ami az események egyik kulcsmondata lett: Még a pap sem mehet ki a faluból! A fuvaros nem tudta minek vélje a fegyveres útonállást, de mégis jobbnak látta engedelmességni, amit az árujukat féltő utasok is a jobbik megoldásnak tartottak. Igaz a foltartóztatóktól távolodva mindinkább az járt a fuvaros eszébe, hogy más irányból közelíti meg a célt. Az asszonyok azonban kérték, hogy hazafelé tartson! Így is tett a lovas gazda. Alig hallható kocsizörejjel szerencsésen beérkezett a faluba.

A nap eseményeinek drámai fordulata azonban csak ezután következett.

Alighogy a kisbíró befejezte a dobolást, minden utca felől már szállingóztak a férfiak a gyülekezőhelyre.

A templomtérrel mindig boldog gyermekkacagás zengett. A téren lévő artézi kútnál most is eleven fiúcskák játszottak. Önfeladten, kacagva fröcskölődtek. Sejtelmük sem volt arról, mi történik a közelükben. Gyermeki lelkükkel még nem érezték meg a veszélyt, melyben a falu népe forgott. Gondtalanul, fürgén ugrándoztak, nem figyeltek a körülöttük történetekre, amíg egy kislány el nem kiáltja magát: Katonák! Rögtön vége lett a boldog kacagásnak. Szétszéledtek, eltrappoltak, apró lábacskaik nyomában csak a szürke porfelhő maradt. De annál erősebb lett a férfiaradat a templomtér felé. Útközben az utcabeliek kisebb-nagyobb csoportokba verődtek. Ezek azok voltak, akik a felszólításra önként időben megjelentek. Voltak közöttük olyanok is, akik azért mentek el, hogycsak körül nézzenek, aztán visszajönnek s folytatják otthon az abbahagyott munkát. Meg hát a munka megvárja az embert – mondogatták egymásnak. Utána, mint ahogy az azonnali „visszajövekből”, úgy az abbahagyott munka folytatásából

sem lett semmi. Ahogy a templomhoz értek, a katonák azonnal regulájuk alá vették, és törökülésbe parancsolták őket. Ez pedig nem volt könnyű főképpen az idősebbjeinek, de erre a placc csendőrei nem voltak tekintettel.

Édesapám is ilyen csoporttal érkezett a helyszínre. Felénk még ugyan nem járt a kisbíró dobolni, de ő már tudta, mi történik a faluban, csak azt nem, hogy mi miatt és milyen céllal. Az utcáról hozta be a hírt, jöllehet nem pontosan, de annyit mondott édesanyánknak, hogy a férfiaknak a templomtérre kell menniük... A katonaság adta ki a parancsot. Anyánk nem sokat értett mindebből, hogy menni kell a férfiaknak... Azt még talán megértette, hogy menni kell, de azt, hogy „katonaság” meg „parancs” – már nem értette. Pedig járt iskolába, a világos beszédből is hamar értett. De ezt nem értette. Hiszen a háborúnak már vége, a katonaság elvonult még az udvarunkból is. Akkor mit keresnek itt ezek a katonák? – fűzte össze gondolatait anyánk.

- De bizony mégis igaz – erősíti meg a korábbi hírt apánk, mert közben ismét kiment az utcára, ahonnan még szörnyűbb hírekkel jött vissza.

- Biztos nem mondott el mindent – mondta anyánk –, mert egyszeriben hirtelen kifogyott a hírekből. Azért annyit megtudtunk tőle, hogy mennie kell. Ezek után jó apánk – Isten nyugosztalja szegényt – mintha már csak magával, az ő kötelességeivel lett volna elfoglalva. Biztos, valami borzasztó hírt hallhatott – emlékezett vissza anyánk -, mintha megijedt volna a „parancs” szótól.

... én meg itt

Pedig nemigen tudhatta, mit jelent a katonaságnál a parancs, hiszen nem volt katona, bár a korosztályát kétszer is behívták szolgálatra, de egyszer sem kapott behívót. Dalolta is sokszor a regrutanótát: „...sem a bíró, sem a jegyző nem találták a nevemet...” Így nagy katonai tapasztalattal nem rendelkezett. Mégis engedelmeskedett.

- Megyek – mondta.

- Mi is – gyerekek – hárman kint álltunk az udvaron. Apánk hírhordásából sokat mi sem értettünk, csak annyit, hogy valahová el kell mennie. Anyánk szemében láttuk az aggodalom jelét, de a pontos okot tőle sem tudtuk meg.

Házunk előtt, pontosabban a transzformátor körüli téren már várnak egymásra a férfiak. Jobb társakkal menni ilyen helyre – tartja az emberi természet. Négy utca ágazódik el innen, közülük az egyik a templomtérhez vezet. Ezen az utcán mennek majd az embereink a gyülekezőtérre. Máskor reggelenként itt a legelőre járó tehenek átláthatatlan port vernek fel, melyben elkeverednek, s innen már csak egy-egy hajtó hajtja őket tovább a gyülekezőhelyre, ahol aztán a pásztor tereli az odaballagó barmokat a többi közé.

Mivel még nem tártul eléjük a tér s annak hangulata, fogalmuk sem volt arról, hogy mi vár rájuk. Az előző nap esti eseményeiről pedig alig tudtak valamit. Apánk még nincs kint az utcán. Még dolga akadt. Gyors léptekkel sietett fel a padlásra, mintha még valami fontosat titokban akart volna elvégezni. Csak az események után árulta el az akkor elkövetett „bűnét” „39-es megszentelt címeres zászlót csúfítottam meg. A díszes végű hevederéről letéptem a lobogót, és egy öreg harazsákba becsavarva a padlászgerendák közé elrejtettem” – mondta. Mintha valamit mégis megérezett volna apánk. Pedig igen büszke volt rá. Jobban vigyázott rá, mint a szeme világára. Nem is csoda. Mint fiatal cipésmester a harminckilences visszacsatoláskor magasra emelve rajongva ezt lengette. Édesanyánk még sokáig félt, hogy egyszer megtalálják, de apánk mindig azt mondta, nagyon jól el van rejtve. Aztán meggyőzően mindig hozzátette: „...egyszer még meglelgetem!”

Felnéztem apámra! Egyszerű ember volt, mégis milyen nyílt volt a reménye. Harmincegy éves volt akkor... Dobott még az állatok elé, bezárta a műhelyt, megborotválkozott, kalapot tett és jelezte anyáknak, hogy megy. Nekünk is szólt valamit, de nem értettük, hogy miért megy el maga akaratából? Édesanyánkkal együtt az utcaajtóig kísértük, ahol simogatásra várva, lógó nyelvvel már ott várta a gazdáját Talpas, a kutya. Hozzá is szólt, vagy talán – anyánk szerint – csak intett neki, hogy itthon legyen, ne csavarogjon el! Tudtára adta, hogy mindjárt itthon lesz, aztán neki is dob valamit. Ahogy apánk – no meg a hűséges Talpas – kilépett az utcára, anyánk gyöngéden apánk vállára tette kezét mintegy hitvesi jelként, hogy vele van.

A szomszéd gazda háttal hozzádőlve a házunk előtt lévő vén jegenyefának – már várta apánkat. Oda is szólt neki: No, akkor megyünk, Ferenc?

- Hát odanézünk, szomszéd – válaszolt könnyedén apánk, mit sem sejtve a téren zajló eseményekről.

Ilyen derűlátással csatlakoztak a többiekhez, s laza csoportban elindultak a templomtér felé. Apám azon kevesek közé tartozott, akin semmilyen komisz ruhadarab vagy lábbeli nem volt. Ez is csak azért, mert nem volt katona. Kezén viszont az örökös cipészjel most is ott volt – hüvelykujjai szurkos fonállal voltak átcsavarva. Így öltögetni is tudott az elevenre berepedt ujjával, meg szurkos fonál alatt a repedés is hamarabb beszáradt.

Mi meg magunkra maradtunk a háznál apa nélkül, mint ahogy más családok is a faluban.

° . °

Délután négy óra körüli volt az idő. A téren összegyűltek száma – apánk szerint – kitehette már a száz-százötvenet is. Azonban megállapította, hogy az önként jövők már gyérebben ereszkednek, viszont annál jobban emelkedik azok száma, akiket már az embervadászok kapnak el és hajtanak a térre. Ezek többségét otthonukból zavarják ki embertelen módon. Ugyanis délután elkezdődött az egész faluban az emberrazzia. Fegyveres katonák, karhatalmiak és rendőrök a házakat járták. Akiket még otthon találtak, már úgy tekintettek rájuk, mint akik a felhívásnak nem akarnának eleget tenni. Vagyis, hogy nem jelennek meg a téren. A házkutatáshoz viszont fontos, hogy a házaknál ellenállásra képes férfi ne maradjon, nem tekintve arra sem, hogy netán családfenntartó vagy éppen sokgyermekes családapa-e. A legtöbb esetben kegyetlen bánásmóddal hajtják végre az elhurcolást. Semmilyen indok nem volt elég a felmentéshez. Még az ágynak esetteket sem kímélték, de még a nyomorultakat sem. Volt rá példa az egyik utcában, hogy ágyban fekvő súlyos beteg embert kirántottak az ágyból, összeverve kilökdösték az udvarra, onnan pedig a templomtérré hajtották csak egy szál alsóban. Keze, lába remegett a gyöngeségtől, mégis mivel botladozott, még a lépteit is megszaporáztatták vele. Az idősebbeket sem kímélték, hiába volt nyilvánvaló, hogy már aggastyánok, vagy éppen az öregkor kezdetén vannak. Mindegy volt, fiatal vagy öreg esetleg megtört test – a megalázás, a kínzás elől nem menekülhettek.

- Ahol én ültem – mondta apám –, onnan elég tágas teret be lehetett látni. Az odahajtottak érkezését, a velük szembeni embertelen bánásmódot jól láthattam. Éppen egy ősz, csapzott hajú öregember remegve, vacogva érkezik két fegyveres hajtó előtt. Majtényból a Barasó utcán keresztül hajtották a térre. A

fájdalomtól csak ingadozva lépegetett. Alig ismertük fel. „Hiszen ez súlyos beteg ember” – mondogattuk egymásnak. Nem voltak irgalmasak hozzá az öőrök, pedig alig lobogott élet a szegényben. Az egyik fegyveres durva csendőr kezével hátára nehezedett, a másik pedig a szinte abnormális lapát-tenyerével vállára csapott, s földre zsugorították. Parancsra alig tudta maga alá helyezni reszkető lábait, míg nagy nehezen törökülésbe tudott helyezkedni.

- Az egyik élő tanú (Gy.R.) még ma is szomorú emlékként idéz fel hasonló esetet, amikor idős, beteg embert (B.M.-et) kergettek a Barasó utcából a térre. A templomhoz közeledve az egyik hajtója úgy gyomorba vágta, hogy még a jajszó is a torkán akadt. Az ütéstől hirtelen előre görnyedt és elkékült az arca. Hátát puskatussal ütötték, öklözték. Viharvert, háborút járt szegény, egytehenes földműves volt. Mire odaért a gyülekezőtérre, többször megtántorodott, s remegni kezdett a teste. A parancsra már csak összecsukszott, mint az esernyő. Csúnyán összeverték. Ellankadó, fáradt hangon nyögte ki a kérdést – miért bántanak? A választ szegény a hátán érezte meg. Szánalmas látvány volt. Mint később kiderült, a gyomrára és a hasára kapott ütések, rúgások következményei okozták a halálát is.

Egy másik eset is kötődik apánkhoz, jobban mondva – családunkhoz. Szomszédunkban gyermektelen idős férj-feleség meg testvéri ágon egy öreglány lakott. Mindig zárva volt náluk az utcaajtó, éjjel-nappal. Ugyanúgy most is az események idején. Az embervadász karhatalmiak ledobták a kisajtót a sarkáról és így törtek be a kétségbeesett öregekhez. Az öreg férj ijedt arccal ült a vetetlen ágyon, nem értette, mi történik körülötte. Meg ideje sem volt ezen gondolkodni, mert máris puffant a puskatus a hátán, amitől előre görnyedt és a szoba földjére esett. Még a bagó is kipottyant a szájából. Így lökdösték puskával, míg el nem indult kifelé a szobából. Nehezen, de kicsoszogott. A két öregasszony tökmagot rágcsált, s kétségbeesve nézték a brutális, szívtelen gorombaságot, de semmit sem tudtak tenni ellene. Aztán a térre hajtották. Mivel bizonytalan lépéseivel csak botladozott, nyakon fogva lökdösték, hogy szaporázza lépését. Még egy-egy fegyvervég-döfést is éreztem – szokta mondani. Szerencsére nem lakott messze a gyülekezőhelytől. Apám – mondta – nem akart hinni szemének, mikor meglátta, hogy a szomszédot, az öreg A. bácsit hajtják közéjük. „Aztán ő is meglátott. Mintha azt kérdezte volna tőlem: hát te is itt vagy? Talán intettünk is egymásnak.” Az idehurcolt öregember csak most eszmélt rá, hol van. Azt azonban nem tudja, miért hajtották ide. S látja a többi, azok is miért vannak itt? Felnéz az égre és kérdezi: mi történik itt Uram, Atyám? Ugyanis ő a dobszót sem hallotta, azért nem értette a kínzóitól a számonkérést, hogy miért nem jelent meg önként a gyülekezőhelyen.

Mindezt csak motyogta magának.

... én pedig itt

Szegény A. papa, de sokszor elmondta a vele történeteket édesapám cipész-műhelyében. Előtte mindig rágyújtott a pipára. Mikor már elővette az elmaradhatatlan pipáját és elkezdte nagy komótosan tömni bele a durvára vágott dohányt, a társalgók már tudták, hogy a papa ismét megereszti a beszédet. Csak még megkotorta apám vastagabb hegyű cipész árával a már füstölő pipát, aztán az asztmás torkával nagy erőlködéssel ismét füstölőre szívta, mert bizony ez a pipa rosszul szellőzött.

Sosem beszélt arról, hogy bántak másokkal. Az események részletei mintha ismeretlenek lettek volna előtte. Visszaemlékezéseiben azért volt változatosság. Szórakozottan, de mégis hihetően mesélte kínzását. Nem ferdítette el az igazságot. Látni lehetett rajta, hogy ezt örökre megtartja emlékezetében. Ha beszélt, nem ismétel semmit, de az ő esetét, ha kellett, ha nem, elmondta százszor is, mert abban a hitben élt, hogy ártatlan volt. A régi öregjeink bizony nehezen viselték az ártatlanul rájuk mért büntetést. Annak ellenére, hogy nem volt a műhelyben ülők között olyan, aki nem élte volna át a faluban történeteket, mégis mindig fel tudta kelteni a figyelmüket. Mindig nyitott füllel és tiszteletre méltóan végighallgatták.

Különben nem volt üres fejű parasztember.

Apám műhelyében a téli estéken össze szoktak jönni az emberek, beszélgetni. A háborús események mellett százszor elcsépelte a falu megszállása volt.

Nem is csoda, hiszen alig volt férfi a faluban, akit valamiképpen nem érintett volna. Az évről évre visszatért falutörténet szinte már íratlan krónikává vált, aminek megőrzése mindeddig csak az emlékezetre volt hagyva. Édesapánk sokat beszélt nekünk róla, meg az esti összejövetelek társalgásaiból is sokat hallottam. Ilyenkor meg se moccantam, úgy figyeltem az öregek beszédét. Még ma is emlékszem azokra a jóízű beszélgetésekre. Részletekben talán engem érdekelt legjobban az esemény. Ezt apám is észrevette, ezért nekem mesélt legtöbbet a történetekről.

Karhatalmiak járták a falut és szedték össze az embereket. Semmire se voltak tekintettel. Az elhurcolás okát vagy célját nem közölték. Egyik kunyhószerű hajlékban sokgyerekes családapa felmentéséért könyörgött a feleség: ne vigyék el, uradalmi napszámos a férjem, egyedüli kenyérkeresőnk a családban. Mi lesz velem és az apró gyerekekkel? De hiába volt minden esdeklés, kérlelhetetlenek voltak, nem ismertek könyörületet. Az asszonyt ellökték az útból, az istenfélő, szerény, békés természetű embert pedig parancsszó nélkül ütésekkel, rúgásokkal kényszerítették kifelé az egyszobás házból. Még tekintetével sem tudott elbúcsúzni az apróságoktól, az ölében szendergő gyermeket tartó feleségtől. Az apa ebben a pillanatban meghallja a bölcsőben fekvő gyermeke hangját, bátoritanul odalép és a bájos, csupa lélek arcocska fölé hajol, mintha súgni akart volna valamit neki, de a szívtelen mundaéros máris elrántja őt a bölcsőtől.

- Nem vétett senkinek sem az apád és tudod mégis így bánnak szegénnyel – sírja az anya kisgyermeke szemébe.

Íme, egy megtört anyai szív. Íme a megalázott, földre tiport apa!

Nem árt tudni, hogy az elhajtott férfiak többsége búcsúzkodás nélkül ment ki a házából. Ennek oka egyrészt, hogy az embervadászok még erre sem adtak időt foglyaiknak, másrészt pedig maguk a férfiak sem hitték, hogy estére ne térnének haza.

Az emberhajcsárok nem csak az utcákról törtek be a házakhoz – mondja az eseményekre jól emlékező egykori fiatalember –, hanem kertek alól is. Így könnyebben bejutottak a házba, és rajtaütésszerűen fogták el az embereket.

Az Alszer utcában az egyik gazdánál kölest csépeltek. Ilyen munkánál bizony sok volt a férfi. A kert felől lepte meg őket a katonaság. Innen, egy helyről hajtották őket a templomtérre. Még a cséplőgép leállítására és kitisztítására sem

adtak időt. Még a szomszéd, az egykori bíró sem tudott segíteni. Egybeterelve a kéveadogatót, a gépetetőt, a kazalozókat, a zsákolókat, a gépkezelőt a gazdával – így hajtották őket. Csakhogy itt nem ostorok pattogtak, hanem fegyverek. Igaz, csak riasztó lövések voltak, de a golyók süvítése félelmet keltő volt még az egykori frontkatonáknak is.

Az egykori bíró legkisebbik fia – akkor tizenöt év körüli – jól emlékszik a további eseményekre is, melyek utcájukban, udvarukban meg a szomszédjuknál történtek.

- Bizony, nem gyerekkíváncsiság volt ezt látni – mondja szinte friss emlékezéssel. Amint közelünkben pufogni kezdtek a fegyverek, gyorsan hátrafutottam a pajtába. Velem volt még a három utcabeli pajtásom is: az S. fivérek meg P. Józsefke. Így négyen befészkeltek magunkat a nagy pelyvásunkba. Szüleink akkor még nem tudták, hol vagyunk. Nagy is volt a rémület. Anyáink azt sem tudták, élünk-e vagy halunk. Kiabálva keressenek-e bennünket vagy csak titokban keressék a nyomunkat? Más megoldást nem találtak, ezeket viszont veszélyesnek tartották. Lövöldözés lett volna a vége, biztos! Különben is szigorúan megtorolták volna a rejtegetést még akkor is, ha az csak a gyermeki csínytevés volt.

Azért nem tartott soká a rémület. Jelt adtak magukról a gyerekek, de búvóhelyükről még nem jöttek ki. A bíróné hordott nekik enni, azt is cselszövással tette. Ennivalóval megrakott kosárral ment az udvaron hátrafelé, ahol az állatok voltak. A legkisebb gyanú sem fért ahhoz, hogy nem az állatoknak viszi a szemet a gazdaasszony. Hiába, egy anya még ilyen helyzetben is talál megoldást.

Az esemény szerencsés kimenetele mellett azért volt tragikusnak vélt része is, amikor anyáink már el is sirattak bennünket. Ekkor már tudták, hogy hol vagyunk. Az udvarunkban hátrafelé lövöldöztek a katonák, célpont nélkül összevissza. Az édesanyánk felsikoltott... Biztosra vette, hogy ránk lövöldöztek, hogy észrevettek bennünket. Amint elcsendesedett az udvar, anyám rögtön jött hátra a kosárral. Összetett kézzel nézett ránk sokáig.

- A Jóisten megőrzött benneteket – mondta hálálkodva az ég felé. Ezután még egyszer odajött, de akkor már kosár nélkül. Közölte velünk, hogy előjöhetünk, már továbbmentek a katonák.

Az emberrazzia azonban az utcában tovább folytatódott. Az egyik házból egy volt frontkatona (Gy.R.) nézett ki az utcára. Ma, nyolcvanegynéhány évesen így emlékszik vissza az eseményre:

- Tudtam, hogy katonák járják az utcákat. Emberekre vadásztak. Ahogy kinéztem az utcára, éppen egy sereg embert kergettek a fegyveres katonák a házunk felé. Mi közel laktunk a templomhoz, ahol a gyülekező volt. Ezek a hajcsárok – gondoltam – a mi udvarunkba már úgysem jönnek be. Innen már

mennek egyenesen a templomtérré. De mégis gyorsan visszaléptem az udvarba. Sőt, futásnak eredtem hátrafelé, mert már olyan közelinek hallottam a hajtók üvöltözését, a lövöldözéseket, mintha már az udvarunkban lettek volna, itt mögöttem. Felfutottam a padlásra, de már az udvarunkban is voltak a fegyveres emberhajcsárok. A házunk padlásán rengeteg, megszámlálhatatlan galamb fészkel. Itt költöttek, itt cseperedtek fel. Peches voltam. Miattam megriadtak és kirepültek, ami zajjal járt. A katonák lövésre készen azonnal a padlásra irányították fegyverüket. Nekem pedig sikerült rejtőzködve lejönni a padlásról és kijutni az utcára, ahol minden gond és félelem nélkül egy csoporthoz csatlakoztam, mely éppen a házunk előtt haladt el a gyűjtőplaccra tartva. Hajszálon múlt az életem. Szerencsém volt, hogy nem olyan szorosan vonult a csapat, hanem elszórtan az egész út szélességében. Így könnyű volt hozzájuk társulni. Ezt még az is segítette, hogy a csoportokat hajtó katonák közül a térhez közeledve már néhányan leváltak és újabb hajszába kezdtek.

A házunktól hamar a térre értünk. Egész csendesesen érkeztünk a helyszínre. A hajtóink valójában csak kísérei voltak. Gyorsan átadtak bennünket a tér parancsnokának, a „botos” vezérnek és a segédjeinek. Azonban itt már pokoli volt a légkör. Az idősebbeket, fiatalabbakat egyaránt rugdalták, köpdöstek, tapostak, egyszerűen meggyaláztak. S mindez ellen semmit sem tehettünk. Hiszen már azt sem tudtuk, hogy ellenállás esetén milyen erővel álltunk volna szemben. Ez pedig alapvető feltétel lett volna a döntéshez. Ennek megállapítása viszont szinte lehetetlen volt, mert a faluban az a szóbeszéd járta, hogy minden irányból, köz- és határi utakon szüntelenül özönlenek be a faluba a katonák meg a csendőrök.

Mindezek mellett még megtizedeléssel is fenyegettek bennünket. Én az arézi kút közelében ültem – folytatja a tanúskodó. Gyorsan felmértem, hogy belesznék-e a kiszámoltak közé. De erről ne essék többé szó még félévszázad távlatából sem – jegyezte meg rögtön R. papa.

Így én sem tudtam meg, hogy kiszúrta volna-e a végzet vagy sem, meg azt sem, valójában hogyan is jutott el R. bátyánk a következtetésig.

A Barasó utca torkánál az egyik házban az udvaron rendezkedett a gazda, hogy a betakarított terményt el tudja tárolni. Nincs nagy udvar, két család lakja. Eközben katonák zavarják meg az udvar gazdáját, és vinni akarják magukkal. A földműves-gazda nem tiltakozott, hiszen hallotta a dobolást, meg tudta, milyen hírek járnak a faluban. Sőt, még azt is tudta, hogy a téren mit csinálnak azzal, aki szembe mer fordulni a katonákkal otthon, vagy amikor az úton hajtják őket. Az elkésettekkel szemben pedig még szigorúbb lesz az eljárás. Csak arra volt ideje, hogy kalapot vegyen, s már a két markos katona lökdöste is kifelé az udvarból. Ekkor fut hátulról előre a család egyetlen fiúgyermeke (Á.), aki még fia-

talkorú volt. Amint a katonák meglátták a gyereket, azonnal fenyegetni kezdték az apát meg az anyát, hogy embereket rejtegetnek. Ha nehezen is, de megértették a szülőkkel, hogy ezért pedig szigorú büntetés jár. Viszont a két egyenruhás annál nehezebben értette meg az apa és a kétségbeesett anya magyarázkodását, hogy a fiuk még csak gyerek, nem felnőtt ember. Aztán vállán kapták és kivitték magukkal az utcára. Így az apa a gyerekfiával ment a gyülekezőhelyre.

- Emlékszem – folytatja az egykori gyerek –, az is baj volt az úton, ha sietünk, az is, ha csak lassan szedtük a lábunkat. Még a beszédet sem engedték. Természetesen a rendreutasítás csak arra kellett, hogy legyen ok az ütésre. Bata-sarkáig hajtottak. Itt átvettek bennünket a rendezkedő örök, akik büntető helyzetbe, a földre ültettek bennünket. Természetesen ez is parancsra ment. Azért annyi büszkeség volt a jó apámban, hogy azt mondta: azért mégsem mentem önként.

° . °

Több esetben már reggel a határba indulókat is visszafordították vagy feltartották. Volt, aki éppen indulni akart a határba. Már a kapu is nyitva volt a kijáráshoz, amikor három karhatalmi fegyveres megjelent az udvarban. Látszott az arcukon, hogy örülnek a szerencséjüknek, amit annak köszönhetnek, hogy tárva volt a kapu és beláthattak az udvarba. Egyikük kirántotta a gazda kezéből a gyöplőt, ketten pedig lerántották a kocsiról. Mindez a feleségnek és a kiskorú gyerekeknek szeme láttára történt. A parolinosokat ezek nem érdekelték, csak a férfiak. Mintha azt mondták volna a tehetetlen asszonynak: a lovak a tieid, embered a mienk, s vitték is. Aztán a hajtók és a hajtottak eltűntek az utcakanyarban a templomtér irányába. A gazdánk mérges lett magára, mondhatta is a cifrákat magában. Máskor mindig időben kiment az udvarból, éppen most kellett tollászkodnia.

Hiába, a nádszegi ember csak azután megy ki a határba, ha már rendbetett mindent otthon a jószág körül. Még most is azokkal törődött. - Fogd ki a lovakat és dobj eljűk ... - mondta a feleségének.

Mint ahogy az otthoniak, a gazda se tudott semmiről, főképpen arról nem, hogy mi okból és hová viszik. Miért bánnak így vele? A következő pillanatban sem lett okosabb, de abban már bizonyos volt, hogy ahová viszik, ott nem lesz egyedül. Ugyanis látta, hogy más utcákból is érkeznek emberek csendőrkísérettel. Mire a gyülekező helyhez értek, egész kis csapat gyűlt össze. Egyszóval, itt sem tudtak meg sokat, de a tér szónokának szavai már valamit jeleztek, főképpen mikor azt hallottuk, hogy „.... most légy vitéz...!”

Az alábbi történetet pedig egy olyan személy mondta el (A. B.), aki az eseményeket gyerekként élte át.

- Mivel nem járhattunk iskolába, apám elvitt magával a határba. Tízéves voltam. Gyalog mentünk a nyárasdi földünkre. Az udvarból hátul, a kert felől mentünk ki. Így máris a faluvégen – Majténban kötöttünk ki. Itt egy géppisztolyos szlovák katona tartóztatott fel bennünket.

- Hová megyünk? – kérdezte.

- Megyünk a földünkre kukoricakórót vágni – válaszolta apám.

A feltartó nem is kételkedett apám egyenes válaszában, pedig talán nem is értette. Azonban kezünkben láthatta a kóróvágó kikapát, meg apám vállán a tarisznyát, amiben a napi ennivalónk volt. Mindez elég bizonyíték lehetett számára. De az is lehet, hogy falusi parasztyerek lévén jól ismerte a földműves munkaeszközeit.

- Mehetnek tovább – mondja a katona, de ő is jött velünk.

Alig hagytuk el a falu külső részét, Majtént embereket pillantottunk meg magunk előtt. Ezeket is úgy szedték össze, mint minket. Nyolcan, tízen lehetnek. Mind ismerős, falubeli volt. Itt minket is megállított a vezetőnk, tovább nem mehettünk. Nem értette apám a feltartóztatást, én mégúgy se. Mint ahogy megtudtuk, a korábban ittlévők sem tudtak többet. A katonák – azonkívül, hogy megparancsolták, ne próbáljunk ellenkezni, se megszökni, mert nem lenne jó vége – nem közöltek velünk semmit. Így telt az idő, míg délután két óra tájban engem, mint gyereket elengedtek. Apámékat pedig körülfogták a katonák és a templomhoz hajtották. Mivel a délelőtti dobolást ők sem hallották, nem tudhattak a katonaság rendelkezéséről. A téren sem bántak velük gorombán, mivel az őrizetbe vevő katonák igazolták őket a tér vezérénel, hogy ezek az emberek már reggeltől feltartóztatásban vannak. Tehát nem parancsmegszegők. Mind a határba indult dolgozni.

° . °

Dél felé járhatott az idő. - Már az utcákba is eljutott a rémisztő hír – mondja az egyik élő tanú (Cs.J.), aki teljes szellemi frissességgel emlékezik az eseményekre. - Negyvenegy szeptemberének derekán rukkoltam. Rá négy évnyre, egy nappal az események kezdete előtt jöttem haza az orosz fogságból. Lelkemben még frissek voltak a háború borzalmai. Önkéntesen mentem a térre, mert a hirdetés úgy szólt, hogy aki nem jelentkezik a templomtéren és otthon találják – agyonlövik. Átéltam a háborút, mindig fegyverek közelében voltam, fegyverek ropogtak körülöttem. A közhírré tétetett parancs katonai parancs volt. Azt pedig teljesíteni kell! Még békeidőben sem ismer alkut.

Hát itthon folyjon ki a vérem?

Ahhoz képest, amit láttam, hogy hajtják az embereket a katonák, csendőrök, rendőrök a térre – a magam sorsával igen elégedett lehettem. Minden feltartóztatás nélkül eljutottam a gyülekezőhelyre.

De mi vár rám itt, most? – tűnődtem – Semmi. Hiszen itthon vagyok. Takar, véd a templomtorony árnyéka. Hivatalos levelem van a fogolytáborból való szabadulásról. Vége a háborúnak, az öldöklésnek – biztattam magamat. Mindezek ellenére nem tudtam szabadulni a közhírré tett kemény fenyegetéstől – aki nem jelenik meg s elfogják,... Nincs visszaút, már nem is lehetett, pedig csak előző nap jöttem meg. Körülfogtak a tér őrei és a többi közé hajtottak. Az artézi kút tövébe leültettek a földre törökülésbe.

Más utcákból is vonultak az emberek, de őket fegyveres rendőrök hajtották. E megalázó bánásmód nem volt elég, következett a vetkőztetés. Az elrabolt komisz ruhaféléket és lábbeliket szekérre dobálták fel. Hamar meg is telt a szekér, majd a tervezér parancsára utána elvitték a mundér rakományt. Hadd vigyék! – gondoltuk –, legyen vele gazdagabb a szlovák állam hadikincstára.

Be kell vallanunk: a falu férfainak nagyobb része valamilyen komisz ruhadarabot vagy lábbelit viselt magán. Ez azzal volt magyarázható, hogy a falu katonaköteles férfiai magyar katonák voltak. Ebből adódóan háborút vesztett fél oldalán fejezték be a háborút. Így nem volt, ki számon kérje a magyar katonától a mundér leadását. Az olyan családokban pedig, ahol több férfi volt, megosztottan viselték az uniformis darabokat. Egyiken a nadrág, másikon a zubbony, harmadikon a bakancs volt, és még a többire is jutott valami.

A háború utáni években egyébként is nagy volt a szűkölködés ruha- és lábbeli félékből.

Visszatérve a ruha- és a lábbeli-félék elrablásához, nekem a bakancsaimmal volt gondom. Ha már egyszer keresztbetett lábbal kell ülnöm – gondoltam –, akkor azt kihasználom lábbelim megmentésére. Úgy magam alá húztam a lábamat, hogy sikerült eltakarni a bakancsokat. Bevallom, nem hittem, hogy ezzel most már véglegesen megoldódott a bakancs-gond. Újabb ötletem támadt. A tér közelében lévő kocsmaudvarban volt a WC. Mivel közvetlen a tér szomszédságában volt – odamehettünk szükségre. Meg eszembe jutott az is, hogy a kocsmaudvarban van egy kemence, amit én raktam. Ezután már csak annyi kellett, hogy WC-re menjek, miközben a bakancsomat beledobom a kemenchébe. Minden sikerült. Így aztán a további eseményeket mezítláb gyalogoltam végig azzal a jó érzéssel, hogy a lábbelim mégis megmarad.

A Kurtasor utca felől egy hatvanöt év körüli öregember (L. Gy.) ballagott a plébánia mellett a gyülekezőhelyre. Az elmaradhatatlan pipa most is a szájában lógott. Elvégre önként fog jelentkezni a téren, meg az apja is Ferenc József császár katonája volt, no meg csak neki van nagykapuja az utcában, amin még a nap sem tudott átsütni. El is várta szegény ember, hogy vele ehhez méltóan bánjanak. Alig ért a térre, máris körülfogták a „rendész” katonák, s mint elkésettett fegyverrel lökdösték a helyére. Szerencsétlen, azt sem tudta, hogy ide nem érdemes az embernek komisz ruhafélében jönni. Márpedig efféle ruhadarabokból volt rajta elég. Máris parancsolóan intett neki az egyik fegyveres, hogy a rongyait dobálja le magáról. Vetközni kezdett, de hirtelen elborította a düh – így meggyötörni, vérig sérteni és porig alázni egy öregembert?

Erős akaratú, kemény csontú parasztember volt. A háború és a szenvedés nem tudta megtörni, éppen egy tömegterelés törné meg? Ellenkezni próbált, ami olaj volt a tűzre. Nem tudta, hogy ennek itt nincs helye. Még nem tudta, milyen rend van életben a téren, mert itt bizony meg kellett gondolni a szót, de még a dünnyögést is! Sokat nem töprenghetett, mert azonnal ott termett a tér réme, a „botos”, aki aztán az ilyen hangoskodókat botjával forgácsra aprította. A fájdalomtól görnyedten térdre ereszkedett. Ez azonban a botosnak nem volt elég.

- Hasra! – rivallt rá a vezér, aki elvárta, hogy egy idős ember gyorsan vágódjon hasra. Ezután magát megadva remegő térdel megrogyva lefeküdt a földre. Közben ki akarta venni a pipát a szájából, de a nagy ütésektől az ki is pottyant. Az osztogatott csapások fájdalmait szívósan tűrte. Összeszorított fogakkal várta az egymás utáni ütéseket. Minden ütésnél morgott, ami még a távolabb ülők-höz is elhallatszott. Minden morgáshoz még hozzátette: még ez is lehet?

Az egyik tanú szerint, amint a térre ért, rögtön állati módon csépelni kezdtek, s alig hagytak rajta ruhadarabot. Még arra sem voltak tekintettel, hogy némelyik szabadult hadifogoly ruhája alatt még ott voltak a fronton szerzett sebek gyulladásoz helyei is.

Sz.G.-nak is a bakancsokkal jött meg a gondja. Ha nem is katonabakancs volt valaki lábán, de hasonlított rá, már akkor is lehúzták róla. Többek emlékezete szerint így történt az egyik társukkal is. Hiába ismételte az örnek, hogy csak az egyik katonabakancs, a másik civil – akkor is levettették vele. Sőt, egy alsó kopott kismadrágra vetköztették. Ennyi maradt csak rajta, míg otthonról nem hoztak neki magára venni valót.

Falunkban az események előtti napokban is érkeztek haza hadifogságból apák és fiaik. Ilyenkor nagy volt az öröm a családban, de még a faluban is. Mindenki meg akarta ölelni, csókolni a frontharcosokat még akkor is, ha vesztett csatából tértek haza. Az öröm hamar megszakadt, menni kellett nekik is a gyülekezésre. Köztük volt Sz.I. harmincöt éves frontkatona is. Egy napja volt ott-hon. Teljes öltözeke komisz ruha volt. Harcos katona ereklyéje. Még mindig a lövészárkok füstös levegőjét árasztotta minden darabja. Még be se kapcsolódott az itthoni életbe, megint a fegyver, a parancs, a kínzás, pedig de elég volt neki mindből. Elhatározta, önként nem megy ki a térre. Elvégre nem vétett senkinek sem. Tudatosan még háborúban sem lőtt le embert. Még kettőt sem ütött el a toronyóra, de már a téren vetkőzik. Minden komisz darabot levettetnek vele. Több tanú szerint (N.Á., Cs.J., B.J.) őt is alsógatyára vetkőztették. Pedig még az is komisz darab volt. Súgva mondta szomszédjainak – illet még a fogolytáborban sem tettek velünk. Természetesen, a kapcsolatteremtés minden formája tiltva volt. Így a sugdolódzás is. Meg is kapta a magáét érte – a közelében álló őr bakancsos lábbal a meztelen combjába rugdosott. (A templomba való behajtás előtt otthonról hoztak neki ruhát. Többnek is, akikről jóformán mindent levettettek, otthonról hoztak nekik valami ruhadarab-félét meg lábbelit.)

A soron következő elbeszélő (L.V.) nehezen adta rá magát a vallomásra, pedig közvetlen átéltje volt az eseményeknek. Vele korábban már két ízben találkoztunk. Ő volt, akit a komisszárhoz küldtek, s ő lesett át a palánkon lövöldöző katonákra.

- Akkor nem féltem, de most félek – mondja. A jég mégiscsak megtört. Fojtott keserűség izzott a hangjában. Hirtelen a homlokához nyúlt és nagy levegővétellel elkezdte: ezerkilencszáznegyvenöt szeptember huszadika...A toronyórán a két mutató éppen egyben állt. Harangoztak, dél volt. Látom, hogy az egyik utcabeli pajtásom – akivel együtt jártam iskolába és együtt legényeskedtünk – hajtja be a teheneket az udvarba. Legeltetni volt a mezőn. Biztos eljutott hozzám is a hír a határba, és hazajött eleget tenni a felszólításnak – mondom magamnak. Azonban megtudtam, hogy csak deleltetni jött haza, és az úton hazafele tudta meg, hogy mi történik a faluban. A hírt nem vette fontosnak. Még a tegnap esti viaskodásról sem tudott, pedig az utca végén laktak. Így a barátom azt sem tudta, hogy én is ott voltam az összetűzésnél. Közben a toronyóra elütötte a kettőt. Éppen indulni akartam a térre, miközben beköszönt hozzám a pajtásom. Láttá, hogy készülődöm s meg is kérdezte, hogy megyünk-e?

- Mehetünk –, válaszoltam. El is indultunk.

- Ki gondolta volna, hogy ez az utolsó közös utunk? Hiszen haza is együtt akartunk menni. A térre rendőri kíséret nélkül érkeztünk. Csodálkoztunk is, hogy az úton nem kaptak le bennünket a járkáló csendőrök, pedig ekkor már sok volt belőlük az utcákban. Közel laktunk a templomhoz, hamar odaértünk. Talán észre se vettek bennünket, meg láthatták, hogy időben és önként megyünk, fiatalosan. A templomhoz vezető utcákból minden irányból emberek érkeztek a térhez. Vasárnapi kép tárult elénk, amikor minden utca irányából ballagnak az emberek misére. Természetesen párhuzamot vonni a kettő között nem lehetett.

Amint a térhez értünk, engem rögtön elszakítottak a barátomtól és vittek a községházára kihallgatásra. Egy rangos fegyveres – aki ott lehetett tegnap az esti összecsapásnál – bizonyára rám ismert. Ekkor már az utcából többen ott voltak a községházán csendőrök őrizetében (V.D., M.J., G.J., G.M.-né és lánya, M.). Közülük néhányat otthonról hoztak ide, néhányukat pedig – mint engem is – a térről hajtottak át. Még utánam is hoztak ide valakit, de rájuk már nem emlékszem pontosan. A vallatást tisztfélék vezették. A G.-on kívül a többi arról faggatták, hogy kik főznek pálinkát a faluban?

- Tudják, hogy ez büntetendő cselekmény? – hangzik a vallató tiszték fenyegetése.

Ahogy láttam, nem sok mindent préselhetek ki belőlük. Engem pedig a tegnap esti eseményről faggattak, de nem sok eredménnyel. Hogy egészen világosan beszéljünk – mondja a kihallgatásra fogott –, még ha akartam volna is bővebb, de főleg pontos vallomást tenni, nem tudtam volna. Ugyanis egyszerre több helyen folytak az események. Így J.P.-ék udvarában, ahol a kukoricafosztókkal viaskodott egy katona, a másik katona az utcán próbálta összemérni az erejét a civilekkel, a harmadik pedig egy megszökött civil nyomait kereste az utca másik oldalán a G.-ház udvarában.

A vallatás módjáról hadd ne beszéljek. S ha mégis, akkor csak annyit, hogy az idősebbik nőre – a falu mindenki ángyijára – nem ismertem rá, pedig utcabeliek voltunk. Lelógott kócos hajjal, pirosfoltos arccal nézett rám, mintha azt akarta volna mondani, hogy csak az igazat mondjam! Mellette pedig a lány (M.), aki szinte a felismerhetetlenségig össze volt verve.

Az ütésektől nem volt rajtam emberforma – hallottuk a lánytól a közös visszaemlékezésen. Az első ütéseknél – mondja – még eltakartam kezemmel az arcomat, de később már a kezemet is leeresztettem, s az állandóan ismételt kérdésre, hogy „...vannak?” Már csak a fejemmel intettem nemet.

A lány szavai után az egész eset újra előttem áll – amikor vittek le a pincébe, már a lépcsőházban hallottam az ütések csattanását, a „jaj” szót, majd többször ismételve a „nem”-et.

A határban dogozók közül néhányan már reggel úgy indultak a munkába, hogy ebédre hazajönnek. Akiket nem tartóztatott fel a katonaság, azok csak otthon tudták meg, hogy mi van a faluban.

Az egyik gazdánk (Cz.N.) a kösei földjéről jött haza. Lovas kocsival volt. Szerencsés volt, mert nem ütközött a katonaságba. Igaz, hátulról jött be a portájára, nem pedig a falun keresztül. Ahogy betért az udvarba, a felesége meg se várta, hogy férje kifogja a lovakat, máris újságolja neki a hírt – menned kell! A feleség attól félt, hogy a házaló katonák otthon találják a férjét, s ki tudja, mi lenne a vége... A férj megérezte, hogy a párja lelke nem asszonyi gyöngeséggel, hanem hitvesi féltéssel van tele. Azért mégis kapott magába egy-két falatot a konyhában, meg tett-vett is valamit az udvarban, aztán elindult a térre. Az elköszönés pedig csak annyi volt, hogy – mindjárt jövök.

Odaérkezésemkor azonnal egy tiszt vett számba és azt kérdezte:

- Miért késtem? Hol voltam ilyen sokáig? Mintha nem is lett volna olyan kíváncsi a feleletre, lefektetett arccal a poros földre. De a szerencse itt is velem volt, mert másokra még gumibottal is ütöttek. Nem sokáig örülhettem a szerencsémnek, mert úgy éreztem, mintha bátyámon pótolták volna ki azt, amit nálam elmulasztottak. Ugyanis a testvérem még később jött. Láttam, ahogy taposták a hátát, meg ahogy járkáltak keresztül a fekvőkön, miközben üvöltöztek rájuk az őrök.

Nem is tudom, hogy tűrhette ezt el az ég Ura! Persze, akin magyar katonaruhadarab volt – levetkőztették. A levett komisz ruhadarabokat egy rakásra dobáltatták velük. Már egy egész mundérhalom emelkedett a templomnál a jegenyefa-sorban, amit aztán lovas szekérre raktak és elszállították.

Mindezt személyesen mondta el nekem az átéltő.

Nem volt szerencsésebb a másik gazdánk sem (V. H.) az ebédre való hazajövéskor. Kapával a hátán egyedül jött be a határból ebédre. Ő sem találkozott az embereket hajhászó katonákkal. Így sikerült hazajönnie. Fáradt és éhes volt. Asztalhoz ült. Még csak a levest kanalazta, miközben két szlovák karhatalmi fegyveres jelent meg náluk. Hívatlanul a konyhába léptek. Mindjárt az apára meredt a szemük, mondja a fia Á., amiből jóra nemigen lehetett következtetni. El is hangzik szlovákul a parancs – azonnal jöjjön velünk! A parancsszót inkább a fenyegető integetésből értettük meg. Apánk ellenkezni próbált és nem lépett el az asztaltól. Csodáltam apám bátorságát. Mintha egy kicsit büszkeség öntötte volna el a szívemet. Szembe mert szállni egy fegyvertelen a fegyveresekkel. Aztán goromba megközelítéssel apámat kihúzták az asztaltól. Fialat gyerek voltam, nem tudtam segíteni apámnak, meg a kétségbeesett anyámat kellett vi-

gasztalnom, aki kezével a kötenyét gyűrögette. Apám egymaga az udvaron két fegyverrel szemben továbbra is ellenkezett. Végül sikerült nekik elráncigálni az utcaajtóig, miközben verték, rugdosták és „k...” magyarnak szidalmazták. Az utcaajtónál már csak kilökték és azonnal egy sorozat lövést engedtek fel az égbe. A szívbeteget édesanyánk amint hallja a fegyver szapora ropogását, mi mást gondolhatott volna, mint hogy az apát lötték agyon. Azonnal a palánkhoz futottam és kinéztem a résen –, látom, hogy apámat a puska tusával döfködve a két fegyveres viszi a térre. Nem kapott golyót. Futottam vissza anyámhoz, de ekkor már fontosabb volt, hogy őt élesztgessük vizes ruha borogatással.

° . °

A katonaság tudomást szerzett arról, hogy a határban a kórórakásokban bujkálnak az emberek. A bujkálók viszont megtudták, hogy a megszállóknak tudomásukra jutott a bujkálás, sőt azt is, hogy a határban cirkáló katonák kórórakásokba fognak lövöldözni

Az elbeszélők szerint valószínű, hogy a helybéli besúgóktól értesült minderről a katonaság.

Egy ökrösgazda a falutól távoli földjéről kukoricakórót hordott be az udvarba. Földjén az egyik kórórakásban férfi rejtőzködött. Az esetre a gazda ma is élő lánya így emlékezik: Jóval a reggeli etetés után – amikor a nap is már felszökött az égre – indultunk apámmal a határba. Utcánk határi úttal folytatódott, melynek több elágazása volt. Így a falut kikerülve – mint máskor is – kijutottunk a földünkre, meg elkerültük a fegyveres járőröket. Még indulás előtt otthon hallottuk, hogy néhány férfi a határban bujkál, főleg a fogságból szabadultak. Azonban ennek semmi jelét nem láttuk a földünkön. Hozzá is fogtunk a kocsirakáshoz. Kezdetben mind a ketten villával szedegettük rakásból a kévét és raktuk a kocsi aljába. Ahhoz, hogy jó lendülettel lehessen dobni a kévét a kocsira, jól bele kellett döfni a villát a kévébe. Szinte át kellett döfni a kéve derekát. Apám egyébként sem szokott nagy kévét kötni, könnyű volt átszúrni rajtuk a villa ágát. Gyors váltásban hol az apám, hol én dobtuk a kocsira a kévét. A rakás is fogyott, de apám még nem ment fel a kocsira kirakni a kévét a vendégoldalakra. Talán engem kímélt, hogy ne maradjon rám sok kéve. A rakás pedig egyre karcsúbb lett. Az utolsó kévénél általában valamilyen mezei vad szokott kiugrani a rakás közepéből, vagy mezei pocok-csapat menekült eszeveszettül. Figyelembe se vettük, hogy eddig semmi sem menekült a rakásból, pedig már csak pár kéve állt egymásnak támasztva. Még ezeket is a villánk hegyére vettük volna, de nagy rémületünkre egy férfi lép ki a kévék közül. Elhúlt a vérünk. Is-

ten mentette meg a gyomronszúrástól. Hamarabb nem mert kijönni a rakásból, mert azt hitte, a katonák szedik a kévéket körülötte.

A falubeli N.P. volt, aki semmiképpen sem akart a szlovák katonaság foglya lenni. Kis töprengés után mégis úgy döntött, hazamegy, de önként akkor sem megy ki a térre. Erre pedig nem kellett sokat várnia. A fegyveres falukerülők nyomon követték. Már az udvarukban voltak, és már vitték is a kórórakás lakóját. Igaz, nem ment ez olyan könnyen az emberszedőknek sem, de a gumibot, a puskatus meglágyítja az embert.

Egy másik élő tanú – az elszenvedő testvérenek lánya (T.Ő.), akivel még fogunk találkozni – így egészítette ki a nagybátyjával való bánásmódot: miközben verték, egy másik csizmás katona háromszor úgy a gyomrába rúgott, hogy Pozsonyba kellett vinni kórházba. „Még arra is emlékszem, hogy anyám (T. B.-né) hozta haza a kórházból.” – mondta.

° °

Hasonló esetet idézett fel a még ma is élő, egykori faluvégi lakos (E.I.) is.

Dobszó hallatszott be az udvarba. Azonnal ki is néztünk az utcára. Mit látnak! – házunk közelében veri a dobot a kisbíró. Hirtelen nem tudtuk, hogy mi történt? Mi lehet ennek az oka? Eddig ezt sosem tette. Házunk előtt még sosem hangzott el a „Közhírré tétetik...” „A hirdetés szövegéből azonban könnyen következtethettünk az okra: „...tizenhat éves kortól hatvan éves korig minden férfi azonnal jelenjen meg a templomtéren...! Aki a felhívásnak nem tesz eleget, halállal büntetik...” – szólt a hirdetés, amire pontosan emlékszem. Aztán még hozzátette: „A Csehszlovák Hadsereg katonái körülférték a falut...” Ez volt az a fontos, hogy még a faluvégiek is értesüljenek a katonaság intézkedéseiről.

Gyorsan visszahúzódtunk az udvarunkba mi, négyen testvérek és még két szomszédlegény. Tanakodtunk, mitévők legyünk? Bemenjünk a faluba, vagy...? Rajtam kívül mind azt javasolta, hogy be, de kíváncsian várták a véleményemet: a frontról sikerült hazajönni – kezdtem –, hát itthon menjek a baj elé? Döntöttem, nem megyek. Inkább keresek búvóhelyet a határban. Úgy látszott, döntésem bátorságot adott a többinek: ők sem mennek be a faluba, inkább velem tartanak. Így csapatostól neki is vágunk a határnak. Könnyen kijutottunk, hiszen a faluvégi házak majdnem a határ széléig értek. Bátorságunkat egy pisztoly jelentette, ami nálunk volt. Kukoricakóró-rakásban húztuk meg magunkat. Az éjszakát is itt töltöttük. Másnap egyenként hazaszivárogtunk, de más-más úton. Ha valaki mégis megfigyelt volna bennünket, így nehezen követhették volna a nyomunkat. Azt viszont tudtuk, hogy merészségünk veszélyes volt. A fegyveresek még a határba kivezető utakat is elállták. Egyre nagyobb aggoda-

lommal gondoltunk az otthonra. Hiszen otthagytuk apánkat, anyánkat. Csak őket féltettük, nehogy miattunk majd őket kínozzák. Magunkkal talán nem is foglalkoztunk annyira, mint az otthoniakkal. Amint megtudtuk, hogy az összegyűjtött férfiakat elhajtották Vágsellyére, azonnal bejöttünk a határból. A kis kézfegyver, no meg a fronton szerzett bátorság olyan biztonságot, nyugalmat sugallt, rá se gondoltunk, hogy feladjuk magunkat. Inkább itthon fogunk bujkálni. Nem számítottunk arra, hogy még ezután is karhatalmiak járják a házakat. Továbbra is vadásztak a rejtőzködőkre. Fegyverek utáni kutatás leple alatt továbbra is fosztogattak, és szeszt kerestek a házaknál.

Bizonyára ilyen céllal lépett be két fegyveres az udvarunkba is. Eléjük álltam bátran, üres kézzel (a kis fegyver hátul, a nadrágom mögé volt besúrva, de a kabátom alja takarta), s kérdeztem tőlük, mit akarnak?

– Adjam elő a fegyvert! – mondták parancsolva, de nem gorombán.

– Nincs – válaszoltam nekik szóval és fejmozgatással. Talán ezután durvább felszólítás következett volna, ha nem veszik észre, hogy az udvarban több felnőtt férfi is van. A hangos beszédre a többi társam is előjött a búvóhelyről. Így aztán nem volt bátorságuk ennyi férfival szembeszállni, s ijedt arccal kivonultak az udvarból.

A TÉR VEZÉRE

Egyetlen házat, egyetlen kunyhót sem kerülnek el. Felkutatnak mindent pincétől padlásig, ólaktól a pelyvásig... Szökevények, elrejtőzködők golyót kapnak, ha kézre kerülnek... Rejtegetésük pedig szigorú megtorlással jár – így fenyegette a téren az embereket egy „rotnik” rangban lévő altiszt, aki Szeredről jött és vonult be a katonákkal együtt a faluba. Ő volt a tér vezére, aki hamarosan botos néven híresült el a faluban.

A falunk egykori szülöttjétől, H.M.-től még többet tudtam meg beszélgetésünk során a botos vezérről.

- Mint tanítónő, már rég elkerültem a szülőfalumból. A szomorú eseményre viszont jól emlékszem – mondta –, hiszen apám is ott ült a földön a többi között. A tér vezére egy szeredi kis rangú tiszt-féle volt, aki egy keveset tudott magyarul is. Ez szidta ordítva, csúnyán a magyarokat – bűdös magyar, k....magyar, sorolta ránk keresetlenül a gyalázatot. – Ha nem mondják meg, hol rejtőznek a tegnapi verekedők, megtizedeljük a falut vagy felgyújtjuk – hangzott a fenyegetés. Később pedig már azzal fenyegette az összegyűlteket, hogy elvisznek közülük néhány férfit (túszként) és elbánnak velük – fejezte be a visszaemlékezését a tanúnk.

Apám pedig így emlékezett rá: darabos, ember volt. Negyven-ötven év közötti lehetett, katonákkal jött, ismerte a falut. Kezdetben csak olyan lármás fontoskodásnak tekintettük a fenyegetéseit. Azonban haragja csakhamar olyan elemi erővel tört ki belőle, mint a villámcsapás. Ő vezényelte az őrseget. Ő volt a téren a hatalmasság, a kisisten. Mint valami hadbíró, ő irányította a téren az eseményeket. Dühösen, gorombán, durván és vadul szidott bennünket, de nem tudtuk, miért? Ilyenkor a kezét keresztbe fonta a mellén, a fejét pedig gögösen magasra emelte, s állandóan a lábát váltogatta. Fenyegetőleg még ökölbe is szorította kezét, mintha birokra gyürkőzött volna. Így járkált az ülők és a fekvők között. Kemény hangon kiabált a későn jövőkre – gyere ide, feküdj a földre, hogy a nyakadra léphessenek! A hasonfekvők kezét, ujjait taposta, miközben ismételte a gúnyolást: „....most lenni vitéz, most elvenni puska szlovák katonától!” De mi túrtuk a gúnyolást, a szidalmat.

Egyik idős társunk – folytatják a visszaemlékezők – a határban volt és később érkezett a gyülekezőre. Szerencsétlen, éppen a botos közelébe került, aki azonnal a földre parancsolta. Az időződő társunk értette a parancsot, térdre is ereszkedett. A mellette álló botos mintha bele akart volna harapni. Botjával mutogatja neki, hogy nem úgy, hanem a földre, hogy taposhassa keze- és lábfejét. Még oldalba is rugdalja. Aztán kigatyára vetközteti, a komisz ruhadarabjaitól pedig megfosztja és a többihez dobáltatja.

Egy másik helyen puskatussal verik egy földön fekvő ember hátát. Embervadászok hajtották a térre. Szegény öreg összeszorított ajakkal, behúnyt szemmel várta a nehéz ütések. Ütés ütésre, rúgás rúgásra zúdult rá. Ez már nem is ütés volt, hanem kínzás. Az életet taposták benne.

Botos vezérünk habzó dűhében cigarettát gyújtott és úgy tekintett végig a tér tömegén, miközben bő füstfelhőket ontott maga elé, s merengve követte szemével a halvány részekre szakadozó füst útját. Még az orra hegyén is gonosz fészkelt. Szeméből is mintha egész nemzete gyűlölete áradt volna. Amikor kiabált, az erek a homlokán vastagon kidudorodtak. Egész teret betöltő hangon osztogatta a parancsot az őrmestereknek, hogy miként bánjanak az odahajtottakkal, az elkésettekkel, meg a hangoskodókkal és az ellenszegülőkkal. Közben kifújta magát, nyelt egyet, s utána ismét – ahogyan csak a torkán kifért – ordította a fenyegető szavakat. Talán még a toronyba is felvésődött a hangja. Néha valami ijesztő hang jött ki a torkából, mintha italtól elnehezedett volna a feje. Ilyenkor aztán megint kitört belőle a magyargyűlölet. Ajkába harap, az állkapcsát összekattantja, s újabb ordításokkal, fenyegetéssel nekünk támadt. Néha magyar szó is hullott ki belőle. Megparancsolta az öröknek, hogy akin komisz ruhaféle vagy lábbeli van, vetessék le velük és vigyék a gyűjtőhelyre. Nem számított, hogy mi maradt rajtuk. Magából kikelve üvöltözött, ütött, közben az égre nézett, de talán még az Istentől sem félt. Felduzzadt még a szemöldöke is, haragos ráncba szökött. A goromba szavak már a torkát fojtogatták. Úgy éreztük, hogy ez az ember nem csak ravasz, de minden mértéken felül kegyetlen is tud lenni. Felhevült indulatában olyan volt, mint egy kórházi elmebeteg. Legkegyetlenebbül – szinte szadista kínzással – ő bánt velünk. Kénye-kedve szerint kínozhatott bennünket. Tudta, hogy a tömeg nem mer szembeállni vele. Körülötte még a levegő is reszketett. Még a templom körüli lombos fák is leszalutáltak neki. Beszédét mindig gesztusokkal kísérte. Előkelő mozdulatokat írt le a levegőbe, melyek olyan kifejezők voltak, hogy szavak nélkül is meg lehetett volna érteni gonosz gondolatait. Néha még bottal is ütött a levegőbe, hogy még nagyobb súlyt adjon a szavainak. Mozdulatai néha hasonlítottak az áldást osztó pap mozdulatához. Nagyonbár összefüggéstelenül kiabált. Ilyenkor azt gondoltuk, hogy kiugrott az állkapcsa. Sokszor már nem is arra figyeltünk, hogy mit kiabál, hanem a mozdulataira. Amitől félt, az a beszélgetők moraja volt. Rögtön odakiáltott – no, majd nem beszélsz sokáig, mindjárt elhallgatatunk! Nem tűrte még a morgást sem, de még azt se, ha veréskor a szenvedő magában szavakat mormolt. Az örököt is gyakran utasította, hogy tegyenek rendet az emberek között. A fogva tartottakat – sorközőket hagyva – félkör alakú sorokba ültették, illetve fektették arccal a községháza felé, mivel a katonaság erről érkezett a térre.

Emlékszem – mondja az egyik visszaemlékező, K.J. –, volt egy sor, mely a külön nyilvántartásba vett személyek helye volt. Ebben a sorban ült Janics Kálmán orvos is. Ez elég bizonyíték arra, hogy a faluban voltak besúgók is, akik személyekről adtak információt a katonaság számára.

A botos kitágult szemekkel és orrcimpákkal szinte élvezte, ahogy köztünk járt, gyalogolt rajtunk és taposhatta csizmája sarkával napégette izmos húsunkat, miközben botjával végigsuhintott rajtunk. Örömmel nézte szenvedésünket. Máskor meg a csizmája szárát verte, miközben a földre köpködött. Úgy mozgatta botját, mintha lovaspálca lett volna a kezében. Az egyik gazda (J.P.) udvarában zsákmányolt görbeszárú csizmában pedig úgy lépkedett, mint győztes csata után egy hadvezér. Ahogy járkált a sorok között, már rekedtre ordította magát, és ismét hallottuk a gúnyolódást: „Most lenni vitéz... most elvenni puska szlovák katonától!” Szinte már hörögte a szavakat. Meg ha nem mondjuk meg, hogy hol rejtőzködnék azok, akik este szembeszálltak velük, megtizedelnek bennünket vagy felégetik a falut.

Közben az óráját nézte és szigorú tekintettel intett az öröknek, hogy betyárosan járjanak el a későn jövőkkel!

A HÍR MÁR A HATÁRT IS JÁRJÁ

Az idő eddig még nem fordult ősze. Helyenkint még szokatlanul vakít a nap, de a határ már nem zöld, nem pompáznak a zöld színárnyalatai sem. Inkább már sárgul. Ilyenkor mindig rengeteg a munka a mezőn. Nagy szükség van a dolgoz kezekre. Minden családban mindenki, apraja-nagyja munkára van fogva. Benne élnek a munkában szívükkel, lelkükkel. Ilyenkor már hamar beköszönhetnek a hűvös, esős idők, ami aztán igen megnehezíti a kinti munkát. Ments Isten, hogy ilyenkor valami is megzavarja munkájában a földművest! Néha még a frontról is hazaengedték a falusi parasztyerekeket a nyári és az őszi határi munkák egy-egy szakaszára.

Az esti, illetve a reggeli események színhelyén – a G. udvarban – azonban mintha megbénult volna az élet. Máskor reggel a gazdánk lovainak patái elsőként verték fel az utak porát a határban. Csak ő tudta, hányszor csillant meg a reggeli nap első sugara a kaszáján és hányszor volt a holdvilág a lámpása, mikor szénával jól megrakott szekere hazadöcögött a mezei útról. Ilyenkor illatos is volt a szénától az egész utca. Most meg a kocsicsűr alatt van még a tegnapi rakománnyal, a lovak pedig az istállóban nyaklóra kötve szálózzák a saroglyából a tegnap esti szénamaradékot. A többi barom éhesen bög, még a tehenek sincsenek kifejve. Mintha gazda nélkül maradt volna a porta. Még a kapu is zárva volt, a kéményből sem áradt a füst.

A poros dűlői utakon zörgő szekerek vonultak kifelé a határba. Közöttük a porfelhőben itt-ott – kiskapával a vállukon – gyalogosok is feltűntek. Megemelték kalapjukat és köszöntöttek egymást, még szót is váltottak, de az esti illetve a reggeli összetűzésről szó sem esett köztük. Mintha semmi sem történt volna. Vagy ha valami mégis történt, az csak a fiatalok kakaskodása lehetett, ami különben minden este akadt egyik-másik utcában. Ezzel azonban nemigen szoktak foglalkozni, hacsak nem valami rendkívüli volt.

Márpedig ez az volt. Mégis a többsége úgy ment ki a határba, hogy semmit sem tudott arról, mi történt a faluban az esti és a hajnali órákban. Arról pedig végképp nem tudtak semmit, ami később történt, amikor már kint voltak a földjeiken.

- Talán jobb is volt, hogy nem tudtak a történetekről – mondta az egyik átlelő –, így legalább nyugodtan végezték a munkájukat. Csak a déli harangozás zavarta meg őket vészjelző hangjával. De aztán sokan azt gondolták, hogy biztos a gyerekek harangoznak, s a kisharang nyelve ütődik a nagyharanghoz, amire máskor is volt példa. Így nem is kezdtek imába.

Akkor még vallásosak voltak az emberek. Ha megszólalt a déli harangszó, még aratás közben is elimádkozták az Úr angyalát. Az is lehet – gondolhatták

a határbeliek -, hogy szándékosan a Péter papa kongat félre. Egyszóval – sírt a hangja.

Alighogy a harangszó a toronyból végigfutott a falu határába megjelennek otthonról a küldöncök meg az ebédhozók. Nagyobbreszt asszonyok meg gyerekek voltak. Vitték a rémisztő hirt, mely úgy terjedt a sík határban, mintha szél fújta volna szét. Jóllehet a határ különböző pontjaira szétszóródó hírek tartalmukban különböztek egymástól, de azért ki lehetett szűrni belőlük a lényegyet – szlovák katonák megszállták az egész falut, szedik össze a férfiakat, fiatalokat, öregeket egyaránt. Kidoboltatták az azonnali gyülekezést..., aki nem jelenik meg és a házaló fegyveresek rátalálnak otthon vagy a határban, esetleg más rejtékhelyen – szigorúan elbánnak vele! Az emberek nem tudták, mitévők legyenek” hazainduljanak-e, határban rejtőzködjének-e vagy meneküljenek, s távolabb keressenek menedéket? A hazatérést választották. Érthető is volt. Ott-hon a család, a jószág meg az udvar körüli sok tennivaló.

Már az egész határ izgalomban élt. Rémülten sietett haza mindenki, gyalogosok, szekeresek egyaránt. Mindenki a közelebbi utat választotta, még ha az rosszabb volt is, még ha a lelküket kirázta is a kocsi. Volt, aki azonnal felkötötte az istrángokat a kisafára, az ökrösgazdák pedig járomba fogták az ökröket és máris elindultak hazafelé. Mások először megrakták a szekeret behordanivalóval, s csak azután indultak haza. A határ gyalogjárói is elszórtan útnak eredtek hazafelé.

A hazatartók többsége meg sem érkezett, mert a razziázók már a falun kívül feltartóztatták őket. Kemény bot- és puskaütéssel a templomhoz hajtották. Mint elkésettékre – a téren szigorúbb bánásmód várt rájuk.

A templomtérén – meséli egyik, az eseményeket átélő – csak nézték egymást a határszomszédokkal és csodálkoztak, mert nem tudták, hogy mi miatt kerültek ide, hiszen nemrég még földjeiken terítették a ganéjt.

A nádszegi ember nem a föld uzsorása, hanem igazi gazdája volt. Nem csak az egyenes barázdákat, a beszegélyezett parcellát szerette, hanem azt is, ha ősszel jól érett istállótrágyával volt borítva a föld a szántás alá. Node ne becsüljük le a hitét sem, mert hitt a bölcsmondásban is – aki gyakran ganéz, az sokáig fog élni.

Az egyik gazdánk (J.F.) éppen szántott. A falunk határának gazdái jól tudták, hogy a föld megújulása szántást kíván. Már csak egy-két fogásra való volt hátra.

- Befejezi -, határozott, csak azután indul haza.

Ide, ebbe a fekete földbe holnap mag hull – sorolgatja magának holnapi teendőit. Tudja, a jó termés alapja a jó magágy. Sose vetett szántásba, hanem mindig gondosan előkészített talajba. Jó gazda a határt szántva adja át a télnek.

Szülőfalunk határképe mindig gondos, takarékos gazdákra vallott, akiknek szívében hit a föld szeretete. Itt a föld odaadja népének szorgalmáért, gondos törődéséért minden kincsét – „...százszor annyit ad egy szem helyén!...” Noha most a határ őszi képe nem olyan ígéretes, mint máskor, békés időben. Közben gazdánk tekintetét a lovain felejtí. Ekés lovak voltak, patkósak, izmosak. Patáik alatt csakúgy szökelltek szerte a rögök. Ritkán bántotta őket, szilaj lovak voltak. Amint a szekérre ült és kezébe vette a gyeplűt, elég volt fölöttük egyet-kettőt suhintani az ostorral, máris tértek ki az útra. De sokszor megjárta már velük ezt az utat. Már maguk is hazatalálnának innen. Rá is csavarta a gyeplűt a löcs végére és szabadon ment a szilaj pár. Csak az útba eső kocsmánál kellett egy „gyiját” rájuk szólni, ami annyit jelentett, hogy most nem állnak meg.

Abban az időben négy kocsmája volt a falunak – az Erdélyi-, a Gombos-, a Molnár-féle meg a szövetkezeti kocsmá. Falaik a falu életének sok szomorú eseményét őrzik. Nem csak ital folyt az asztalaikon, hanem sokszor vér is. Mind a négy kocsmá közel volt a templomtérhez, mégsem tudtak a kocsmárosok az eseményről. Ki is nyitottak reggel, de a dobolás már őket is megzavarta. Az egyikben a csaplárosné sürgette is a megszokott délelőtti vendégeket, hogy gyorsan hörpintsék ki a habos sörüket, mert bezárnak. Így volt a többi fogadóban is. Egyébként is a további napok során tilos volt a gyülekezés. Elég volt, ha csak ketten-hárman társalogtak az utcán, máris a levegőbe tartva ropogtatták a fegyverüket a járőrök.

Mielőtt gondolatban hazáig kísérnénk a gazdánkat, térjünk vissza a hazafelé tartó határi útjára. Szokatlanul zaklatott, ideges volt, pedig a határban a földjein mindig a jókedv, a meglegedés kísérté. Lovaiban sem az igavonó erőt látta, hanem a segítő társat. Így is bánt velük. Elvégre huszárkatoná volt. De most mintha nem tetszett volna neki, hogy hazaviszik. Szívesebben visszatért volna a földjére. Bolygatni kezdte őt az idő – vajon mennyit mutathat a faluban a toronyóra? Lehetnek-e már emberek a templomtéren? A zavaros események miatt az ebédje is elmaradt, márpedig a földműves embernek muszáj enni, ha van étvágy, ha nincs, különben kiesik a kapanyél a kezéből. Elő is vette az ennivalóját. Keresztbe ült a kocsikulésen, maga elé rakta a kenyérruhába kötött ebédjét. Füstölt sonka, hozzá hagyma meg kenyér volt belekötve. Gazdánk a határban ezt szerette legjobban. De mintha most nem ízlene neki úgy, mint máskor, pedig éhes volt. No, meg a kátyús úton nem is tudott vágni egy gusztusos falatot sem a tenyerén, mert a parasztember a határban a kezéből eszik.

A család ősi földjétől távolodva evés közben egy ideig még érezte a friss szántás, a nedves, jó feketeföld szagát is. Nemhiába tartja a népnél: parasztember lelke összenő a földdel.

Közben az egykori búzaföldek tarlóján véges-végig sárga őszi füst hömpölygött, mely a kocsi mögött porfelleggel keveredett, s hirtelen a lovak elé csapott. Lett is gondja a gazdának a megbokrosodott párák megzabolázásával. Mintha tiltakoztak volna a kantárszár megfeszítése ellen. Eközben éppen egy kétökrös szekér kanyarodott ki eléje a bekötő útról. Éppen hogy csak sikerült mellőznie a népes szekeret. A trappoló lovak olyan porfelhőt kevertek az útkanyarban maguk körül, mintha forgószerű futott volna utánuk. A két kajla szarvú pedig csak úgy lomhán döcögött a szekérrel a csupa gödrös, buckás úton. Néha összehajoltak, talán sügtak is egymásnak valamit, mert volt, amit ők sem értettek. Ha más nem, akkor talán azt, hogy nem találkoznak szembejövő kocsikkal.

Az ökrös szekér mögött is már egy másik szekér nyikorgott. Egy egylovas gazda érte utol őket, aki kikerüléskor oda is szólt: Szomszéd, hallottad, mi van a faluban? – Nem, mi? – csattant az ökrös gazda hangja. – Katonák lövöldöznek, meg szedik össze a férfiakat és valahova viszik őket – hangzott a válasz.

Az ökrös gazda első hallásra felét sem értette meg, de mikor meglátta, hogy gyorsabb tempóban jön utána egy kocsi – rajta apa a fogságból szabadult fiával –, megnyugodott. Majd megkérdezi tőlük, igaz-e, amit hallott?

Így is lett. A hír igaz volt. Erre rémülten a döcögő barmok közé vágott úgy, hogy még a kocsikerekeken is rengés szaladt végig. A lomha kétökrös fogat úgy megiramodott, hogy minden lépésük port kavart. Tény, hogy ilyenkor erre a határi utak vagy porosak, vagy sárosak.

Hazaérve, ahogy a sarkon befordult csáléra, az udvarban nyomban néhány razziázó is ott-termett. Nem vártak rá egy pillanatig sem. Lerántották a szekérről és úgy, ahogy volt a határban – nyűtt cipőben, kopott ruhában vitték a kínzóterre.

Az egylovas gazdánk annyival szerencsésebb volt, hogy már tárva volt náluk a kapu, s azonnal betérhetett az udvarba. Az utcán járkáló razziázó rendőrök nem vették észre a hazaérkező gazdát. Így aztán – gondolta – erre is, arra is van kis ideje. Rögtön kifogta a lovat, tenyerével végigsimította, megitta és kantáron az istállóba vezette. Azután magának is felrántott a kútból egy vödörnyi jéghideg vizet, melyből keveset szívott a szájába, aztán markával vizet dobott az arcába, hogy ne érezzék rajta annyira a lóva verejtéke, nedves haját pedig félresimította a homlokán. Felfrissült. Még falni akart valamit, de a feleség – aki már jól tudta, hogy mi történik a falu közepén – félelemből már tuszkálta a két férfit, hogy menjenek! El is indult az apa a legény fiával. Ahogy közelednek a térhez, egyre jobban látják a nagy tömeget és hallják az őrjöngő kiabálást. A minap még hadifogságban sínylődő fiatalembert a háborúban átélt borzalmakra emlékezteti a látvány. Csak az ágyúdörrenések hiányoztak. Észre se veszik, hogy egy botos vezér már intett az öröknek, akik már ennyiből is tudták, mi a

tennivalójuk. Kíméletlen ütésekkel a hason fekvők közé hajtják őket. Itt pedig az „üsd, verd, nem apád” érvényesült. – Későn jövők! Bujkáltak, ugye? – hallatszott szlovákos magyarsággal a rájuk mért vád. Kuss! Visszabeszéd meg nincs! – szólt a mindenre bevethető őr, aki nem törődött azzal, hogy nyelvét értik-e vagy sem. A legény könnyebben földre feküdt, de az apa lábát bizony elkapta a görcs. Így legalább sikerült neki földrerogyva, kínosan hasrafeküdni.

Igazán csak ekkor értette meg az apa a határban kószáló híreket, a feleség otthoni aggodalmát, no meg az egyirányú határforgalmat. Ugyanis napközben már senki sem mert elindulni a határba, csak az ott tartózkodók vonultak hazafelé.

° . °

Földműves kertszomszédunk (B.I.) a falutól az egyik legtávolabb eső földjén, a Bancsában dolgozott. Történetét az apám műhelyében mondta el a gazda, amire apám így emlékezett:

- Talán csak egyedül volt kint az egész dűlőben. Csodálkozott is, hogy ilyen üres a Bancsa, míg máskor szinte zajos a népességtől. Itt volt a falu növendékállatainak a legelője is. Kora tavasztól ősz elejéig, vagy ahogy mondani szokták: Szent György napjától Szent Mihály napjáig. A gazdák időnként megsejmeltek barmaikat, hogy nőnek, fejlődnek-e?

Akkor, mintha ilyen látogatók sem jártak volna erre.

Tiszta időben a szomszéd földjéről, a községi legelő fölött el lehetett látni egészen a faluvégi kertek aljáig. Akkor eddig húzódott a legelő. Még kétszáz holdnyit is kitehetett. Kövér volt a mezője, felszíne tiszta televény volt. Itt-ott egy-egy tövises mezei iringó ékeskedett rajta, ami körül mindig az utolsó szálig le volt legelve a mező. Mintha a baromnak ott ízletesebb lett volna a fű.

A faluból a harangszó nem hallatszott el odáig. Időben itt kint a határban dolgozók a csordához szoktak igazodni. A pásztor a Feketevíz partján éppen delelésre terelte a csordát. Így dél körül lehetett az idő – állapította meg magának a szomszéd. Közben a távolban egy gyalogos tűnt fel, feléje tartott. Ahogy közeledett, felismerte – a felesége volt. Fogai közé szedte a szájszélét és majdnem elárasztotta a rémület. Futni akart elé, de mintha nem tudott volna elmozdulni a helyéről. A gondolatai is összezavarodtak – de hiszen hozott magával ebédrevalót! Közelebből azonban már azt is észrevette, hogy a közeledő feleség nem hoz magával semmit. Hazulról való elindulásakor pedig nem volt szó arról, hogy eljön utána a párja ezért vagy azért. Netán valami baj történhetett otthon? –, riadtan kérdezgette magát a szomszéd. De az ilyenféle híreket a gyerekek közül is elhozhatta volna valamelyik. Amíg így fejtegette az okokat,

azalatt közelébe ért a váratlan vendég, akit azonnal faggatni kezdett: „Az Istenért, mi baj? Mi történt?”

- Jól emlékszem rá – mondta a szomszéd –, ezzel fogadtam, miközben keze fejével gyengéden megtörölte még a rémülettől verejtékező homlokomat. – Az igazat megvallva – folytatta a szomszéd – nem mondhatom, hogy feleségem kétségbeesve kezdte volna közölni velem a híreket. Bizonyára nem akart elrémiszteni. Csak lassan, meggondoltan és érthetően fűzte össze gondolatait, míg egyszer csak azt vették észre, hogy hazafelé rohan velük a szekér. Egészen hazáig elértek kettesben. A férjnek azonban már nem volt ideje belépni az udvarba. Csak sarkon forduláskor vette észre, hogy három egyenruhás markolta vállon és toronyirányába fordították. Mintha azt mondták volna – ott a helyed! Nem ellenkezett. Eszébe jutott, amit felesége mondott neki az úton – ... aztán, aki ellenkezni próbál, még gorombábban bánnak vele.

De így is kiosztották rá a huszonötöt.

° . °

Sok háznál nagy volt a rémület. A férfiak nagy része a határban volt.

- Uramisten, mi lesz velük? – retteg egyik családban az anya –, kint van a J. gyerek az apjával a határban. Biztos nem tudnak semmiről. Gyorsan a legkisebbiket (G.-t) küldi utánuk üzenettel: „Szaladj fiacskám utánuk, és mondd meg nekik, azonnal jöjjenek haza, mert dobolták, hogy minden férfinak a templomtéren kell jelentkeznie, de azonnal! Azokat, akik nem jelennek meg önként, fegyveres katonák viszik a térre. A határban bujkálókat pedig üldözni fogják és ha rájuk találunk...”

A rettegő édesanya érezte a szavak súlyát, ezért vigyázott, hogy az üzenetet vivő gyermeke lelkét meg ne törje.

- Kisfiam – szóval, mondd meg nekik, hagyják abba a munkát úgy, ahogy van, és azonnal jöjjenek haza ! Majd holnap folytathatják

Aztán még hozzáteszi az anyai intelmet: „Te is vigyázz magadra! Aztán fuss vissza, de gyorsan, hogy tudjam, átadtad-e az üzenetet, meg, hogy jönnek-e azonnal?”

Ezután a nyugtalan édesanya a szobába ment, szentelt vízbe mártotta kezét és keresztet vetett magára. – Uram, segíts!

A kis küldönc szerencsésen megjárta az utat. Lóhalálában sietett vissza, mert igenis megértette anyja aggodalmát. Már a bejáró ajtónál kiáltozta édesanyjának, hogy már itthon van.

Csak azt nem értette, hogy mit fognak a katonák azzal csinálni, akit a határban kapnak el elbújva? A gyerek után az apa és fia is elindult hazafelé. Csodál-

koztak, mi történhetett a faluban? Hiszen reggel, amikor elindultak a határba, ők nem láttak, nem hallottak semmit. Úgy indult el a napi élet, mint máskor. A reggeli udvari teendők elvégzése után a falu népe elindult a határba. Ki korábban, ki később, ki gyalog, ki lovas vagy ökrös kocsin.

- Mi történhetett a faluban egy délelőtt? – mondja az apa fiának. Talán kitört megint a háború, vagy valamiféle mozgósítás van? Ismét árbocra kerülhet a zászlónk, a piros-fehér-zöld színű lobogónk? Annyi biztos – tűnődött tovább az apa –, nem kis eseményről lehet szó. Ha viszont valami veszély vagy csapás érte volna a falut, akkor pedig már félreverték volna a harangokat a toronyban. Miközben így töprengett az apa, a falu széléhez értek, onnan pedig már csak egy dobásnyira volt a házuk. Mégis, ez a szakasz tűnt a leghosszabbnak. Ugyanis itt már hallották az utcán állóktól, hogy mi van a faluban. Tőlük tudták meg, hogy aki elbújik s rátalálnak az embervadászok – agyonlövik. Meg azt is itt tudták meg, hogy aki elkésik – kegyetlenül elbánnak vele.

Hazaértek. Fáradtak voltak, pedig nem volt nehéz a napi munka – kukorica-kórót vágtak. Talán a hírek súlya nehezedett a lelkükre.

- Anyánk rémülete egyre fokozódott – emlékezik vissza az idősebbik fiú –, azt sem tudta, asztalhoz ültessen-e enni vagy sűrűbben bennünket a gyülekezőhelyre. A hallott hírek minket is kétségbeejtettek. Megértettük jó anyánk aggodalmát. Mint mindig, most is jót akart. Minden búcsúzkodás nélkül el is indultunk ketten apámmal, úgy, ahogy a határban voltunk. Már jó távol voltunk a házunktól, de édesanyánk még mindig ott állt az utcaajtónál és tekintetével követett bennünket. Mi pedig egyenesen a községháza felé közeledtünk. Fegyveres katonákat, csendőröket meg rendőröket láttunk magunk előtt. Úgy tűnt, mintha valakivel vagy valakikkel igen el lettek volna foglalva. Nem jó jel volt, de apám nem szólt. Bizonyára féltett, pedig már levente voltam. Valamit már értettem is a fegyverforgatáshoz. Leventeoktatáson már tanultuk. Több időnk azonban már nem volt magunkkal foglalkozni, mert közelükbe érve az egyik fegyveres puskája tusával a vállamra ütött. Úgy éreztem, mintha egy hatalmas fa zuhant volna rám. A jajszó után az apámhoz szóltam, hogy leszakadt a vállam. Szegény, ezt már nem hallhatta, mert a másik fegyveres puskájával úgy tarkón ütötte, hogy megrogyott bele. Pedig szívós ember volt. Aztán már neki is, nekem is mindegy volt, hol ütnek bennünket, mert az első ütés olyannyira fájdalmas volt, hogy egész testünket átjárta. Így a többi ütest mintha már nem is éreztük volna. Pedig még sokáig fájdalmas volt a helyük. Apám nehezen is tudta kiheverni, sokáig görnyedten járt. Így hajtottak bennünket a templom-térre. Itt kezük alá vettek bennünket a tér farkasai. Mintha belénk akartak volna harapni, úgy néztek ránk. Szörnyű kép tárult elénk. Ekkor már több száz különböző korú férfi volt a téren. Egy részük földön ült törökülésben, mások

hason fekve, tarkón összekulcsolt kézzel viselték az emberkínzást. Legtöbbje pedig már összeverve, sokan pedig megfosztva egy-egy ruhadarabjuktól.

- Vajon e megalázó kínzások közül melyik vár ránk? – tűnődtünk apámmal. Ekkor még nem tudtuk, mi szerint mérik ránk a kínzás módját. Nem is volt időnk most sem a találgatásra, mert a tér botos vezére már intett a rendészeknek, hogy hová ültessenek le bennünket. Az egyik kínzó az apámat könnyen a földre teperte, velem azonban nem volt gondjuk. Szegény apánk a korábbi vállonütés fájdalmai mellett még el is tudta volna viselni a „könnyebbik” kínzást, azonban a mi büntetésünk nehezítve lett – előre nyújtott karra kellett törökülésben ülnünk, ami nagyon kényelmetlen volt, sőt idővel fájdalmassá vált.

Igen sajnáltam édesapámat. Valami meg is mozdult bennem... Bizony sok minden megfordult az eszemben, de nem tehattünk semmit. Nem voltunk felkészülve semmire. S még mindig nem tudtuk, miért történik mindez, még-hozzá ilyen hirtelen. Így forrongó gondolataim hamar elapadtak, de az el nem múló fájdalom élesen nyilallt a szívembe és örökre megmaradt.

ÜRES LETT A HATÁR

Üres lett a határ. Kanyargó útjain már leülepedett a por. Friss őszi szántások illata szállt a levegőben. Némely dűlőben a parcellák fölött még hömpölygött a tűzre dobott határi gyom füstje. Lassan el is csendesedett a táj. A határ emberei hazavonultak.

Ki hinné, hogy ilyen zavaros helyzetben, amikor tilos a gyülekezés, a csoportosulás, a kocsmák nyitva tartása, a faluban a malom jár s telnek a zsákok őrléménnyel. De csak addig, míg a garat ki nem ürül. Ugyanis molnárok nélkül megy a gépezet. Egytől egyig már a gyülekezőtéren vannak. Kihajtották őket is a razziázók a malomból, méghozzá milyen gorombán bántak velük! Úgy rugdostak beléjük, mint koldus a ganéjba. Volt közöttük egy háborús rokkant (B.M.), de még azt sem kímélték az ütésektől. Csúnyán agyonbotozva és rugdosva hajtották a gyülekezőtérre. A téren pedig éppen a baloldali gondolkodású K.K.-nak ostromozták véresre a hátát, de nem tudta, miért? Még arra sem kaptak időt, hogy leállítsák a malom gépezetét, ledobják magukról a lisztes gúnyájukat. Meglepődtek, hogy így bánnak velük. Hiszen a korábban náluk járt tisztek megígérték nekik, hogy nem kell menniük a gyülekezésre, nem lesz bántódásuk miatta.

Hogy is lett volna bántódásuk! A kimentés nem ingyen volt. Ital volt az ára – helyben fogyasztás és útravaló.

VERIK AZ ORVOST

- A késő délutáni órákban érkeztem a térre. Rögtön két katona vett közre. A botos vezér gyanús pillantással mért végig minden érkezőt, de mikor meglátott, egy csapásra megváltozott. Mintha rám várt volna. Így is volt. Bizonyára a keresett emberei közé tartoztam. Hideg kék szeme pillantását végighordta szikár alakomon, és megbizonyosodott róla, hogy ez az ember az az ember, akivel ma már találkozott reggel az utcai összetűzésnél. Én is merően a szeme közé néztem, de nem szerette, ha valaki sokáig rajta felejtette tekintetét. Már is mutatja botjával az öröknek, hogy hová ültessenek. Ahogy a többinek, nekem is le kellett törökülésbe ülnöm, miközben egy pillanatra megtorpant a lábam. Erre az egyik katona azonnal a hátamra ütött és további veréssel a földre kényszerített. Így kerültem az artézi kút közelébe, ahol a te apád is ült – tette hozzá. Igaz, még le sem ültem a földre, a botos vezér már ott állt előttem. Feszült arccal és bőszülten rám kiált: – Ty si Slovák? – szájából mint láng csapott ki a kiáltás. Alig mondtam ki a rövid választ, hogy „nem”, már is elkezdte ütni bottal a hátamat, vállamat és a lábamat. Ahogy rugdaltak, elestem. Bizonyára rosszul eshettem, mert pottyant ki fogam is, meg olyan ütést kaptam, hogy egyik fülemre örökre elvesztettem hallásomat. De csak vertek és rugdaltak. Ütés ütésre, rúgás rúgásra zúdult rám. A botos nagyon dühös lehetett rám, mintha át akart volna harapni. Szinte ágaskodott benne a harag. Vasvillaszemeket meresztgetett rám, s egyre jobban feltámadt ellenem a haragja. Bevallom, akkora két rettenetes pofonnal mutatkozott be, hogy agyrázkódásszerű kábulat fogott el. Aztán rám zúdult a kérdések özöne. Az egyiktől, hogy miért nem kötöztem be a megsebesült katonát? A másiktól, hogy miért nem a katonát kötöztem be először? Miért hagytam ott a sebesültet orvosi ellátás nélkül? Éles hangon vitatottak rám. Felhevült indulatukban merészen „működésbe hozták” a gumibotot. Az egyik egyenruhás fenyegetően lóbálta előttem, aztán végigsuhintott vele. A korbács vérző piros nyomait már éreztem az ingem alatt. Tovább zuhogtak rám az ütések. Még a torkom alatt is éreztem, majd teljes erejével a fejemre vágott vele. Csak akkor hagyták abba az ütéseket, amikor láthatóan megjelent rajtam a vérfolt. Tagjaim annyira elzsibbadtak, hogy már alig éreztem az ütéseket.

Az egyik tanútól hallhattuk, hogy az ütések csattanása, az orvos „jaj”-szavai még távolabb is hallhatók voltak.

Ugyancsak a tanúktól tudjuk, hogy mennyire sajnálták a doktor urukat. Nem is csoda, hiszen orvosuk volt. Mondták is: „...szegény orvos vékony csontjait hogy veri a k... tót.”

Végül az összetört testet földre lökték és a nádszegi föld itta a bűntelen orvos véré.

Mindezt nem sokkal a halála előtt erősítette meg nála tett köszöntő látogatásom során. Mint régen, most is örömmel fogadott barátságos otthonában. A társalgó hangulatában mély szellemet sugároztak a vitrinből az alkotásai: könyvek, művészi alkotásai, no meg a kincset érő irományai. Az emlékeket lehelő alkotásai közül ki is emelt egyet.

– Ez még azokból az évekből való, amikor Nádszegen voltam – mondja.

Nyolcvanadik éve felé közeledve friss fizikai és szellemi erejének teljes birtokában volt. Csendesen éldégelt, még örült is az életnek. Mennyi derű volt még a szívében, mennyi fiatalos jókedv sugárzott még az arcán egészséges humorral és optimizmussal. Közlöm vele látogatásom célját. Ugyanazt a kérdést tettem fel, amit ezelőtt több mint tíz évvel a szlovák parlament társalgójában: „Miként szenvedte át a nádszegi eseményt 1945 őszén?”

Mélyen elmerengett a múlton, majd kis időt kért, hogy emlékezetét felfrissítse.

– Tudod – mondta –, öregkorban a dolgok vagy tisztábbá válnak, vagy kezdenek homályosodni!

Kérése természetesen indokolt volt, hiszen több mint fél évszázad telt el azóta. Igaz, mint parlamenti képviselőtársak sokszor és sokat beszélgettünk e szomorú esetről. Aztán a maga rekedt hangján elkezdte a visszaemlékezést lassan, halkán, ahogy a korától kitelt. Így is csak néhány percnyi általános vonatkozású beszélgetés után tért a tárgyra...

A végén hozzátette: „Hála a Jó Istennek, nem végződött nagyobb vérontással.”

Csodálatos tiszta emlékezéssel mesélt az eseményekről, illetve erősítette meg a mások vallomását. Kitudakoltam tőle azt is, hogy volt az az eset, amikor a meglőtt barátját előbb kötözte be, mint a katonát?

Nem tért ki a válasz elől...

CÉLTALANUL REPÜLŐ GOLYÓ

Ahogy a katonaság bevonult a faluba, a fegyverdörgés is egyre fokozódott. Sokan a faluban azt hitték, hogy ezek mind ember-célpontra irányuló lövések. Voltak, akik látták a lövöldöző katonákat – netán közelükben is voltak –, tudták, hogy ezek csak levegőbe eresztett golyók. Ennek az volt a célja, hogy félelmet keltsenek a faluban, s így könnyebb lesz az emberek összeterelése, a tömeg mozgatása és a házaknál a fosztogatás. Vajon akadt volna-e ember bármelyik faluban, ki nem riadt volna meg ilyen zavaros helyzetben? Ezek a lövések nem vezényszóra történtek, hanem összevissza, ide-oda. Éppen ilyen céltalanul repülő golyók akadályba ütközve irányt változtatnak és bárhová becsapódhatnak.

Ilyen golyó fúródhatott az egyik gazdaasszony (G.J.-né) térdébe is. Fia (G.J.) vallomása szerint a szomszéd felől csapódhatott be a golyó.

- Jól emlékszik az esetre – mondta. A délelőtti órákban történt. Anyám nyitott ajtónál a konyhában éppen krumplit pucolt. Ebédet készített. Durranásokat bár hallottunk a közelünkben, de a házunkban nem voltak lövöldöző katonák. Csak ketten voltunk otthon anyámmal. Apámat már elhurcolták, én meg csak gyerek voltam. Anyám hirtelen eljajdította magát: „Jaj a térdem!” De ekkor már folyt is a vér a térdéből. Maga akarta elállítani a vérzést. Egy ruhadarabbal szorította el a vérző sebet. Egy utcabeli asszony is hallotta a lövést. Ő is bizonyos volt benne, hogy emberre lőttek, itt a közelben. Rögtön sietve be is jött hozzánk. Amint meglátta, hogy mi történt, nyomban visszafordult és hazament. Közli urával (K.R.), hogy mi történt. Mivel apánk már a téren volt, így ő, az utcabeli egylovas gazda vitte el a sérültet az alistáli vasútállomásra, ahonnan vonattal ment tovább Pozsonyba a kórházba. Egy piacárus asszony (L.G.-né) kísérte el. Kéthetes kórházi ápolásra szorult a beteg, mielőtt gyógyultan hazakerült.

Az ügy nem lett kivizsgálva a katonaság részéről. Félelemből a család részéről is csak annyival lett lezárva, hogy – hála Istennek, nem követelt halálos áldozatot a golyó.

GYEREKEK AZ ESEMÉNYEK SODRÁBAN

Az akkori tíz-tizenöt évesek még jól emlékeznek a történetekre. Különbözőképpen élték át a falu megrendülését. A gyermeki kíváncsiságon túl lelkükben ott volt a félelem is. Voltak, akik hordták az üzenetet a határban bujkálóknak, mások a mezőn és otthon a jószág körül segédkeztek, de akadtak közöttük olyanok is, akik kis csoportba összeverődve elrejtőztek kazalba, pelyvásba, bunke-rokba vagy útra keltek, s kiszöktek a faluból.

A többgyermekes B. családban két gyermekéért aggódik az édesanya, akik egész nap pajtásaikkal együtt bujkáltak. Csak alkonyat előtt jöttek haza enni-valóért. Ekkor tudták meg, hogy mennyi ember van már a téren, s közöttük az apjuk is. Gyerekfejjel bizony nem tudták, mitévők legyenek. Hallják azt is, hogy fegyveresek járják a házakat, fiatalokat és öregeket puskával ütve hajtank ki a házukból és a templomtérré viszik őket.

Mintha megriadtak volna, amikor hallják, hogy már a határban is razziáznak bujkáló emberek után. Még rájuk is lönek, ha menekülni próbálnak.

Mégis útra keltek, neki a határnak a Pótlás dűlőn keresztül a Feketevíz mácsonyási hídja felé. Majd ott megpihennek – tervezgették. - Addig nincs megállás, a falu határát el kell hagynunk –, hangzott a megállapodás közöttük. Hiszen még az anyáik sem álltak elébük, csak aggódva intették őket, hogy vigyázzanak... Pedig mennyire fájt értük a szívük. Útjukban semmilyen akadály nem volt – meséli az egykori gyerek (B.I.). El is értek a hídhöz, melyen átkeltek, és ott a víz közelében álmra is hajtották fejüket. Jól ismerték a helyet. Erre is szoktak teheneket legeltetni. „Ilyenkor mindig itt a hídnál szoktunk halásznifürge, kis keszegekre. Az éjszaka langyos volt, így takaró nélkül is jól pihentünk. Néha azért éreztük, hogy a hűs őszi szelecske meglegyintett bennünket. Összebújva azonban úgy éreztük magunkat, mintha meleg fészekben lettünk volna. Különben sem volt semmink, amit magunkra húzhattunk volna” – emlékszik vissza az elbeszélő. Aztán még folytatja: „Ragyogó napsütésre ébredtünk. Igaz, a hajnali szél már korábban is ébresztett bennünket, de fészünkben maradtunk. Csendes volt a környezetünk. Még halászok sem hálóztak a nádasban. A gazdák pedig ilyen korán még nem szoktak kijönni a határba.”

A reggeli friss szellő már barátságosabb volt. A deszkapallós híd lábánál tenyerünkkel merített vízzel lemostuk arcunkat, és már készen is voltunk utunk folytatására. Még ahogy néztük a vizet, csendes kis hullámok úsztak el a híd alatt. Távolabb mintha hínárt sodrott volna, de aztán mintha lerázta volna magáról a díszet, mely alatt ezüstszerű kis halak százai cikáztak. Még egy búcsútekintet a távolodó díszre, a meleg fészünkre s elindultunk a Szelicsárda felé, onnan pedig nekivágtunk a töltés mentén Gúta irányába, amiről pedig csak

annyit tudtunk, hogy errefelé van. Valamelyik társunk mesélte, hogy apja erre szokott menni ősszel Gútára szilvát és almát venni vagy gabonáért cserélni.

E kis visszaemlékezés bátorságot adott ahhoz, hogy jó irányt vettünk. Félnap járó távolságnyra lehattunk már a falunk határától. Gondoltuk, hogy itt már nem érnek utol bennünket a razziázók. Megpihenünk, meg eszünk is néhány falatot. El is fáradtunk, meg éhesek is voltunk. Előszedtük a kendőbe kötött en-nivalónkat és abban is megegyeztünk, hogy szalonnát eszünk, méghozzá úgy, ahogy felénk a felnőttek eszik: egy kézben tartva a szalonnát és a kenyeret, a másik kézben pedig a kést. A levágott falatot a kés pengéjével tettük a szánkhoz, kenyérből pedig két ujjunkkal törtünk és úgy tettük a szánkba. Így volt aztán igazi íze a szalonnafalatoknak.

Elég is volt a lustálkodásból. Megtömtük magunkat és folytattuk utunkat az úttalan vidéken valamerre Gúta felé Köveslágynak vagy Kikeletnek tartva. Több órai gyaloglás után egy gátórházhoz érkeztünk. Alig mondtuk el a ház lakóinak barangolásunk okát, máris befogadtak bennünket. A jóságos gátórné nem is engedett tovább bennünket. Láttuk rajta, hogy félt bennünket. Az asztalhoz ültetett és szállást kínált. Örömmel elfogadtunk mindent. Ki tudja – fordult meg fejünkben –, milyen koplalás vár ránk a további napokban? Ez is szinte hihetetlennek tűnt – tegnap nádas vízpart volt a szállásunk, most pedig dunnás ágy várt ránk. Mégis nyugtalan volt az éjszakánk. Sokáig izegtünk-mozogtunk, míg el tudtunk aludni. Haza gondoltunk – mi lehet a téren az éjjeli sötétben? Annyi ember fegyveres katonákkal körülvéve, s közöttük apáink is.

Korán ébredtünk. Nyitott szemmel vártuk a reggelt. Amint a reggeli nap besütött a szobánk ablakán, azonnal kiugrottunk az ágyból. Szóvá is tette a jóságos gátórné, hogy ilyen korán már talpon vagyunk. Tervünk volt. A tegnapi utunk nyomain visszamentünk a hídig, a falunk határának széléig. Gondoltuk, hátha a határban bujkálóktól megtudunk valamit az otthoni eseményekről. Konkrét esetekről nem hallottunk, de annyit igen, hogy a csendőrség tovább járja a határt. Valami forrásból megtudtuk, hogy sok férfi – főképpen fiatalok – hiányzik a térről. Megtudtuk, hogy rólunk is tudomása van az emberrazziázóknak, de nem kerestek bennünket. Egyre közelebb húzódtunk a falunkhoz, majd egy heti bujdosás után hazajöttünk. Fáradtak, porosak, éhesek voltunk. Édesanyánk örömtől ragyogó arccal ölelt magához bennünket. Látszott rajta, hogy megnyugodott a szíve. Izgalom helyett vigasz és derű költözött lelkébe. Le se ráztuk magunkról az út porát, úgy rohantunk az asztalhoz. Máris fehérlett előttünk a jó, puha, meleg kalács – a magyar föld lelke –, és már kanalaztuk is a gőzölgő savanyú bablevest. Jó édesanyánk bizonyára megérezte, hogy valahol úton vagyunk hazafelé s tudta, mivel fog tudni kedveskedni.

Csak ekkor tudtuk meg anyánktól, hogy apánk még nincs itthon. Az elhajtottak között van ő is.”

A katonák durvasága nem kerülte el a gyerekeket sem. Az egyik átélő elbeszéléséből tudjuk az alábbi történetet: az utcán csoportosuló gyerekek között az egyik fején leventesapka volt. Az erre portyázó rendőrök közül az egyik ezt meglátta. Nem tudta elviselni, hogy előtte háború után, a szlovák államban egy magyar gyerek leventesapkában ékeskedik. Habzó dühében az ártatlan gyerek fejéről leütötte a sapkát. Történt hasonló eset más vidéken is, ahol a gyerek fejéről leverte a leventesapkát a szlovák katona, aztán földre vágta és lábával taposta, miközben gúnyosan kiabálta: maďarská čapica (magyar sapka)!

Mindenhez, ami magyar és nemzeties volt, ilyen goromba ellenszenvvel viseltetett a szlovák katona még akkor is, ha éppen gyerekről volt szó.

BETERELÉS A TEMPLOMBA

A lebukó nap utolsó sugara még színesen sütött rá az égbeívelő templomtoronyra, de már alkonyodott. A gesztenyefák árnyéka is eltűnt a téren, de a hatalmas lombkoronáik közt besurranó napsugarak bíborvörösre festették a fák levelét. Hirtelen szellő suhant át a tér felett. Nyomában felfrissült az alkonyati levegő. A falu csordája is már bejött, pásztora azonban mit sem tudott a falu eseményéről. Akárcsak a nyája, ő is hazatart egyetlen hű társával. Zajossal, a térítő kuttyájával. Különben órá nem is vonatkozik a közhírré tett parancs, már öreg.

A tér már tele volt emberekkel. A zajoskodó érkezők elhelyezkedésétől szinte hullámozott a népség. Ilyen tömeg pedig már kiszámíthatatlan. Ott rejlik a veszedelem minden mozdulatában. Csatatérre változhat a hely. Elég egy kis szikra és...

Mindezzel bizonyára számított a katonaság. A tömeget éjszakára még az est beállta előtt falak közé kell zárni, született meg a döntés. Ki is jelölték a helyet – a templomba hajtják be az összegyűlteket.

A tömeg megmozgatása és a biztos elzárás szempontjából ennél jobb, alkalmasabb helyet bizony nem is találhattak volna. Adott helyzetben ez látszott a lehető legjobb megoldásnak.

Be is indították a végrehajtást.

Első gondjuk a templomajtók kulcsainak megszerzése volt. Az fel sem merült bennük, hogy vajon ilyen célra felhasználható-e egy szent hely? Végül is ez az akadály könnyebben megoldódott, mint gondolták. Eközben a falu papja, Ambruskó Lajos esperes-plébános, érseki tanácsos, aki közel fél évszázadot a nádszegi egyházközségnek szolgált, a plébánia ablakából kis függönyrösen lesi a templomtéri eseményeket. Látószögében borzasztó, Isten előtt biztos nagy bűnnek számító emberi tettegesség sorozatai jelennek meg – az emberek kínzó helyzetbe parancsolása, ütések, rugdosás, lábbal taposás, káromlás... Mindez védtelen, ülő és fekvő embereken elkövetve. Krisztus kálváriájára emlékeztethette a látvány, akit még a ruháitól is megfosztottak. Lám, ez a kép is bejön a látószögébe – emberekről tépik a ruhát. Mindezt ráadásul az ő hívein követik el – lamentál a pap –, méghozzá szlovák katonák, a vallásosságukról oly híres szlovák édesanyák fiai. Az élénk, piros arcú pap megremegett, de nem ítélkezett. Az égbenyúló templomtorony keresztjére szögezte tekintetét és – pap lévén – csak ennyit mondott: Uram, bocsáss meg nekik és töltsd el szívüket békülési szándékkal! Ezt is olyan halkán mondta, mintha azt akarta volna, hogy ne is hallják meg az égből. Mintha csak magának súgta volna. A lelke mélyén inkább imádkozott volna Istenhez, vegye pártfogásba híveit, de közben belépett az ajtón

Istenben boldogult
AMBRUSKÓ LAJOS
érségi tanácsos
nádszegi plébános

egy, hozzá közelálló ismerőse (B.K., a falu egykori kántortanítójának unokája). Tanakodnak, mitévők legyenek – kimenjenek-e vagy még várjanak? A pap mindenképpen el szeretne volna kerülni a nyilvános megszégyenítést hívei előtt. Márpedig ha otthon találják, akkor már őt is úgy hajtják ki a térré, mint ahogy azt éppen látta is. Döntött – a pástornak nyája között a helye.

Ezek után a pap és a társa önként kimentek a gyülekezőhelyre. A Szentháromság-szobornál megálltak, de nézegetésre már nem volt idejük, mert a fegyveres őr azon-

nal törökülésbe parancsolta őket. Úgy látszott, hogy az Őtisztelendősége mégse tudta elkerülni a megalázó bánást, az irgalmatlan szidalmazást, mert amit hányt rá a botos, az minden volt, csak tiszteletadás nem az Isten emberének. Élesen szidták, hogy mint lekipásztor nem tudta nagyobb hitre nevelni a falu népét, és hogy ő felelős a falu tetteiért! Tudatták vele, hogy éjszakára a templomba hajtják be a fogva tartottakat. Figyelmeztették, nehogy próbáljon ellenkezni! Megparancsolták neki, hogy nyissa ki a templomot és adja át a templom kulcsait!

Az Isten szolgájának a hívek előtti ilyen nyílt meggyalázása engedelmességre kényszerítette a papot. Nem tiltakozott. A kulcsok átadását sem merte megtagadni. Fegyveres őrkísérettel visszament a plébániára, a testes kulcsosomót töprengve leakasztotta a szögörlő és átadta a katona-kísérőjének. Nem tehetett mást. A durva modorú, behemót kísérő már nem vitte vissza magával a tisztelendőt, de utasította, hogy térjen vissza a térre! Még szükségük volt rá. Megjelenésével jelképezni akarták, hogy igaz a faluban terjedő hír, mely szerint egy asszony kivégzésre van szánva és a saját sírját ásatják vele a község háza udvarában. Hadd lássa a falu népe, hogy még a bűnöshöz is irgalmasak – meggyónhatja bűneit a helyben elítélt.

Ezt is sikerült elhíttetni a néppel.

Egy nő – még ma is élő tanú – (N.V.) a távolból így látta az eseményt: „Kint álltam a házunk előtt. A sarkon laktunk. Láttam, ahogy több utcából a templomsor felé vonulnak a férfiak. Bátyám után néztem, már ő is köztük volt. Bár kissé távolabb volt tőlünk a templom, de még jól láttam az emberek mozgását. Mégsem akartam hinni a szememnek – a papunkat láttam, amint karingben stólával a vállán a plébániáról a templom felé halad. Úgy tűnt, mintha beteghez ment volna az utolsó kenetet feladni. Talán csak a csengettyűs kis ministráns

hiányzott mellőle, aki az utcán a járókelőket csengettyű hangjával figyelmezteti, hogy szent dolgot visznek magukkal. Ilyenkor a pap útjába eső hívó emberek térdre borulnak. Áhítattal így várják, míg elhalad előttük a pap, aki közben a corporáléval áldást osztogat feléjük. Itt most ezt nem láttam.”

Édesapám is emlékezett a pap jelenlétére. „Láttuk a papunkat, ahogy felénk tartott papi ruhában, de tovább ment a községháza irányába. Rögtön elterjedt közöttünk a hír, hogy a katonaság egy kurtasori asszonnyal a sírját ásatja a községháza kertjében. Az idős asszony annyi kegyelmet kapott, hogy meggyónhat. A későbbiekben kiderült, hogy a pap kirendelése csak a tömeg megfélemlítésére szolgált.”

° . °

A kulcsos űr a súlyos kulcsokat idegesen lóbálva jelzi a tér parancsnokának, hogy „megvan”! A parancsnok utasítást ad az űrnek az ajtó kinyitására, aki aztán nagy kulcscsörgetés kíséretében a nagyobbik kulcsot beilleszti a főbejárati vasalt ajtó zárába és kitarja annak mindkét szárnyát. Az évek során összetöprődött egyházfi – Lajos bácsi – szokta így kitérni a bejárati ajtót szellőztetéskor. Most hamar kicserélődött a benti levegő friss nyárvégi alkonyati levegővel. A fogva tartottak ezeket a kis jeleneteket nemigen láthatták, mivel vagy háttal ültek a templomnak, vagy hason fekvé szenvedtek. Így tovább tartott közöttük a találgatás is – mi lesz velük éjszakára? A találgatások nagyon különbözőek voltak. Közülük az egyik szerint tízet-húszat visszafognak, a többi hazaengedik éjszakára, reggel pedig jelentkezniük kell! S ha nem jelentkeznek, az itt maradottakon bosszút állnak. Ezt az állítást erősítette meg az is, aki a katonaságnál átélt ilyen helyzetet. Voltak, akik másban reménykedtek: sötétéddéssel feltétel nélkül oszolt vezényelnek, s vége a kínzásunknak – mondták. Egy biztos, mondták a higgadtan gondolkodók – sötét éjszakára ilyen tömeget így nem hagynak a szabadban. Más megoldásra besötétedésig viszont már nem volt idő. A tér kivilágítása lenne a megoldás – fut vissza hirtelen az emlékezete az egyik tapasztalt volt hadifogolyra, aki csak egy napja van itthon. Az orosz fogolytábor jutott az eszébe, ahonnan éppen szabadult. – Igen, a kivilágítás lenne a megoldás! – susogja a közelében ülőknek, de ahogy látszik, erre nincsenek felkészülve a fogvatartók.

A susogások és a találgatások csendjébe mérges mozdulattal beleordít a botos és közli velünk, hogy az éjszakát a templomban fogjuk tölteni. Ezután vad indulattal, rekedt hangon csendet parancsol és ordítja a fenyegető szavakat a védtelen, fegyvertelen emberekre: „Egy teremtetten lélek se próbáljon szökni,

Az öreg plébánia a templomtól néző ablakokkal

mert az életével játszik, vagyis lelövik. Aztán még hozzátette, hogy nem a levegőbe beszél!”

Már az eddigi intézkedésekből is látható volt – hangzott a visszaemlékezők véleménye –, hogy nem volt kidolgozott terve a katonaságnak az emberek fogvatartására. Mintha nem tudták volna, mit kezdjenek velünk. Azt viszont látni lehetett rajtuk, hogy csak a saját hatáskörükben intézkednek. Ezek szerint gyülekeztetési joguk sem volt. Márpedig a katonaságnál mindenben rendszernek kell lenni! Az elrémisztő és határozott kijelentés azonban meggyőzött bennünket arról, hogy valami terve mégiscsak van velünk a katonaságnak. Ennyit már megállapítottunk.

De mi, és miért? Mi lehet az a főbenjáró nagy bűn, ami miatt felszentelt helyet, az Isten házáat ilyen célra birtokba merik venni? S egyáltalán, békeidőben megtehetik-e? Pedig a szlovák ember istenfélő, nem hitetlen. A szent dolgokat tiszteli és ápolja, mégse jutott eszébe a templom megtisztításáról szóló bibliai példabeszéd... Nem félt az Istentől? Nem, mert már el is indította a nyáj behajtását a templomba.

Vajon miért foglalkoztatta a tér foglyait annyira az éjszakai sorsuk? Igenis, bölcs aggodalom volt. Tudtak mérlegelni. Többségük fogoly sorsból tudja, hogy ilyen zavaros helyzetben az értelem helyett az ösztön kerekedik felül, és tragédiába fajulhat az indulat. A tragédiák pedig nem járnak egyedül.

Az egyik átélő jegyzetében olvashatjuk: Ha bármilyen megalázó volt is, magunkért aggódtunk, és kértük az egek urát, hogy el tudjuk kerülni a tömeges tragédiát. Tudtuk, egy kitörési próba biztos vérontásba, áldozatba kerülne. Ezt pedig el kellett kerülni! Inkább békésen, türelemmel viselni a meggyalázást. Ámbár kereken kimondva a magyar ellenségének számolnia kell azzal, hogy ez a nép nem fél a végzettől, sem a végtől. Merész és bátor, nem tűri a bilincseket. Bár a történelem során van rá elég példa, amikor így megszenteltségtelenítik Isten békés hajlékát. Viszont nem jó próféta lett volna abból, aki a feloszlításunkban reménykedett, de abból sem, aki a tűsz megoldásra gondolt.

Sokan, főleg a kiszolgált katonák azt hitték, hogy a bevonulás menetelési alakzatokban, felállva, vezényszavakkal indítva fog megtörténni. Ez sem így ment végbe. Az örök a közelükben ülőket illetve fekvőket puskával felállásra intették, majd sürgető goromba hangon mindenfelől a sarkig kitárt bejáró felé toloncolták őket.

Kis örömünk azért ebben is volt, hangzott ismét az egybehangzó vélemény. Legalább felállhattunk, pedig nehéz volt feltápászkodni a kínzó ülésből. Sokunknak az idősebbek közül bizony már hajlott volt a háta a nehéz földműves munkától. Nem volt könnyű kiegyenesedni. Hiába, ilyen korban a parasztembernek már nem olyan hajlékonyak a csontjai. Ugyanakkor többségük a napi munkától megfáradt éhes, szomjas ember volt.

Közben erős lövöldözés zúdult a levegőbe, hogy elrémissék őket a szökéstől.

A tömeg egyre jobban sűrűsödött a bejárónál, így többször meg is akadt a bevonulás, akárcsak amikor a nyáját a delelőbe terelik. Ugyanis senki se akarta elsőként átlépni a templom küszöbét. Így nem volt folyamatos a bevonulás, márpedig a botos vezér hangjából csak azt lehetett kivenni, hogy ezt az egész tömegmozgatót gyorsnak és folyamatosnak képzelte el. Sűrűn az órájára tekintetett, mintha elvesztette volna az időérzését. Örjöngő hangon fenyegetve szidta a nagyúrissent, a szenteket, persze a papot is meg a betelerleteket, miközben idegesen csapkodta botjával a kemény csizmaszárát. Még a kitárt szent hely sem intette csendre, pedig az oltárról a Magasságbeli nézett ki rá. Biztosak voltunk benne, hogy látta ott a magasban a fölséges trónján ülő Istent, de figyelembe se vette. – Leszámolni a faluval –, bizonyára csak ez érdekelhette. – Meg kell tenni, ha törik, ha szakad! Elég okuk van rá... Ilyen gondolatok hajthatták őt tettei elkövetésére. Tekintetéből csak a bosszút lehetett kiolvasni. A kínzó módszerei csak megerősítették goromba szándékait.

Annak ellenére, hogy lélekben nem voltunk felkészülve, az egész bevonulásunk mégis magán viselte a templomba járó falusi ember magatartását, amikor belép az Isten házába: bal kezével leveszi a kalapját s melléhez szorítja, másik

kezét a szentelt vízbe mártja. Így az oltár felé fordul, térdet hajt és keresztet vet.

E szertartásos cselekedet lelassította a bevonulást, s így a sokaság egyre tömörebbé vált a bejáratnál, ami a tér vezérének nem tetszett. Utasította is az ajtónál álló öröket, hogy lépjenek közbe és tegyék folyamatosabbá a behajtást. Az űrség számára – természetesen – világos volt a vezér parancsa: üsd, verd, ha magától nem megy tovább!

Elképzelhető, hogyan mozdították el az embereket a szenteltvíz-tartó mellől. Egy páran ujjainkról egymásnak adtuk át a szentelt vizet – emlékszik vissza a két átélt, akik egymás mellett egyszerre mártották be ujjait a hús sós vízbe. Rémisztő, kegyetlen múltbeli tömegkínzó módszerekre emlékeztetett bennünket a katonaság viselkedése. – Valaki – hallottam apámtól – tett is megjegyzést: Márcsak az kell, hogy gázosítót dobjanak be közénk. Az pedig, hogy akkora tömeg olyan békésen tűrte sorsát, nem kezdett lármás vitába az űrséggel, még jobban nyugtalanította a katonákat. Mindig attól tartottak, hogy ilyen magatartás vihar előtti csend lehet. Abban viszont igazuk lehetett, hogy a végtelen hosszú órák csendje gondolkodásra készítheti az embert, mert szenvedésben megerősödik a lélek.

Amint az utolsó fogvatartott átlépte a templom küszöbét, az intézkedő örök goromba tekintettel, előreszegezett fegyverrel még egy lökessel beljebb taszítottak bennünket. Azonnal becsapták mögöttünk az ajtót és ránk kulcsolták. Nem sokat teketóriáztak velünk. Az egész templomban hallani lehetett az acélzár vészjósló csattanását.

Már a nap is lebukott. Korongjával már a látóhatár peremét súrolta. Hirtelen nyomott hangulatba estünk. Döbbenve néztünk egymásra. Töprengtünk a magunkra-hagyottságunkban. Úgy éreztük, mintha maga az Úristen is megfélekezett volna rólunk.

Ezzel a katonaság elzárta az embereket a külvilágtól belső űrség nélkül. Kívül azonban géppisztolyos űrség állt a négy bejáró ajtónál. Ezenkívül az egész templomteret is fegyveres űrség vigyázta. Még a templom előtt álló szent szobor talapzatán is gépfegyver állt a térre irányított csővel, tüzelésre készen. Bent a templom csendjében megvert emberi szívek dobogtak. Mindezt hatvan-nyolcvan méterről elképedve nézte végig a pap a plébánia ablakából, gyakorlatilag tehetetlenül. – Ments Isten – kérte az Urát –, hogy megszólaltassák a felállított fegyvert! Láta a hívei arcán, hogy a testi sérelem mellett lelki sérelmet is szenvednek, amikor az Isten házáat fogdának használják fel. Segíteni szeretett volna rajtuk, legalább vallásunk vigasztaló szavaival megnyugtatni őket. Sietve áldólag ki is terjesztette feléjük a kezét, de már az utolsó híve is eltűnt a bejáratnál.

- Uram – tűnődött – ellőttem sosem volt alku dolga a szent akaratom. Hiszen imámban minden nap megvallom – legyen meg a Te akaratom. Most mégis megkérdezi a szolga az Urától – mit vétettek a híveim, hogy ilyen bűnhődés éri őket? Mi az a nagy vétek, amit elkövettek és amit én, mint a Te szent nevedben bűneiket feloldó gyóntató papjuk nem tudok? Uram, világosítsd meg szolgálodat.

Ekkor a falu népe még teljesen tájékozatlan a falu férfiai fogvatartásának valamiféle okáról. Ugyanúgy a bezártaknak sincs tudomásuk a „bűnükéről”. Abban meg bizonyosak, hogy a faluban nem történt olyan esemény, amiért egy egész falu bűnös lenne és bűnhődni kellene miatta.

Így nemegyszer – mondták az elbeszélők – támadt olyan érzésük, hogy a katonaság csak okot akart előidézni a falu megkínzására. Ezt az okot pedig nem szabad megadnunk – mondtuk egymás közt.

Feltehető, hogy a fogvatartók azzal számítottak, hogy a magukra hagyott egybetereltek megunják a zaklatást, az elzártságot, és hajlandók lesznek valamilyen ügy felderítésében együttműködni a katonasággal.

Egy kevés jóakarattal meg is lehetett volna érteni a dühös intézkedő sürgetését, mert bizony a nyárvégi, kora őszei alkonyat egyre szürkébb lett a tér felett. A sötétedéstől pedig rettegett a tér vezére.

Belül, a főajtó mögött a szegényházban (a templom előcsarnoka) még mindig sűrűn állt a tömeg. Ezzel azonban az őrég már nem törődött.

Az emberek az elhelyezkedéssel voltak elfoglalva. Volt, aki a szokott helyét kereste, mások valamelyik szent közelében húzódtak meg. Néhányan az oltár előtt álltak meg, de volt, aki az ajtónál támaszkodott, számítva az éjszakai szükségletre való kijutással. Akadtak olyanok is, akik ahol hely volt, odaálltak csendben, szóltanul. Egy apa a még legénysorba se tartozó fiával a sekrestyében talált helyet. Az idősebbek inkább a padokba ültek, míg a fiatalabbak nagyobb része a szokásos helyén verődött kisebb-nagyobb csoportokba.

Néhány évtized távlatából nézve még ma is nehezen magyarázható meg, hogy a templom bármely részén elhelyezkedők mindegyike arcával az oltár felé volt fordulva. Vagy mégis megmagyarázható?

Nehezen tudtunk elhelyezkedni – elevenítik fel az eseményt a még fellelhető tanúk –, mert bizony megtelt a templom a közel félezer beteretlrel. Végül, ahogy elhelyezkedtünk, sokunknak önkéntelenül is imára kulcsolódott a keze. Tudtuk, hogy a templomban csak imával lehet eligazodni.

Nem is csoda, tiszta katolikus magyar falu. Sohase hiányzott belőle az Isten. Hitben élő népe sosem volt istentagadó, papjával szemben alázatosság jellemezte mindig. Valami majdnem mindegyiküket kötötte e szent helyhez. Itt kapták meg a lelki szükségleteiket, itt vették fel a keresztséget, itt voltak első-

áldozók, bér mátkozók. Sokan itt mondták ki egymásnak az egész életre szóló holtomiglant-holtáiglant, itt kapták ajkukra az első hitvesi csókot. Ez a hely a falu keresztény életének az erőforrása... Itt mindig nyugalom és lelki gyógyulás fakadt. Itt mindig kaptak vigaszt, buzdítást. Mindig lemosakodva, tiszta öltözetben jöttek ide. – Nem így most az események során – emlékszik vissza az egyik átélő. Elnyűtt lábbeliben, foltos, kopott ruhában kerültem a templomba. A határból jöttem haza. A faluba érve rögtön elkapott három fegyveres legény. Semmimet sem kímélve elkezdtek ütni, rugdosni s nyelvükön szidni, amiből csak annyit értettem meg, hogy k... anyád. Egyenesen így hajtottak a templom-térre. Így kerültem a templomba abban a gúnyában, amiben egész nap ganéjt terítettem, amin még rajta volt a munka foltja, még érezhető volt rajta az istállószag is. Annyira szégyelltem magam a szent szobrok előtt is, hogy még a padba, a szokott helyemre se ültem be. Sorsunk felett nem aggódtam annyira, mint ezért. Ilyen rongyos ruhában még sohasem léptem a templomba, mert a falunk emberének volt tartása a templomba járásban – minden ünnepi alkalomkor ünneplő ruháját vette magára. Az öltözet külsőre – természetesen – a személy módosságától függött. A fehér gyolcsing azonban még a szegényebb embernek is kijárt. Csendben bocsánatot is kértem Szent Antalkától, a gyermekkori szentemtől, akinek a szobránál álltam meg, meg azért is, hogy most nem tudtam dobni pénzt a perselybe. Tőlem már csak az volt „rangosabb” ruhában, aki ép-

A hősök szobra az egykori országzászlóval (talapzatán állt a gépfegyver)

pen a Keresztút tizedik állomása közelében ült. Az egykori regrutatársam volt, akit kis híján meztelenre vetkőztettek, és úgy hajtották be az Úr házába. Csak az vigasztalt bennünket, hogy Isten sokunkat hátha csak így engedett közelebb magához. Ez pedig lelki gazdagodást jelentett!

Az izgalom fokozódott. Fájdalmas érzés fogott el mindenkit. Az így megcsúfoltak láttán sokan közülünk felsőhajtottak: óh, ha ezt látnák a jámbor, érző szívű szlovák édesanyák, bizonyára meghasadna a szívük gyermekeik tettei felett.

Ilyen előzmények után bizony nem reménykedhettünk a nyugodt éjszakában. Nem is jött álom a szemünkre. Itt-ott beszélgettek. Volt aki csendben motyogta az imát. A rácsos gyóntatószék körül ülők beszélgetése során kiderült, hogy valaki közülünk azt is tudta, hogy a templom az utolsó vacsora termék jelképezi, az oltár pedig a szenvedés helyét, a Golgotát. E szent helyekre való emlékezés lelki hatást váltott ki. Néhányunkat a félelem szállt meg a Golgota hallatára. Úgy érezték, mintha velük virrasztana a halál. Mások éppen titokzatos erőt adó hitet merítettek belőle. Most is mintha éreznék az Atya üzenetét: Íme, én itt vagyok, mindent látok, nem foglak elhagyni benneteket! Azt viszont senki sem tudta közülünk, hogy mi lesz velünk? De a reményt akkor sem szabad eltemetni, remény nélkül elveszettek vagyunk – szolt közbe susogva a falu egyik jeles gazdája –, hiszen élünk még és a sorsunk sincs kimondva még! Meg jó helyen vagyunk – folytatja a közbeszóló –, körül vagyunk véve szent angyalokkal meg szentekkel. Az oltáron pedig ott van templomunk védőszentje, az első királyunk, Szent István, aki Mária oltalmába ajánlotta nemzete mindenkori népét. Lehet, hogy holnap pedig itt lesz velünk a tisztelendőnk is.

Egy vakmerően bizakodó pedig így biztatja egykori kenyeres bajtársát: – Ne félj, ez is véget ér egyszer, mint a háború, és mi tovább élünk.

Így kezdték egymást nyugtatni, miközben tekintetük beleolvadt a növekvő esti homályba. Leszállt rájuk az első nap estéje – idézik fel a kínos percek, órákat. Már csak félhomályban látták egymás arcát. A benti szürkület elnyelte a falra festett trombitás angyalok homályos képeit is, melyek a lekopott festékréteg alatt rajzolódtak ki. Aztán félelmetesen elsötétült a templom. Lassar beleindulnak az éjszakába szomjasan, éhesen és a már szinte visszatarthatatlan szükséglet-érzettel. Az oltár közelében gyertyákat gyújtott meg valaki. Aztár hátul is valamelyik szent szobránál vékony gyertya kezdett pislákolni, ami a egyik elbeszélő szerint csak annyi volt, mint a semmi. Ennyi erőtlen láng világította be a templomot, mégis vigasztaló volt a gyertyafény. Tisztítólag hatott: lelkünkre, mert az élet jele, s a fogyó láng pedig mindig az ég felé tör.

Kint szép holdas este volt. A hold jóságos puha fénye a lágy felhőkön átragyogott, és a templom keskeny ablaküvegein át piros, fehér, zöldes fény deren

A templom főbejárata

gett be az oltár köré. Nem sokat, de ez is segített a megvilágításban. A nemzeti színeink között pedig itt van a remény színe. A szentély kupolájához közel magasról lógott a pislogó örökmécses. A kis színes fényjel a fények fényét jelzi a templomban még akkor is, ha szemünk számára nem segített a megvilágításban.

A toronyból óraütés hallatszott szép, tiszta hangon. Tízet ütött. Bent többre gondoltak. Úgy éreztük, mintha bent megállt volna az idő. Ilyenkor az esti órákban már hamarabb sötétedik. Estharangszó idején nem kondult harang a toronyban. Ez hiányzott. Nem tudtak mihez igazodni. A harangozó is ott volt velük bezárva. Akart harangozni, pontosan a szokásos időben. Zörgetett is a nagyajtón, nyitogatta a kilincset, de hiába, az ajtót vigyázó őrk nem nyitották ki. Közben kérő hangon ismételte: „Nyissák ki..., harangozni kell!” Hiába akarta titokban a nagyharang hangjával égbe küldeni a fohászunkat a kisbabadulásunkért, nem mozdult a zár. Összeszorított fogakkal várt... várt, de az ajtó nem nyílt. Harangozónknak keserű lett a lelke. Nem értette, hiszen az égbe akart üzenni a magasság Urának!

Így maradt el életében először a boldog gyermeki álmot hozó esti harangszó felcsendülése.

Sokan kérdezgették magukban, ki érti ezt, magasságos Isten, ki onnan az oltárról tekintesz le ránk? Még pár nappal ezelőtt vasárnap itt énekeltük: „For-

rasz egyé békességben minden népet s nemzetet...” Ma pedig – mondják egymásnak – a népünket olyannyira gyűlölő szlovák nemzet katonafiai meggyalázva Istent, embert, éhen-szomjan itt tartanak fogva bennünket. Nem tudják a költő intését: „... tanuld meg, az erőszak nem erő!” Ki érti ezt, magasságos Isten, ennyi embert éjszakára zárt ajtók mögé szorítani minden ellátás, gondoskodás nélkül?

Senki se merte ezt akkor kérdezni, de tekintetükkel válaszáért ostromolták az eget. Nem lázadtak Istenünk ellen, de mégis félték, hogy megrendül hívő lelkükben a gondviselőbe vetett hitük. Érezték, hogy az események bénítólag hatnak rájuk és zavart idézhetnek elő lelkükben. Hiányzott, hogy ennyi hívő ember között nincs itt a közvetítő, aki kiszabadulásukért imájában Istenhez esdekelne. Hiszen eddig az Isten mindig jelen volt a maga helyén az életükben.

Aztán mégis megbékültek a lázadó szívek. Hiszen már töltöttek templomban éjszakát, nem is egyszer. Erre pedig így emlékeznek vissza a búcsújáró falu hívei: – Távolabbi búcsújáró helyeken a szent hely ünnepe előtti éjszakát már ott szokták átvirrasztani a templomban. Csakhogy akkor nem fogvatartva, nem zárt ajtók mögött fegyveres katonai őrizet mellett virrasztottak, hanem szabadon, hangos imával és énekkel. Sőt mi több, sokszor éppen szlovák asszonyokkal együtt virrasztottak. Felejthetetlen, ahogy áténekelték az egész éjszakát – emlegette sokszor édesanyánk. Innen származott az irántuk érzett végtelen

Itt ültem, amikor éjszakára bezártak bennünket a templomban

Ezen a helyen töltöttem ülve az éjszakát

tisztelete is. Ez megmaradt szívében még akkor is, ha csupán két-három szót tudott megtanulni évek során a szép énekeikből: „...ó Mária, ó Matička/ó Mária, ó Rodička...” Még az útravalóikból is kölcsönösen meg szokták egymást kínálni.

Egy másik templombajáró hívő így vallott: – ...valahogy mégis otthon éreztem magamat a templomban. Hiszen minden vasárnap itt vagyok a szentmisén. Az oltáron a vázákban még azok a virágsokrok illatoztak, melyekkel vasárnapra díszítették az oltárt. Még éreztük a vasárnapi tömjén hideg illatát is. Stampai-féle imakönyvemből itt követem a miseimát és énekelem a miseénekeket, akkor pedig csak magamban, csendben emlékezetből mondtam. Különbem sem volt szabad hangoskodni. Tilos volt a kiabálás, hangos beszéd, de még az ének is. Ezt még az ajtó ránc zárása előtt tudatta velünk a tér főkommandírozója, a botos.

- Végül még imádkoznunk sem szabad –, hangzik a közös megjegyzésünk. De ezt a tilalmat sem szegtük meg. Valaki csendben dudorászni kezdett egy éneket – „Ó, ne búsulj föld árva gyermeke” –, de hamar el is csendesedett. Még imádkozni is csak halkan imádkoztunk. Valaki a szószék tövében a fájdalmas rózsafüzért mondta halkan, susogva. Még csak a második titoknál – akit éretünk megostoroztak – tartott. Örömmel csatlakoztunk hozzá.

- Bizony, ez sem volt véletlen, hogy éppen ezt a tizedet mondták.

Titus papa, a falu előimádkozójának helyére a padba nem ült senki. Meghagytuk neki, hiszen tudtuk, hogy kora ellenére is itt van közöttünk. Helyébe csak annyit vártunk tőle, hogy most az egyszer ne a hosszú életért imádkozzon, hanem a kiszabadulásunkért. Nemsokára oda is érkezett a padjához. Amint véglegesen leült, elővette a már oly sok helyen cérnával összekötött olvasóját és máris imába mélyedt, de csak a szomszédjai hallhatták, mert olyan halkan mondta: Ajándékozz meg bennünket hosszú élettel, Urunk! Alighogy kimondta a könyörgés utolsó szavait, az egyik szomszéd már is súgja a fülébe: „Vitus, a kiszabadulásunkért...” –, aztán hozzárebegette: „Szent Alajos, szószólónknak választottunk, szólj értünk Istennél!” A „hosszú életből” viszont csak nem engedett. Meg lélekben sem volt felkészülve a szokásos könyörgéseken kívül másra. Biztosan, ez is csak úgy jutott eszébe, hogy éppen az oltár közelében lévő szent szobrán volt a tekintete. Sőt, már ebbe is belealudt. Ráborult a padra, két tenyerébe fektette a fejét és álomba merült. Különben imamondásnál – ha kellett – mindig tudott rögtönözni. Egy búcsújáró helyen történt – őrizi az emlékezet. Egy szent szobor előtt imádkoztatta a zárándokokat, de nem tudta, hogy milyen szent, hát így oldotta meg: „Akármilyen szent vagy, könyörögj érettünk!”

Volt közöttünk olyan is, akinek már csak gyermekkori emlék volt a templom. Tréfásan meg is jegyezte – azóta templomban csak egyszer voltam, amikor kalapomat befújta a szél -. Társunknak az egykori büszke hite szétoszlott. Elvesztette bizalmát az Úrban. S most úgy érzi, kigyúlt benne a régi lélek, Istenhez simulhatott. Beszélt vele... Látni lehetett arcán, hogy szívébe visszatért a hit, s lelke mélyén lehajtott fejjel imádkozott. Megfogadta, ha kiszabadul innen, vissza fog ide térni ahhoz a feszületes falhoz, ahol lehajtott fejű faragott test függ a fán, akivel együtt töltötte ezt az éjszakát. Megfogadta azt is, hogy ezután gyakrabban fogja meg a templom kilincset.

Ennyi ember között – folytatja a beszélő – akadt sokféle természetű. Ilyen volt az egyik velem öregedő társam, aki tele volt tréfával, mókával, félig igaz, félig kitalált ilyen-olyan történetekkel. A közelében ülők, fekvők hallották, amit a falu egykori kántoráról mesélt. – Az bizony – mondta –, nagy szárazság volt. A falu papja híveivel együtt sorba szedte a fohászokat esőért, de csak nem eredtek meg az ég csatornái. De ha aztán a kántor (B.K.) lábaival rátaposott az orgona pedáljaira és belezendítette az ÁMENT, kint már recsegett, zuhogott is...

Volt, aki most meakulpázta el sötétben a régi bűneit az oltár előtt. Voltak, akik a hosszan tartó harag után itt békültek ki. – Hagyjuk a haragot, barátok voltunk, fogjunk kezét – hangzott a kibékülés. Még tanúi is voltak az eseményeknek.

Tévednénk – mondja apám –, ha azt állítanánk, hogy ez az éjszaka a vigasztaló ima, az emberek lelki életének éjszakája volt csupán. Nem. A falunk

emberei életét a lelkiek mellett kitölti a munka és a lelkesedés is. Gondolataik többségüknél állandóan otthon jártak, főleg a családosoak és a gazdálkodók. Kevés kivétellel mind a falu határembere volt. Tehát földműveléssel foglalkozók, ki kisebb, ki nagyobb földterületen gazdálkodott. A földnélküliek többsége pedig napszámos volt a környékbeli uradalmakon, meg szolgák, részesek a kenyéradójuknál.

Így érthető az is, hogy több helyen a gazdasági életről folyt a beszélgetés – a hízójószágról, a szaporulatról, az ősziek betakarításáról, a talaj ősziek alá való előkészítéséről, a vetésre való felkészülésről. A zsellérek, a napszámosok körében pedig a kommenció volt a beszéd témája. No meg az, hogy mégis van még igazság a földön. Együtt volt a fogdában a gazdag a szegénnyel, és egyformán bántak mindenkivel. Itt nem volt különbség. Mondta is az egyik szegény sorsú – ezentúl gyakrabban el fogok látogatni az Isten házába. Még hozzá az ünneplő ruhában, a fehér gyolcsingben.

A meghallgatott átélok szerint a fiatalabbak lelkét nem viselte meg annyira a gyötrődés, az aggodalom. Még tüzelte őket az élet. Némelyiküknek a forró gondolataitól még a harcos szíve is kivirult.

Mint ahogy az eddigi leírtakból is kiderült, az esemény szenvedő alanyainak többsége frontkatona volt. Így sokan közülük átélték a fogolytáborok kínjait is. Ezek között vannak bizony azok az élvezeti szenvedélyek, melyeknek legyőzése sokszor az emberi akarat erő is kevés. Ilyen szenvedély-hullám, a nikotinhiány érte utol a bent lévőket is. Az egyik elbeszélő szerint itt is már csak attól függött a cigaretta-füstfelleg megjelenése, hogy ki lesz az, aki majd elsőként löki ki magából a füstöt. Az egyik társunk már elszántan kotorászott dohány után a zsebeiben, de nem jött össze neki egy csavarásra való sem. A gátlásokat áttörve az apácák padjában valaki már meggyújtásra készen izgatottan tartja ujjai között a csavart cigarettát. Már többnek is ígért egy-egy szívást. Aztán... mégsem gyújtott rá. – Szent helyen vagyunk, gyerekek! – mondta a mellette lévőeknek.

Az egyik mellékoltárnál a szent sír közelében szintén erős dohányzók voltak, de ők is mintha szótlanul megegyeztek volna, hogy itt nem gyújtanak rá. Úgy érezték, a templom belső áhítatot sugalló hangulatát szentségtelenítették volna meg.

Úgy látszott, mégis akad közülük egy, aki – éhségét már másképpen nem tudja tompítani – rágyújt. Már pörgette is ujjai között a szivnivalót, már gyömszölte is a szipkájába a csavartat. Azonban a szánni való nem tudta kikotorítani az egyetlen jó gyufaszálat a skatulyából az elhasználtak közül. Itt pedig hiába mondta volna el a tűzkérőt.

Édesapámat is elérte a füstölésre való késztetés. Így emlékezett vissza: „A hátam mögül lágyan egy hang szállt felém, de olyan halkán, hogy éppen csak elért hozzám: Ferenc, adj egy szívást!

Mint afféle cipésmester erős dohányzó voltam, de mégsem gyújtottam rá. Így a jó szomszédnak nem tudtam adni egy ártatlan slukkot sem.”

Egy ideig úgy tűnt, hogy lesz erőnk megtartóztatni magunkat. De a szokás hatalom, amit még az éhség is fokozott.

Megtört a lemondás, füst kavargó a benti levegőben. Már éreztük is. Szívja már az is, akinek nincs se dohányja, se cigarettája. Az egyiktől kapott dohányt, a másiktól papírt és már is sodorta a szívni valót, aztán bajtársiasan megosztották maguk közt. A fogolytáborban ezt is megtanulták.

Az elbeszélők szerint akadt olyan is, aki megintette a dohányzókat, hogy ilyen helyen rágyújtanak, de hiába, nem volt erejük ellenállni. Némely helyen tízen is szívtak egy cigarettát. Ilyenkor az utolsó szinte körméig szívta a véget. Akadt olyan is, aki még ebből is meg tudta magát szívni füsttel egyszer-kétszer. Félszáryi gyufát szúrt az egyik végébe, amivel a szája széle közelében tudta tartani a kis véget. Azzal sem törődtek, hogy megégetik a szájuk szélét. A füstélvezetért még ezt is elviselték. Már egy-két szívás is elég volt a nikotin-éhség enyhítésére. Most egy agyonrágott cigarettavég többet ért, mint máskor egy egész szimfónia. Szívta már az is, aki nem volt nagy dohányzó. Talán el is lett volna nélküle, de akkor a nikotin segített az éhség leküzdésében is. Ilyenek közé tartozott az egyik társunk is, aki szerencsés is volt. Közelében erősen szívták a csavartat. Neki az érzés eltömítésére elég volt a levegőben gomolygó füstből nyelni.

Akadt azonban olyan is, aki félig elszívta a szálát, a másik felét pedig továbbadásra útra indította.

Ki gondolt volna reggel arra, hogy így fejezi be a napot – szólalt meg egy dohányos. A határba is éhen indultam el számítva azzal, hogy közeli földemre viszem ki a ganéjt, s lerakása után úgyis azonnal visszatérek. De nem így lett. Már el sem jutottam hazáig. Így egész nap egy falat sem volt a számban. Ezért esett volna jól az az egy-két slukk, még ha máséból szívtam volna is. Vakmerő hittel még hozzátette – biztos megbocsátotta volna az Úr is. Sőt, még volt ereje szellemeskedni is a költő szavaival: „...ma itt ártatlan, aki vét.” Vigaszul – mondja – előhalászott a zsebéből valami megrágott kenyérdarabot, s azt majszolta.

Az egyik gond után – folytatják az elbeszélők – jelentkezett a másik. Ugyanis többünket a szomjúság is kezdett kínozni, de ennek oltására sem adtak be vizet.

Mindentől kínzóbb volt a szükséglet. Hiába zörögtünk és szóltunk ki, hogy csak a dolgunkat akarjuk elvégezni, az örök nem nyitottak ajtót még akkor sem, mikor erősebben dörömböltünk. Csak fenyegető bekiabálással válaszoltak.

Ilyen könnyelműséggel bánni emberekkel bizony nagy bátorság még akkor is, ha fegyverrel álltak szembe velünk! Egyik-másik közülünk tett is megjegyzést – zárkában a veszélyes rabokat szokták kihallgatás előtt ilyen szigor mellett tartani lelki megtörés végett. Mintha ez is sejtetett volna velünk valamit: Mi lehet a rovásunkon? Ki rejteget itt valakit vagy valamit? – kérdeztük magunktól.

Nem bírtuk tovább.

A végszükségletben nem volt már mit tenni. A legszegényletesebb megoldást kellett választanuk – elvégezni bent, ki az oltár mögött, ki a sekrestyében, ki máshol. A kis szükségletet – okosan gondolva – a szegényházban (a templom előcsarnoka) végeztük. Innen legalább a főbejáró ajtaja alatt kifolyott a szabadba.

Az egyik átélő (S.J.) fia (S.Sz.) pedig így hallotta édesapjától: Mikor már alig tudták visszatartani a szükségletüket, zörgettek az ajtón, mert tudták, hogy ott ülnek az örök a bejárati ajtó tövében. Innen kiabáltak be rájuk durván, hogy csendben legyenek, de ajtót nem nyitottak. Egyik helyen – kis raktárféleségben – találtak egy kannát és abba ürítettek egynéhányan közülük. Ezt sikerült is kiadni, ami annak volt köszönhető, hogy az apám tudott valamit szlovákul.

No, de ennyire azért ne menjünk részletekbe.

Ha természetszerű is volt, mégis szégyelltük magunkat egymás előtt, pedig az adott körülmények között nem volt más megoldás.

Közben azért mégis telt, múlt az idő.

Az éj kritikus óráin már jóval túl voltak – emlékeztek vissza a túlélők. A beszélgetések is átnyúltak az éjszaka másik felébe, de lassan suttogássá csendesültek. A mondanivalóikat már csak halkan suttozták egymásnak. Nyitott szemmel várták a virradatot. Kevésnek jött álom a szemére. Örömmel üdvözltek a felkelő hajnalt. Reményüket egy táplálta – a sok szép ima egybeforr s egy fohász lesz belőle: Isten óvjon bennünket!

Igaz, volt olyan is, aki így biztatott: „Majd a virradat, az új nap meglátjátok új reményt, talán kiszabadulást is hoz!”

Apám emlékezete szerint megint hosszú találgatásokba fogtak. Kint a szabadban még csend volt. Csak az ablakokban ülő kinti madarak vigasztaló üde dala, a csendben ringatózó gesztenyefákon megszállt gerlek szárnycsattogtatása hallatszott be a templomba. Még mindig nem nyitottak ránk ajtót. Mintha igazán pusztulásra lettünk volna ítélve. Válságos napunk volt. A fogvatartóinkat nem érdekelte, hogy viselt meg bennünket a teljes elzártság, a testi, lelki kínzás.

Eljött a reggel. Szép, tiszta nyárvégi reggel volt. Harmatcseppek ragyogtak a fák lombjain, s bennük a felkelő nap képe csillogott. A templom ablakain beszűrődő reggeli napsugarak már kezdték átmelegíteni a benti hűvös levegőt.

Bizony – mondták – sokuknak jól is esett. Főképp azoknak, akiknek hiányos volt az öltözkük és az idősebbeknek, akik végigdideregték az egész éjszakát. Sokan nyögdécseltek is a hideg miatt, hiszen többen mezítláb voltak. Másokat a hideglelés rázott és a kiskabátjukba bújtak bele, de így is megborzongatta őket a hideg. Furcsa éj volt.

Aztán ismét a határ jutott az eszükbe. Ilyenkor már a mezőre szoktak indulni – mondták.

A családokból a felnőtt férfiak a háború idején katonák voltak. Az udvari, de még a határi munkát is a gyerekek végezték. Így most is rájuk maradt a munka a legnagyobb dologidőben.

De vajon meddig? – ez foglalkoztatott mindenkit. Szántani, vetni kell, meg az őszi termést betakarítani. A földműves mindig tudja, mire hívja a határ. Gondolatban már most is a határban a földjeiken jártak, miközben kintről hangos katonaléptek dobogása hallatszott be a templomba. A léptek zajából tudni lehetett, hogy nagy erősítés érkezett a térre. A zaj félelmetesnek tűnt. A behallatszó beszéd is idegen volt. Az apácázárda felőli oldalajtó hatalmas kilincseinek zöreje ütötte meg a fülünket. A zár nyikorogni kezdett. A csodálatos szerkentyű öregjeinknek kezenyomát viselte már akkor is. Több próbálgatás után végül kattant a zár nyelve és kinyílik a hatalmas ajtószárny.

Elsőnek egy tisztruhás lépett be az ajtón, mögötte fegyveres örök. Semmilyen nyelven nem köszönt. Helyette csendre és fölállásra intett bennünket, s közölte velünk a parancsot: „Všetci von!... Kint ötösével sorakozó!”

Hirtelen azt sem tudtuk, örüljünk vagy aggódjunk további sorsunk felett, de legalább szívhattunk magunkba kinti friss, üdítő levegőt. Pillanatnyilag elképzelni sem tudtuk, mi lesz velünk, még kevésbé azt, hogy mi lenne a megoldás részünkről. A bizonytalanságra megvolt az okunk – kint voltunk a szabadban, de mégsem voltunk szabadok.

A templom egész környéke fegyveres katonasággal volt körülvéve. Ez pedig egyértelműen arra vallott, hogy további gonosz tervük van velünk, ami bármi lehet, csak az nem, hogy szabadon engednek bennünket. Látni lehetett rajtuk, hogy eltökélt szándékuk volt valamit tenni velünk, csak ennek a valaminek – katonanyelven mondvá – a stratégiája nem volt kidolgozva.

Lám, mit ad Isten, ötösével felsorakoztatnak bennünket. Ha nem is túl katonásan, de felsorakoztunk, természetesen a templomkerítésen belül. Már csak ez hiányzott—jelét látni annak, hogy feltevésünk beigazolódik. Tehát, terveznek velünk valamit... Így a virradatba vetett reményünk is elszállt. Minden volt az arcunkon, csak öröm jele nem.

Futótűzként terjedt a faluban a hír, hogy a férfiakat elviszik. A terjedő hírek között azért akadt olyan is, hogy már a templomból engedik haza az embereket. Ez is csak féligazság volt. Valóban elengedtek néhányat közülük, de csak a magukat szlováknak vallókat (J.), a szlovák nyelven beszélőket (Cz.), a túl időseket, a rokkantakat, no meg a gyerekeknek látszó fiatalokat (B.J., N.J. N.Á.). Pánik tört ki a faluban. Az otthoniak fejvesztett riadalomban a templomhoz rohantak. A magukkal hozott élelemmel és meleg ruhafélékkel a felsorakozottak közelébe tódultak. Igaz, csak a kerítésig mehettek. Többségük feleség, anya vagy testvér volt. Kész zűrzavar állt be. Mindenki kereste a hozzátartozóját. Mindenki beszélni akart az övével vagy legalább látni őt. Többen egyszerre a fogva tartott hozzátartozójuk nevét kiáltották... Elképzelhető a zűrzavar, mikor egyszerre tízen-húszan is kiáltották a Ferenc nevet, még többen a Sándort, Jánost... Még ha a hívott meg is hallotta nevét, de nem tudhatta, melyik irányból hívják. Egymást küldözgették jobbra, balra, oda, amoda, erre vagy arra...

Közben a katonaság durva módon távol akarta tartani a fogva tartottaktól az otthoniakat. Az őrség – úgy látszott – két dologtól tartott. Az egyik, nehogy az enivalóval és a ruházattal bármiféle támadó harci eszköz bejusson a fogva tartottakhoz. A másik a szökés kísérlete. Mindezek megelőzésére egy izgága, még csak hébe-hóba borotvált arcúnak tűnő tapasztalatlan tizedes – aki nem lehetett több húszévesnél – tört magyarsággal kiabálva kijelenti: „Ha szökni próbálnak, megtizedeljük magukat!” A kijelentésre azonban nem fokozódott az izgalom. Mintha lelkileg nem hatott volna oly rémisztően a tömegre. A háborúban – főképpen a fogolytáborban – közülük jó néhányan éltek át ilyen halálközelséget, láttak halomra gyilkolt embereket és voltak a poklok pokláiban is. Azt viszont érezték, hogy valamelyik oldalról közel van a roham. A katonaság részéről ez már csak a parancs kiadásán, a tömeg részéről pedig az indulatok kitörésén múlt.

Az egykori – még ma is élő – fogva tartott (Cs.J.) így emlékezik vissza: „Még sokáig ha arra mentem, önkéntelenül is eszembe jutott az a bizonyos reggel. Életem nyolcvanadik évét taposom, de még ma is félelmet kelt bennem ez a hely. Bevallom, rajtam is átfutott a rémület. Megjártam az orosz frontot, túléltem az orosz fogságot, hazakerültem s utóbb még itthon ér utol a halálos golyó. Amikor láttam – folytatja öntudatosan –, hogy milyen zűrzavar van a téren és a faluban, szinte hihetetlen bátorsággal szóltam a hadnagynak: Hadnagy úr, nem látja milyen pánik van a téren? Kérem, vigyenek bennünket innen valahová, hogy szűnjön meg ez a zűrzavar, ami ilyen körülmények között sose vezet jóra! A deresedő főtiszten látni lehetett, hogy váratlanul érte a tömegből felhangzó figyelmeztetés, de aztán mintha megértette volna enyhe rosszallásomat, utasí-

totta – de csak később – a siheder tizedest, hogy álljon a menet elé és indítsa el! Ekkor tudtuk meg, hogy az iskolába hajtanak át bennünket.”

Néhány átélő vagy hozzájuk kötődő családtag szerint viszont éppen fordított volt a sorrend. Vagyis, először az iskolába hajtották be, majd áthajtották őket a templomba.

Az otthoniaktól az átadnivalót az őrség szedte be névre és adta át a kikiáltott névre jelentkezőnek. Az örök tekintetéből látni lehetett, hogy nem teszik szívesen.

A küldemények címretalálását a fogva tartottak kölcsönösen segítették. A nagy feszültségben itt is a fejetlenség uralkodott. Több esetben harcias szóváltásra került sor az örök és az otthoniak között. Ilyen összetűzés robbant ki egy őr és az egyik legidősebb fogva tartott lánya között is.

A heves vérmérsékletű lány (N.E.) a hatvannyolc éves édesapjának vitt meleg ruhát meg ennivalót, amit személyesen akart neki átadni, de az örök nem engedték. Mikor a lány meglátta betegeskedő apját elgyötörtén dideregve a kerítés mögött a templom falához dőlve – szemében mintha tűz lobbant volna. Szembehelyezkedett a katonákkal és szikrázó indulattal át akart törni a katonai kordonon, de durva erőszakkal visszalökdösték. Márpedig létezik katonai magatartás-kódex, mely szerint a katonaságnak nem szabad udvariatlannak lennie a nőkkel szemben. Bármennyire is próbált szembeszállni a goromba túlerővel – lehetetlen volt áttörni. A földühödött örök haragja elől végül is menekülnie kellett. Futásnak eredt hazafelé. A katonák nyomon követték, miközben riasztó lövéseket eresztettek utána. A menekülő lány – az utat lerövidítve – a mi udvarunkon keresztül szaladt haza. Nyomában hat fegyveres katona megszállta a házunkat. Követelv kérdezték, hol a lány, mert abban biztosak voltak, hogy itt tűnt el. Először az udvarban keresték. Még a kórórakást is szétdobálták, hogy nem ott rejtőzködik-e? Szétdobálták mindent az udvarban, ami rejtekhelyül szolgálhatott volna. Még az ólakba is benéztek, hogy nincs-e az állatok között. A kertben pedig a bunkert keresték, de sehol sem találtak az eltűnt lányra.

A helyiségeket sem hagyták feldúlás nélkül.

- Hol a papa? – kérdezik érthető magyarsággal az anyánktól.

- A templomban van a behajtottak között –hangzik a rövid válasz.

Erre az egyik tiszt gúnyosan így kérdez vissza: „Imádkozik?”

Miután a lány még mindig nem került elő, fosztogatásba kezdtek a házunknál. Két katona az apánk cipésműhelyébe tört be. Könnyen végezhatték dolgukat. Nagy testükkel nekiugrottak az ajtónak. A gyenge deszka megreccsent és beszakadt. Semmitől sem zavartatva magukat, hozzáfogtak a rabláshoz. Bőröket, talpakat, az elkészített és a félkész, valamint a javításra váró lábbeliket zsákokba rakták. Ezután a zsákok száját szorosan marokra fogták, átkötözték,

vállukra vették és így távoztak a műhelyből a rabolt holmival. Még a bőr- és a talpjegyeket is elvitték. Akkor bizony nehéz volt hozzájutni ilyen cipész áruhoz. A hátrahagyott jelek arról is tanúskodtak, hogy a csöves varrógépet is el akarták volna vinni, de súlya miatt nem bírtak vele. Azt pedig később csak az apánk vette észre, hogy a kaptafákból is elvittek egy zsákravalónyt.

Másik kettő a lakásszobában rekvirált. Erre pedig így emlékszik a család: „Mikor beléptek a szobába édesanyánk félve a ruhaszekrény – ajtóhoz állt, minket hármunkat – gyerekeket – pedig maga köré vett. Így eszükbe se jut a szekrényt kinyitni – gondolta szegény jó anyánk.

A két bűnös kezű amint a szobába lépett, egy tekintetből megállapította, hogy itt sok minden elrabolni való nincs. Az egyiknek mégis megakadt a szeme a szekrényen. Erős, durva embernek látszott. Fegyverét először anyánk mellének szegezte, aztán tusával eltaszította, mire mi, három-, hat- és kilencéves gyerekek kétségbeestünk, s anyánk köténye alá akartunk bújni. Ez még sikerült volna is, ha szülönket nem taszítja ököllel még tovább a szekrénytől. Szegény asszony pedig remélte, hogy jól tesz, ha a szekrény elé áll, így nem nyithatják ki és nem rabolhatnak ki belőle semmit. A mellbeütéstől azonban megrémült, alig tudta elfojtani a zokogást. Helyébe nyugalmat próbált varázsolni arcára, nehogy meglássuk szemében a könnyeket, miközben békítő, vigasztaló eres kezével gyengéden megsimogatta homlokunkat és halk hangon vigasztalt bennünket. Ez a munkától megfáradt kéz, de keveset pihent ölberakva életében. Főzőkanálról a kapanyélra mindig csak a munka várt rá.

Megdöbbszent lélekkel pihegve követte tekintetével a rablást mindaddig, míg a delin fejkendőket – mind a hatot – ki nem vették a szekrény fehérnemű részéből. Ekkor szólalt meg anyánk s kérte, hogy legalább egyet adjanak vissza.

- Ezt édesanyámtól kaptam esküvői ajándékba – mondta.

Ki tudja, értették-e a nyelvünket vagy sem, de anyánk tekintetéből is kiveheték, hogy mit akar.

Míg nyúlt volna azért az egy darabért, azalatt az egyikük – akiből anyánk szerint dőlt az italgöz – leoldotta a derékszíját és a vaspöckös végével arcul ütötte őt. Aztán ránk, gyerekekre köpött, miközben valamit dünnögött... Ettől a pillanattól számítva a fosztogatók teljesen birtokukba vehették a szekrényt – természetesen a családi kincset őrző kisfiókkal együtt. Édesanyáknak már csak ránk volt gondja. Nem törődött sem a kendőkkel, sem a kisfiókban tartott jeggyűrűikkel. Óvott bennünket, nehogy kétségbeessünk véres arca láttán, melyről lassan csordogált a vér, amit a naptól barnult kezével végigtörölt az arcán. A véres daganat hamar szétterült a jobb arcára és az ütés helye lángpirosan fogta körül anyánk szemét. Elhomályosodott a látása. Kis ideig úgy érezte, hogy

a szeme világa veszett ki. Reszkető ujjával elkezdte tapogatni az arcát, míg észre nem vette a kemény ütés nyomán kirepedt arcbőrt a szeme alján.

Ó, hányszor látom magam előtt azóta is ezt a véres arcot!

Ilyen rémület még a kisgyerekek lelkében is megmarad, noha gyermekszemmel nézve talán minden nagyobbak tűnik. Belénk ivódott egész életünkre, akárcsak a bölcs ember ide illő intő szava: A katonának legyen szíve! Ezt nekünk senki se tudta kivenni fejünkől. Örökre emlékezetünkben marad, ami történt akkor ott a szobában – ezerkilencszáznegyvenöt szeptember huszadikán délelőtt... Úgy, ahogy köszönés nélkül állítottak be, ugyanúgy köszönés nélkül távoztak a zsákmánnyal.

De sokszor elmondta nekünk anyánk, hogy ekkor kik jutottak az eszébe – hát bizony a szlovák énekes asszonyok.

- Igaz lehetett? – még ma is kérdezné szegény, ha élne – az ő gyermekeik emelték rám a kezüket? Helyettük kérdezte: „Kikké lettetek gyermekeink? Egy darab rongyért ilyen mélyre sülyyedni! Kisgyermekei előtt arcon ütni egy anyát!”

Megmozdult valami megsebzett lelkében, nehéz sóhajtással imát kezdett. Mi is kétségbeesetten mondtuk vele: Most segíts meg Mária... Mi, gyerekek, csak halkan rebegtük, még mindig féltünk, hogy visszajönnek. Édesanyánk – már lemosott arccal – vigasztalt bennünket, hogy már nem jönnek vissza, már nincs mit elvigyenek. Örömmel hallottuk a vigaszt. Ekkor halljuk meg a kintről behallatszó jajgatást, félelmetes sírást. Úgy tűnt, mintha mégis visszajöttek volna a katonák és valakit – nőt – vernek az udvaron. Sőt, már lövések is hallatszottak.

- Netán elfogták volna a lányt? – jegyezte meg anyánk. Nem mertünk kimenni. Az iszonyú jajgatás egyre közelebből hallatszott a szobánkban. Már a lépéseket is hallottuk. Mintha anyánkat is szólígtatta volna a jajgató: AAPOL! AAPOL! Ekkor ismerte fel anyánk a sírót a hangjáról.

- Anni nénétek – mondja, miközben a felismert benyit az ajtón. Elrémisztő volt a látvány. Véres arcban a hosszú barna hajszálak, fején a lazán szétbomlott haj vérrel keveredve. Egész testét rázta a zokogás. Megremegő szájába nagy cseppekkel gördültek a véres könnyek. Torkából csak szaggatottan szabadultak a szavak.

- Megtámadtak bennünket a katonák, anyámék még ágyban voltak. Épp kútra tartottam a vödörrel. Megfogtak, a kannákat kirántották a kezemből és kapkodva a kúthoz mentek. Úgy tűnt, mintha a kútban rejtőzködőt kerestek volna. Bele is hajoltak, de a víz tükrében talán csak magukat látták. Ezután elkezdtek fosztogatni, rabolni, miközben egy magyar katonasapkára akadtak. Azonnal a viselőjét követelték. Elkezdtek kutatni utána a házban, de nem találtak senkit.

Magyaráztuk, hogy kint vannak a legények a templomtéren, de hiába, nem érttek meg. Így a bosszújukat apánkon, anyánkon meg rajtam – védtelen nőn meg öreg férfin – töltötték ki. Véresre vertek bennünket derékszíjjal, ami szintén a fosztogatás során került elő. Aztán fegyvert kerestek. Biztosak voltak benne, hogy ennyi katonaholmi mellett itt fegyvert is rejtegetnek. Fenyegetve számon is kéri szóval és mutogatva – puská, puská..., amire mi is remegő félelemmel visszamutogattunk – nincs... nincs... Ezek után vadul, dühöngve megint az öregeket verik. Lerántják őket az ágyról, fekvőhelyüket feldőlják, de fegyvert nem találnak. Ez volt a szerencsénk, mert ha találtak volna, biztos ott lőttek volna le vele bennünket – remegve fejezte be a hírt Anni nénénk.

Mint akik jól végezték volna dolgukat, nyugodt lelkiismerettel vérben hagyják áldozataikat, s a következő szomszéd házba törnek be ajtóstól miközben az utcában megfélemlítő lövéseket adnak le. Itt is vér maradt a nyomukban.

Ekkor éri találat a község transzformátorát, melynek tartályából ki is csurgott az olaj. A sűrű barna folyadék hamar utat talált magának, s hosszú csíkban elfolyt laposabb helyre, egy szederfa-sor felé. Hamar elterjedt a hír, hogy a veszendő anyag jó világításra lámpába. Egyébként is petróleumhiány volt. A közeli házaktól, főleg gyerekek és asszonyok sietősen meregették edénybe és öntögették vele tele a lámpákat.

Éppen jól jött a kifolyó olaj. Csak aztán tapasztalták, hogy milyen bűdös füsttel ég, ami miatt nem is volt használható erre a célra.

ÁTHAJTÁS AZ ISKOLÁBA

Közben a tizedes elindítja a menetet. A templomkerítés zárda felőli kapuján vonulnak ki követve a menetvezetőt, aki a templom melletti iskola bejárata felé tart. A két építményt a tér, pontosabban az út választja el egymástól hol tágasabb, hol keskenyebb közzel. Itt van a falu rangos közepe, történelmi magvát alkotó elnyúlt főtere. Itt áll a templom, ahogy az illik.

Míg a templomot körülvevő lombos gesztenyefákon őszi nyugalom himbálódzott, közöttük sűrű állásban fegyveresek álltak a menet mindkét oldalán – emlékeznek vissza az elbeszélők. Nem látszottak valami rokonszenvesnek. Haragosan villogott a szemük tele dühvel. Szinte forrt bennük a gyűlölet. A szemük csak úgy meredezett ránk jobbra, balra. Az emberek zárt rendben mentek, de lépéstartás nélkül. Az őrséget nem is érdekelte a lépéstartás, de annál inkább a zárt rend. Tulajdonképpen civilekre nem is lehetett érvényesíteni a menetelés katonareguláját. Ennek számtalan oka is lehetett volna. Közülük csak egy-kettő: nem volt mindenkinek katonai alapkiképzése, egészségi állapot, alkalmasság stb.

Alig tett meg pár lépést a tömeg, már mordultak is rájuk az örök.

– Iramot követni! – szólt a parancs. A hadnagy pedig a kis tizedest utasíttatta, hogy gyorsabb irammal vezesse a csapatot!

Mind emögött azonban az volt, hogy minél gyorsabban áthajtsák őket a templomból az iskolába. Vagyis, minél rövidebb ideig tartson a tömeg szabadon léte még akkor is, ha a távolság mindössze ötven-hatvan métert tett csak ki. Mégis, nagy próba volt ez a katonaság, illetve a karhatalmi erők számára. Ekkora tömeget ismét megmozgatni a falu felbőszült népe előtt! Bizonyára a katonaság szerette volna tudni, mi lakozhat az emberek szívében? Mélyen foglalkoztatta őket, hogy ennyi zaklatás, megalázás, kínzás után éhesen, fáradtan, bűzösen és még mindig fogva tartva, hogyan fogjuk tudni elviselni a nagy csalódást? Ugyanis fogvatartóink sejtették számításunkat, hogy reménykedünk szabadon bocsátásunkban, hogy holnap reggel felosztatják a tömeget. Mindenki hazatérhet otthonába, és nyugalom lesz a faluban, a határban. Másrészt viszont oldotta a feszültséget a fogva tartottak és az otthoniak keblében az a tény, hogy mégsem visznek el bennünket a falunkból.

A menet eleje már az iskola bejáratához érkezett. A bejárat körül jobbról, balról szoros sorban állt a katonaság. A behajtásunk körülbelül olyan pokoli zajjal történt, mint tegnap a templomba. Mintha egyszerre akartak volna belökdösni bennünket az amúgy is szűk bejáraton.

Az örök fő gondja az egyéni szökés, netán tömeges kirohanási szándék leplezése volt. Ezért, ha valahol a menetben tömörülést vettek észre, azonnal

Gy. R., az egykori iskola főbejáratánál szedték be az őrk az otthoniaktól az élelmet fenyegetve odaüvöltöztek. Különben itt sem lett volna semmi esélyünk a kitörésre. Könnyen megállapíthattuk, minden két-három fogva tartottra jutott egy őr. Ennyi katonával fegyvertelenül szembeszállni bizony felelőtlenség lett volna – szólt az egybehangzó vélemény. Ha csak a jelét adtuk volna is szándékunknak, sikertelen kimenetele esetén sorsunk tragikusabb fordulatot is vehetett volna. Esetleg az egyénenkénti szökést meg lehetett volna próbálni, mint ahogy azt később ötven-hatan meg is tették. Ha bármilyen embertelen volt is a fogva tartásunk, azért itt mégsem volt szöges drótkerítés, se őrtorony, nem voltak farkaskutyák, se fényszórók, ahogy az lenni szokott ilyen helyeken. Már maga ez az állapot is bátorító volt az elszántságra. Az ablakokat viszont lent sem az osztálytermekben, sem a folyosón nem volt szabad kinyitni.

Az áthajtáshoz visszatérve, még mindig tart az átvonulás. Bent viszont egyre nagyobb a zaj. A tömeg morájától, az őrk kiabálásától visszhangzott a folyosó. Az osztálytermekbe préseltek be bennünket. Tömöten voltunk, akár a hangyák.

A belső rendre fegyveres őrk vigyáztak. Mindenhol géppisztolyos katonák álltak. Minden mozdulatunkat figyelték. Szükségletünket az udvaron lévő klozetban végezhattuk el. S lám, mit ad a sors –, egyszerűen a királynál is nagyobb urak lettünk, mert ugyebár, ide a király is csak... Mi meg kísérettel mentünk, méghozzá szlovák katona- uniformist viselő őrk kíséretében. Ez bizony kissé mulatságos volt.

S ami ilyen helyzetben igen fontos, a szökés útja is ismert volt szinte mindannyiunk számára. Az udvaron, az alacsony palánkon könnyen át lehetett jutni a szomszéd udvarba, onnan pedig a kerteken keresztül menekülve könnyen búvóhelyre akadhatott volna bárki, aki szökni próbált volna.

A kapunál és az ajtóknál viszont fegyveres őrszemek álltak. E helyeket az emberek többsége jól ismerte, hiszen itt diákoskodtak. Bizony sose hitték volna, hogy az egykori iskolájuk valaha még börtönük is lesz! – sóhajtottak fel sokan, amikor már megteltek velük a termek és minden kijáratot bezártak mögöttük. Itt is hasonló regula volt, mint a templomba való behajtásnál azzal a különbséggel, hogy itt már volt belső őrség, beszélgethettünk, kijárhattunk szükségletre, és otthonról elláthattak bennünket élelemmel és ruházattal.

Az azonban nehezen ment a fejünkbe, hogy olyan sürgősen ki kellett vonulnunk a templomból. Azt hittük, hogy még a faluból is kihajtanak bennünket. Az pedig, hogy csak áthelyeztek az út másik oldalára, az iskolába, még erősebb gyanút ébresztett bennünk. Csak később tudtuk meg, hogy pont ebben az időben két magas rangú tiszt érkezett a falunkba, akiknek ugyan semmi közük nem lehetett a falu megszállásához, mégis beavatkoztak. Később kitudódott, nem látták jónak, hogy békeidőben a katonaság katonai célra használja a templomot. A vallomások során az is kiderült, hogy utasították is a megszállók parancsnokát, azonnal üríttesse ki! A katonaság meglepődött a tisztek intézkedésén, de ellene tiltakozni nem mertek. Az azonnali végrehajtáshoz más, alkalmas hely kellett. Legalkalmasabbnak az iskolát találták. A templom tövében van, ami az áthajtás szempontjából lényeges volt, nagy férőhelyű és oktatás sem folyt benne. Tehát szabad volt – állapították meg aényt.

Visszatérve a faluba érkező két tiszthez, akikre a falu egykori bírójának még ma is élő lányai (K.I.,K.A.) így emlékeznek vissza: Amikor az embereket behajtották a templomba, a kisbíró két magas rangú szlovák katonatisztet vezetett hozzánk elszállásolásra. Még apánk tisztviselő idejében fenntartott vendégszobában helyeztük el őket. A szoba még akkor is készen volt a vendég fogadására, hiszen apánk még némileg kötődött a község közigazgatásához. A vendégek csakhamar észrevették, hogy nincs itthon a ház ura. Meg is kérdezték anyámtól, hogy hol van a férje?

- A templomban, a többi ember között – válaszolt anyánk.

- Templomban? – megdöbbenve kérdezték. Csak szlovákul beszéltek, de azért megértettük, hogy mit akarnak. Másnap reggel már intézkedtek is, hogy a templomból vonuljanak ki az emberek.

Így is történt. Ekkor hajtották át az embereket az iskolába. A vendégek közbenjárásának köszönhetően apánknak már nem kellett átmenni. Hazaengedték.

- Ahogy kiléptünk a templomból – folytatják a visszaemlékezők –, sokunknak nagy súly nehezedett a szívére attól a tudattól, hogy mit hagytunk magunk után a szent hajlékban.

Nehéz volt elveszteni az önbecsülést, bár az ember hamar így tesz ilyen kiszolgáltatott helyzetben. Ami a test dolga, azt az értelem nem is tudja uralni.

Így voltunk mi is a szükségletünkkel, melynek elvégzésére bent a templomban kellett helyet találnunk.

Csak ennyi volt a helyzet emberi háttere.

Most, hogy együtt vannak a könyv lapjain, utólagosan nyilvánosan bocsánatot kérnek a falu lakóitól. A falu akkori apácáinak és még sok akkori leánynak, fiatalasszonynak pedig megköszönik, hogy rendet tettek utánuk a templomban. Utána sor került a templom körülszentelésére, amit a helybeli plébános végzett el. A szertartás szentmise keretében történt minden más ceremónia nélkül.

Szokatlan sürgés-forgás van a faluban. Többségben gyerekeket és asszonyokat látni az utcákon. Legtöbbjének szatyor vagy batyu volt a kezében. Érdekes, a szembejövők nem álltak meg beszélgetésre, mint máskor. Most sietett mindenki, az is, aki most megy az iskolához, meg az is, aki már onnan jön vissza. S ha mégis elhangzik közöttük a szóváltás, az nem több, mint egy-két szó: – Már onnan jössz? – vagy éppen: Te is viszed? Ez is menés közben hangzik el. A választ már a menők-jövők hozzá tudják gondolni a rövid kérdésre.

Így képzelhető el az a jövés-menés, ami akkor volt a faluban. Ilyen zaklatott lelki feszültségben szinte folyamatos sorokban rohanva vonultak az ételvivők az iskolához. Sokan azt vittek, ami éppen a fazékban volt a tűzhelyen. Mások meg jól lekanyarított kenyérrel szalonnát vittek, amivel rögtön futhattak. Volt, akinek a szatyrában még gőzölgött a friss krumplipogácsa vagy csak sült krumpli aludttejjel. A bezártak között voltak olyanok is, akiknek nem volt senkijük sem. Azonban egy kedves szomszéd vagy jó ismerős ezekről is gondoskodott. Takács mama, a jóságos teremtes, egész nap ilyeneknek sütött a kemencében és több fordulóban küldte lányától (T.B.) a frissen sülteket az iskolába. Most nem volt fontos a heti sütési rend betartása. Kalácsos nap volt vagy sem – minden nap sütött. Csak úgy váltakoztak sütőlapátján a különböző sültfélék. Csak úgy áradt az utcában a sütek friss illata. Az utánóztatlan pirosra sült nádszegi sós lapított, a túrós és a tejfeles lepény, a finom vaníliaillatú túrós kalács – mind, mind megtalálható volt a lány batyujában. De még a maradék tésztából készült

elmaradhatatlan lángos is. Emlegették is soká a faluban Takács mama finom, ropogós sültjeit.

Az ennivalókat itt is az őrség szedte be a bejárati ajtónyíláson és az ajtóhoz közeli ablakon. Mivel az ablak igen magasan volt a járdától, becsukták. Így csak az ajtó kis nyílásán adhatták be a küldeményt. Ez viszont igen lelassította a menetet. No meg az, hogy itt is minden táskát, batyut átellenőrzött az őrség a már korábban leírt okok miatt. Ezenkívül, ha találtak a küldeményben italt, cigarettát, dohányt, azt megdézsmálták, vagy az egészet megtartották maguknak. Az írásos üzeneteket pedig elkobozták. A fokozódó éhségérzet miatt – folytatják a mesélők – mi is egyre türelmetlenebbek lettünk. A lassú beszéd, a táskákba való beleturkálás, s egyáltalán maga a kiosztás idegesítően hatott az éhező tömegre. A nevek olvasása, illetve kikiáltása a szlovákos kiejtés miatt nemcsak hogy mulatságos volt, de bosszantó is, mert sokszor emiatt nem került a küldemény a címzetthez. A teljes névrokonok többségénél a név kikiáltásakor a katona elhagyta a faluban használatos megkülönböztető melléknevet. Ebből lett aztán a nagy keveredés. Vagy nem jelentkezett senki sem, vagy egyszerre öten, tízen is jelentkeztek. Leggyakrabban a Juhos vagy a Győri név okozta a bonyodalmat. Ez még inkább fokozta a bentiek türelmetlenségét, ami némi zúgolódással is járt. Erre az örök durva kiabálással csöndre és nyugalomra próbálták utasítani az éhező tömeget. Közben az ajtónál kint állók is kiabálták a hozzátartozóik nevét. Kész zűrzavar volt, ami még inkább fokozta a bentiek indulatait, s az ajtóhoz tódultak. Az örök fenyegető ordítással, puskával próbálták visszanyomni bennünket az emeletre. Attól féltek, hogy a helyzet elfajul és kitörünk.

G.J.-né született N.M.

Gy. J.

R. Sz.

A GYILKOS GOLYÓ

Illő tudni, mindeddig egyetlenegy mozdulatunk sem irányult az őrséggel való összetűzésre vagy tömeges kitörésre. Csakis, s kizárólag a nevünkre beadott ennivaló átadását sürgettük. Ehelyett az őrség inkább az emeletre való visszaszorításunkkal volt elfoglalva. Mintha hangukkal versenyeztek volna. Az egyik őr hangosabban kiáltja, mint a másik:

- Hore! Hore! Föl, föl!

A kemény, durva hangba belehasít egy fegyverdurrulás.

Elsült egy fegyver.

Csak egyetlenegy durranást hallottunk.

Nem ismétlődött meg.

Kiszabadult egy gyilkos golyó a helyéből.

Oly közel talált, hogy még füttyülésre sem volt ideje.

Egy test a földre zuhant.

A lépcsőn nagy piros folt jelent meg hirtelen.

Egy szív haláltusa nélkül megszűnt dobogni.

Nincs segítség!

Golyó repült a fejébe.

Halálos sebet kapott.

Sebéből pedig az élet elcsurgott.

Már csak holtan szállították haza. Nem ébred többé trombitarecszésre, dobpergésre, többé nem hallja, hogy ropognak a fegyverek.

Már csak volt...

Élt 25 évet.

Csak ennyit adott neki az élet – huszonöt évet és egy végzetes golyót. Ennyi volt az egész fiatal élete.

A hosszú ideig fronton szolgáló magyar katona fölött de sokszor elsüvölthetett a gyilkos lövedék, és élve maradt. Pedig szembenézett százszor is a halállal a golyózáporban, mégis itthon kereste meg a golyó és megtalálta. Egy sebbel meghalt, egyetlen jajszó nélkül. Itt hagyta a drága nádszegi lányok csókjait. Már csak a halott szívéből jön nekik az üzenet: „...Ti, nádszegi lányok, isten véletek...” Egy ifjú szívében örökre kialudt az el nem csókolt csókok heve.

Itthon szállt le érte a halál angyala. Távoli mezőkön, idegen országok földjén harcolt, mégis magyar föld és sírjel van fölötte.

Az egyik szlovák katona fegyvere csörrent. Ebből repült ki az éles töltény. Ahogy az örök a lenti lépcsőfokokról az emeletre lökdösték az embereket, az egyik őr még a fegyvere tusát is verte a lépcső fájához. Ekkor csörrent a fegyver

A halálos lövés színhelye, a lépcsőforduló, ahol R.Sz.-t a halálos lövés érte

és váratlanul szabadult ki belőle a golyó. Egy kiszolgált katonalegényt talált a fején, aki pár nappal ezelőtt jött haza a fogolytáborból. A fegyver élesre volt töltve és kibiztosítva. Szakértői vélemény szerint ilyenkor könnyen megeshet, hogy ütéstől vagy hirtelen emeléstől a fegyver elsül. A találat azonnal végzetes volt. A mellette álló testvére még meg is szólítja: Szilvi, mi van?, de már nem tudott rajta segíteni. A fejéből ömlött a vér, az élet fénye elhalványult az arcán.

Az egykori padtárs (Cs.J.) így mesélt az esetről: A nagy tolokodással felbomlott a rend. A közelünkben álló őr pedig kiabált, hogy menjünk fel az emeletre, s csak az jöjjön le, akit nevéen szólítunk!

Közben fegyverével rávágott a karzatra. A fegyver elsült. Ez a golyó találta el a lépcsőfordulónál a pihenőn állók közül R. Sz.-t meg Gy. J. -t. Az egyiket fején találta a golyó, a másiknak pedig a nyakát szakította fel. Én éppen az emeletre értem, de a durranásra rögtön visszaneéztem. Ekkor láttam, amint ketten eldőltek. Aztán..., aztán láttam, hogy az egykori padtársam halott, a másik meg életveszélyes sérülést kaphatott. Az éles fegyvercsattanás még ma is az agyamba hasít. Úgy megijedtem, hogy még a vér is kiszállt a fejéből.

A halott testvére (B. L.-né szül. R.I.) pedig így emlékezik vissza a gyászos esetre: Kora este volt. Vacsorát vittem a mieinknek – apámnak meg a két testvéremnek, Sz.- nek és L.- nak.

Ennivalót vivők tömege áradt az utcából az iskolához. Mindenki vitt valamit valakinek – apának, fiúnak, testvérnek, férjnek, jegyesnek. De volt közöttük olyan is, akinek nem volt bent senkije. Az ilyen pedig olyannak vitt, akinek nem volt hozzátartozója. Sokan voltunk. Az őrség szedte be az utca felőli ajtón és ablakon az edényeket. Ki nem jöhettek. Mi megmondtuk, kinek hoztuk az ennivalót, az őr pedig nevét kiáltva szólította az ablakhoz a hozzánk tartozót. Legtöbb esetben a küldeményt az örök vették be és ellenőrizték, nincs-e elrejtve az edények között valami tojásgránát-féle vagy más veszélyes, gyilkos eszköz. Az egész folyamatban nem volt semmi rend, főképpen nem katonai. Az amúgy is keskeny ajtónyílást az őr még testével el is zárta, bizonyára azért, nehogy valaki megpróbáljon azon kibújni.

A folyosón, a lépcsőn nagy lett a rohangálás, mert a kikiáltott névre hol a földszintről, hol az emeletről, hol közelebből, hol távolabbról jelentkezett a hívott. A zavart még fokozta az is, hogy sok esetben a szlovák örök nem tudták helyesen, érthetően kiejteni a neveket. Sokszor nevetségessé is vált a próbálkozásuk. Így teljes lett a zűrzavar. Ettől már csak az azonos nevűek hívása okozott nagyobb keveredést. Ebből adódtak aztán a humoros esetek is, amikor a küldemény olyan eledel volt, amit a kikiáltott névre jelentkező nem szeretett, míg a sült sonkaszelet paprikás krumplival azé lett, aki még álmában sem hitte volna, hogy ilyen fenséges vacsorát kap otthonról. Csak csodálkozott a szerencsés, hogyan kerülhetett hozzá, mert tudta, ilyen húsféle náluk nem lóg a padláson, még talán a fazékban sem főtt soha.

Annál csalódottabbak voltak az örök. Táskák, batyuk ellenőrzése során alig akadtak elrabolni valóra. Ugyanis otthon tudták, hogy cigarettát és italt nem érdemes beadni, mert úgylis kiszednék az örök a harapnivalók közül.

R. papa meg a két fia együtt evett. Amint befejezték az evést, az idősebbik legény (Sz.) kiadta az edényeket a hűgának az ablakon.

R. mama már türelmetlen volt otthon. Tudni szeretete volna, hogy van a férje meg a két fia. Eközben belép a lány az udvarba. Elésiet az édesanya és rögtön, egy szuszra száz kérdést tesz fel a lányának:

- Mondd, gyermekem – kezdi a faggatást -, hogy és mint vannak? Apátokat nem kínozza a nyavalyája? Hogy bánnak velük? Igaz, hogy vallattatják őket? Mikor engedik haza őket? Apád mit üzen? Milyen dolgokat végezzünk el itt-hon? Jaj! Azt meg majd kifejelem – egészíti ki a kérdéskört -, sikerült beadni nekik mindent? Mit kértek? Mit üzentek?

Hiába, csak egy anyának lehet ennyi gondja mindenre.

A lány egy kérdésre sem tudott válaszolni.

- Csupán csak egy üzenetet adtam át a bátyámtól. Ha jól emlékszem, így szólt: Jó volt minden, köszönjük.

Nem hitte volna szegény édesanya, hogy ez lesz fia utolsó üzenete. Hiszen mikor átadta az üzenetet a testvér, talán már halott is volt.

° . °

A fegyverdörrenést hallotta az apa is. Hogyne hallotta volna, hiszen ott volt a fogva tartottak között ő is. Egy családból hárman.

Apa már fent volt az emeleten, az idősebbek között üldögélt. Visszaemlékezők szerint nyugtalan volt, pedig derűs kedélyű, bizakodó hangulatú embernek ismerték. Mintha megérzett volna valamit. Talán a fia szíve kiáltott hozzá, amit csak ő hallhatott meg? Vagy csak álom volt? Nem. Valóban a fia nevét hallotta, meg azt is, hogy meglőtték, halott, túl van az életen, halálon...

A név hallatára szinte rohan lefelé a lépcsőn a fordulóig. A másik fiába próbál kapaszkodni – aki ott állt –, és lehajol a vérben fekvő halotthoz.

- Fiam! Fiam! – szólítgatja, de...

Fájdalmas, gyászos jelenet volt. Az egykori frontharcost békében, szülőfalujában öli meg a gyilkos fegyver. S mindezt látni kell az apának, testvérnek.

A megmagyarázhatatlan fájdalmas eset mellett szívükben azonnal megjelenik a nagy gond – miként tudatni anyákkal a szomorú hírt? hiszen ha megtudja, rögtön eláll a szívverése.

A halott fiú apját és testvérét az örök azonnal kiengedték, hogy hazavihessék a hírt, és otthon is maradhattak.

Nem sokkal azután, hogy az ételvívő lány hazaért, megjelent az apa is a fiatalabbik fiával az udvaron. A család észrevette őket, de hirtelenében azt sem tudták, hogy hangosan örvendezzenek-e vagy csak csendben örüljenek? Nem tudták mire vélni a hazajövetelüket. Talán megszöktek? Csak nem?

- Mi van apa? - kezdik faggatni őket. – Hát a Sz.? De csak nem tudnak szabadulni a gondolatától, hogy megszöktek volna.

- Mi van? Mi történt? Szóljatok! – nógatják őket ingerülten. De az apa és a fia szája még mindig nem nyílik szóra. A szomorú hír jele azonban már megjelenik az arcukon. Ekkor már mintha az anyai szív megérezte volna a nagy bajt. Végül sírásukat elfojtani akaró hangon megszólaltak a hírhozók.

- Sz. meghalt – közölték.

A félelmetes két szóra az anya a két dolgos kezét égnek emelve összecsapta és az égbe kiáltott: Istenem! Hogy lehet mindezt átszenvedni? Ugye, nem igaz!

- Arcát két tenyerébe temeti, és erős zokogásban tör ki.

Tegnap még ennek az anyának a szeméből csupa örömkönnnyek peregtek ki mosolygós arcára, mert hazajött a fia a fogságból. Ma pedig a gyász, a fájdalom könnyei csurognak az arcán halott fiáért.

A testvérek is első hallásra mintha nem értették volna meg a hírt, csak mereven néztek az apjukra meg a testvérükre. Főképpen az ételvívő, aki nem sokkal ezelőtt adta be testvérének az ajtón át az ennivalót. Csak az anyai szív érzi meg, hogy bizony igaz a hír. Ezután a hírvívők még elmondták, hogy golyó oltotta ki az életét. Többet már ők sem tudtak szólni. Szegény anyáknak elszorult a szíve. Nyugtatták, de senki sem tudta megvigasztalni. Azonnal látni akarta a halott fiát. A család nő tagjai kísérték el az iskolába. Szíve majd megszakadt, mégis gyors léptekkel ment az iskola felé, hogy mielőbb láthassa a halott fiát.

Az anya már feketébe öltözött, de a lányokon csak otthoni ruha volt. Az ör-ség minden magyarázkodás nélkül beengedte a halott hozzátartozóit. Tekintetük mintha együttérzésről tanúskodott volna. Ezután a halottról az örök meg a bezártak közül néhányon lemosták a vért, és az egyik földszinti osztályterembe vitték. Letakarva a dobogóra helyezték. Legalább ennyi végtisztességet kapott a falu halottja.

Az anyát és kíséretét a halotthoz vezették. Leírhatatlan pillanat következett. Hulló könnyeit törölgetve rémulten nézte mozdulatlan fiát. Aztán a síró édesanya leroskadt kihűlt gyermeke mellé, ösztönösen fölé hajolt, mint egykor a bölcsője fölé, és életet akart lehelni gyermeke keblébe. Végigsimította homlokát, megsimogatta arcát, miközben szeméből könnyek özöne hullott halott gyermekére. Ráborulva halk szavakat sutogott neki. Legszívesebben ölébe vette volna. Hirtelen keserű könnyek borították el arcát, mintha gyermeke üzenetét hallgatta volna: „Látod, anyám, a frontról hazajöttem, és itthon kellett meghalnom!”

Még egy fájdalmas tekintet a halottra, utána letörölgetik könnyeiket, s hazaindul a család. Az anyát még az úton is fojtogatta a sírás. Ömlő könnyeit törölgetve bánkódott szegény: Istenem, inkább halt volna meg harcban a hazáért, mint itthon egy eltévedt gyilkos golyótól!

A lányok csodálták anyjukat, hogy ki tudott volna békülni a halállal is, ha nemzetünk ügyét szolgálta volna gyásza. A gyermeki szív nem is érti még, hogy az anyai szeretet ilyen áldozatra is képes. Bár a költő szava igaz: „...Óh, a sír sok mindent elfed...De , ki gyermekét szerette, gondját sír el nem temeti.”

Íme, egy magyar anya szíve, aki tíz gyermeket hozott a világra és felnevelte őket.

Az apa otthon öregkori magatartással magyarázza fiúgyermekének az esetet. Nem volt könny a szemében, de arcán látszott a fájdalom. A vigasz, a nyugtatás egy-egy szava neki sem tudta enyhíteni fájdalmát. Szíve másik sarkában az

R. SZ. sirja a nádszegi örgetemetőben.

Sírfelirata:

Itt nyugszik Istenben boldogult

hősi halált halt R.Sz.

Meghalt: 1945. szept. 21.

Gyászolják szerető szülei és testvérei.

anyjukért aggódott. Hogy tudta átszenvedni azt a pillanatot, amikor meglátta gyermekét holtan kiterítve? Reszkető izgalommal várja őket haza. Nemsokára hallja is az udvaron a lépteiket. Ők azok! Az anya és a lányai könnytől fátyolos szeme és keserves arcuk nagy bánatot takar.

Igaz a hír. Nincs többé.

Huszonöt éves volt. A nádszegi templomban tartották szentelt víz alá. Tízgyermekes anya elsőszülöttje és az első halottja volt. A falubeliek csendes, szolid, jóra való legénynek tartották. Értett a kaszához, értett az ekéhez, szerette az állatokat. Bátor, derék frontkatona volt.

° ° °

A katonák között nagy lett az izgalom. Úgy tűnt, mintha intézkedni akartak volna. Tudták, hogy az eset ki lesz vizsgálva. Kihallgatások lesznek. A tetemet eltüntetni nem lehetett. Több száz bezárt látta. Látni

lehetett rajtuk, hogy foglalkoztatta őket az eset. Bizonyára okot kerestek a lövés megmagyarázására. A hír azonnal eljutott a községházára, ahol a parancsnokok tartózkodtak, innen pedig a felsőbb parancsnoksághoz. A hír azonban már úgy módosult, hogy a lázadás veszélye állt fenn. Azonnal további tiszték érkeztek az esetet kivizsgálni. Talán nem is a kioltott élet foglalkoztatta a tiszt urakat, hanem a lázadás ténye.

- Nagy izgalommal vártuk a fejleményeket mi is –, mondják egybehangzóan az elbeszélők. Szerencsénkre a kivizsgáló bizottságnak volt egy helybéli civil tagja is (E. Sz.), aki a községházán tisztviselősegéd volt. Ő így emlékezett vissza a ténymegállapításra: A bizottságnak tolmács szereppel voltam a tagja. Azonnal a helyszíntre mentünk. A tetem még a helyszínen volt vértől borítva. Úgy mutatkozott, az ügy gyorsan le is lesz zárva azzal a megállapítással, hogy lázadás elfojtása során került sor a lövésre, de ember nem volt célpontba véve. Mivel az áldozat még a helyszínen volt, látni lehetett rajta a lövedék becsapódási helyét, ami kizárta a valótlant állítást, inkább arra utalt, hogy a lövedék cél nélkül szabadult ki a fegyverből. Végül a bizottság azt állapította meg, hogy a halálos

golyó az egyik őr kibiztosított fegyveréből repült ki akkor, amikor a civilek az ablakhoz tódultak átvenni az otthoniaktól az ételt. Az őr fegyverével nyomta vissza a lépcsőn lejövéket és ekkor sült el a fegyver véletlenül. A kiszabadult golyó még egy métert sem tett meg a lépcsők felett s mégis egy halálesetet és egy életveszélyes sérülést okozott. Ugyanis a fejen áttört lövedék még egy másik civil nyakába fúródott életveszélyes sérülést okozva.

Míg az egyik meglőtt holtan a kőre zuhant, a másik megtántorodott és levegőért kapkodott, miközben a nyakán vért lüktetett ki a szíve.

Az egyik tanú még ma is úgy emlékszik az esetre, hogy a tévelygő golyó még egy harmadik társukat (Sz. D.-t) is érintette. Igaz – mondja –, csak a kalapja szélén futott végig.

A sérültet a katonaság azonnal Nyitrára szállította kórházba, ahol megoperálták, a lövedéket eltávolították és meggyógyult.

Mégis szomorúan panaszkodott betegágyán a testvérének (K.E.), mikor meglátogatta őt a kórházban. A baja mellett megint csak a gyalázást kellett elszenvednie – k... magyarnak gyűlölték még a kórházban is.

A golyó okozta seb jelét a nyakán viselte a sebesült élete végéig.

Özvegye mesélte (Gy. szül. B I.), hogy a férjétől hallotta, milyen kegyetlenül bánt vele gyülekezéskor a tér vezére, a botos. Ahogy feküdt a földön, úgy tapos-ta kezefejét, lábát, aztán arcon rúgta.

° . °

A szomorú hír azonnal bejárta a falut, sőt, a környékbeli falvakat is. Rémület feszült a falu fölé, még a levegőt is nehezzé tette. Az első pillanatokban egyre megrendítőbb tartalommal futott végig az utcákon. A faluvégeken – ahová ötödik-hatodik szájból juthatott el – arról beszéltek már, hogy az iskolában a katonák emberekre lövöldöznek. Sőt, már halottak is vannak.

Hogy hűek legyünk az igazsághoz, ahogy ez sem, úgy az sem volt igaz, ahogy az egyik közeli faluban kelt szárnyra a hír, mely szerint a nádszegiek megtámadták a szlovák katonákat és egy katonát agyon is lőttek. Még szomorúbb tény, hogy például Pereden még ma is sokan úgy tudják, azért hajtották (lásd majd tovább) Vágsellyére munkatáborba a nádszegi férfiakat, mert halálra vertek egy szlovák katonát.

Ilyen fekete árnyékként nehezedik még napjainkra is az esemény tragédiája. Micsoda történelmi teher lehetett egy falu számára évtizedeken át viselni egy ilyen hamis vádat. Hiszen egykori magyar frontkatona teste volt kiterítve a dobogón az iskola egyik termében, akinek az életét éppen egy szlovák katona

fegyvere oltotta ki. Igaz, csak véletlenül. Pontosabban – fegyverkezelési tudatlanságból.

Az iskolából társai viszik ki a holttestet. A folyosón még elköszönnek tőle: Nyugodj békében!

° . °

Kint a lángszínű felhők közt odafenn már a nap is lefelé hajlott. Utolsó sugara öntötte el a gyászos utcát, melyen a halottat szállították haza. Egy közelben lakó gazdaasszony (T.M.) mosta le a holttestet. Aztán felöltöztetve tiszta ággyra helyezték. A fehér abrosszal leterített asztalon egy szál szentelt gyertya égett, mellette pedig üveg pohárban szentelt víz volt búzakaralással. A római katolikusoknál ezzel hintenek keresztet a halottra a tőle búcsúzó. Faluhelyen ilyenkor összegyűlnek az idős asszonyok imádkozni a halott lelkéért.

Itt is az imádkozó asszonyok előbb vigasztalták a gyászoló családot, aztán a fájdalmas rózsafüzért kezdték el imádkozni.

Közben furcsa dolog történik.

Itt érdemes egy lélegzetvételnyre megállni, és a zavarosnak tűnő visszaemlékezést érthetőbbé tenni.

A gyászoló családnál este megjelenik egy katonatiszt. Amint belépett a lakásba, az anyánk ismét rémületbe esett. Még mindig az a csúnya szökés-gondolat ült a fejében. Attól félt, hogy az egész családot kiirtják. Alig tudott szabadulni a rémes gondolattól, a félelemtől. Meg is volt rá az oka. Hiszen annyi rossz hír terjedt a faluban a katonákról – fosztogatnak, embereket hajtanak el, ütik, verik, még le is vetköztetik őket, sírjukat ásatják meg velük, kárt tesznek a fiatal lányokban. Még az állatokat is kihajtják az udvarokból.

Azonban a vendég szelíd nézésű, magas, vállas, úrias, fiatal, rokonszenves arcú embernek látszott. Igen rangos méltóság lehetett. Magas, keményszárú tiszti csizma és testhezálló egyenruha volt rajta, mellén rézsút átvetett bőrszíjjal. Tisztességtudóan jó estét kívánt és bemutatkozott... Megszólalásának eleganciája, kulturáltsága jó ember benyomását keltette. Szlovákul beszélt, de tudott magyar szavakat is. A tiszt jóindulatú megnyilatkozása, szelíd, bocsánatot kérő tekintete anyánk félelmét mintha eloszlatta volna.

Az apa mindjárt leülni tessékelte a vendéget, az anya pedig kérte a lányait, gondoskodjanak valami ennivalóról a tiszt úrnak! Még ilyen zavart lelkiállapotban is tudta, mi jár a vendégnek.

A vendég látta, hogy jelenléte mintha feszültséget okozott volna a házban. Ezért hamar igyekszik is ezt feloldani. Máris közli jövetele célját – azért jött, hogy próbálja enyhíteni az anya, a család fájdalmát. Megnyugtató mély érzés-

sel kezét gyöngéden anyánk karjára tette, megsimogatta könnyes arcát és lágy hangú szlovák és magyar szavakkal próbálta vigasztalni. A rangos katona tudta, hogy ezt egy vállrándítással nem lehet elintézni.

Apánk homlokán is mintha gond gyülekezett volna. Vigyáznia kellett, nehogy könnyet ejtsen. Ez egy katonatiszt előtt a férfi szégyene lett volna (szerző: apámtól én is hallottam, hogy a férfi szíve csak belül könnyezik). Elkészítés előtt a vendég még egyszer a halott ágyához lépett tisztelegni. Sapkáját lábához szorított lógó kezében tartotta és szomorúan csóválta a fejét. Látni lehetett az arcán, hogy szíve mélyéből bánta, ami történt. Habár a gondolatai mélyén azért ott lehetett a szlovák katona becsületének megmentése is. Bár legyen így, de megjelenésében akkor is volt valami őszinte együttérzés, szomorúság. Végső búcsúként lehajtotta fejét, s mintha azt mondta volna szlovákul: Nyugodjon békében!

Utána búcsút vett a halott családjától és távozott.

Szép volt a kegyeletadás.

(Amikor édesanyám megtudta, hogy könyvet írok arról a bizonyos eseményről, arra kért, hogy arról a jószívű tisztről is írjak, aki meglátogatta a gyászoló családot, mert – ami igaz, az igaz – ő is egy szlovák anya gyermeke volt. Édesanyám mindig ilyen jószívű volt. Ha valaki csak szóval tett jót neki, azt is bőven meghálálta.) Éjszaka a család és az imádkozó asszonyok virrasztottak a halott mellett. Már későre is járt. A petróleumlámpa álmosító sercegése röpködött a fejük felett, miközben már az utolsó tizedet végezték az olvasóból.

° . °

A temetésre harmadnapján került sor. A vele járó gondokat a család intézte. Paphoz az anyánk ment, egyik testvérem kísérté el. Félve kopogtak be, de már nyílt is az ajtó.

Dicsértessék a Jézus Krisztus! – köszönnek és kezet csókolnak a papnak, aki engedelmesen nyújtotta feléjük a kezét és kenetesen szólt hozzájuk.

- Mit hoztál, lányom?

Az anya megigazítja fején a kendőjét és nagyot sóhajtva felel: Halottam van, főtisztelendő úr!

A pap egy darabig hallgatva nézte az anyát és a lányát, aztán restelkedve megjegyezte: Tudhattam volna, hogy valami nagy baj van. Látom, hogy tiszta feketében vagytok. No, és kit vett magához az úr a családból? – kérdezi a lelkiatya együttérző hangon. Az azonnali válaszadás közben megakad az anya torkán a hang, de aztán mégis megszólal.

- A fiamat, főtisztelendő úr, Sz.-t.

- És mi okozta halálát? – hangzik a pap utolsó kérdése.

- Meglőtték. Szegénynek rögtön kifolyt a vére – válaszolt a sírásba fakadó édesanya, akinek mintha már nehezeze estek volna a kérdések.

A főtisztelendő csak most értette meg, miért is nem hívták őt azonnal az utolsó kenetet feladni.

- Hiába, az Isten akaratában meg kell békülnünk. Isten akkor szeret legjobban, amikor legjobban sújt! -. E szavakkal próbált a gyászolók lelkébe erőt önteni fájdalmuk elviseléséhez.

A jó keresztény édesanya és lánya megértette a szent szavakat.

A temetésen nem voltak sokan. Ennek egyik oka az lehetett, hogy a faluban az a hír járta, csak családtagok vehetnek részt a temetésen. Mások csak távolról szemlélhetik! A másik ok pedig az, hogy a falu férfiai el voltak zárva a falun kívül. Ezzel magyarázható az is, hogy a szokástól eltérően nem rokonok voltak a halottvivők, hanem néhány az otthon maradt fiatalok közül. Ilyen okból lettek felkérve a gyertyavivők is. Ezek idős férfiak voltak, akikre már nem vonatkozott a gyülekezési parancs. Félelem nélkül vállalni merték a temetésen való részvételt.

Az első ok alaptalan volt. A temetés nyilvános volt. A katonaság semmi olyanféle utasítást nem adott ki a családnak, mely kegyeletsértő lett volna vagy a temetés szokásos rendjét megváltoztatta volna. Még megfigyelésre sem volt kirendelve csapat a temetőbe. Az viszont igaz, a lakosságnak volt elvárása a katonasággal szemben. Ilyen elvárás volt temetés idején fekete zászló kihelyezése az iskolára, katonatemetés és gyászlövés a halott sírba helyezésekor. Ezek az elvárások viszont csak utcai beszéd szinten hangzottak el. Semmilyen hivatalos személy vagy fórum nem közvetítette a fogva tartókhoz. Így a temetésen a katonai tiszteletadásnak semmilyen formája nem volt kinyilvánítva. Eltekintve a tiszt esti látogatásától, mely inkább személyes jellegűnek tűnt, szomorú az a tény, hogy a családdal hivatalosan nem közölte senki az áldozat halálának körülményeit.

Az asszonyok imára kulcsolt kézzel, a férfiak levett kalappal állták körül a koporsót. Így is ért véget a temetés. Amint elhangzott a pap ajkáról az utolsó *Requiescat in pace* és a sír mélyében a koporsó fedelén koppant az első rög, a pap a családra nézett és fájdalmukból részt kérő tekintettel elköszönt.

Talán egy bánatos lány szíve is átszenvedte a kialudt ifjú életet, és szívében búcsút mondott hozzá – szép és csendes legyen az álmod!

A pap után a gyászoló hívek is elszállingóztak. Ki-ki még felkereste hozzátartozója sírját és imát mondott érte. A kis halom mellett lehajtott fejjel még ott maradt a család. Körülvették. Az édesanya egyik kezével megfogta gyermeke fejfáját, s könnyel telt szemekkel tekintett fia sírjára. Mintha még nem sírta

volna el könnyeit. Közelükben még néhány fejkendős feketeruhás idős néni imádkozott. Bizonyára gyermekük vagy unokájuk juthatott eszükbe, aki valahol messze, harctéri sírban alussza örök álmát. Aztán ők is elszéledtek. A frissen hantolt sír felett már csak az édesanya zokogott. Talán a költő is a versében ezt az anyát dicsőíti: „Egész temetésen legdicsőbb, legnagyobb / Az édesanya volt, övé volt a halott!”

A könnyekkel kiömlött anyai lélek még csak most érzi a gyermekétől való igazi elszakadást.

- Nyugodj fiam békében! – hangzik az anya halk búcsúszava, de könnye még nem apadt ki a szeméből.

A végtisztességet pedig mindenképpen rontotta a sírhely. Ez azonban már a családra tartozott. A temető bozótos laposában lett megásva a sír. „Még ma sem tudjuk, miért lett oda temetve, hiszen lett volna hely az elődök közelében is.” – jegyzi meg kissé szégyenkezve a visszaemlékező testvér.

Azóta is ott pihen, igaz, már más környezetben. Arra meg senki sem emlékezik, hogy szóltak-e érte a harangok a toronyban? Az pedig, hogy katonafegyver golyója ölte meg, még a kántor rímbe szedett búcsúztató énekéből sem derült ki. Máskor még a tyúküllőt is belekeveri a búcsúztatóba. Mindez azt sugallta, hogy a család a fájdalom mellett félt is. Ezt a család egyik tagja be is vallotta, aki szerint az édesanya attól félt, hogy kiirtják az egész családot. Erre viszont semmi jel nem utalt, hiszen ok sem volt rá. Az eset pedig véletlen volt. Nem mint lázadó kapta a lövést. Az anya rettegését már észre lehetett venni akkor is, amikor este megjelent a családnál a tiszt, jöllehet a vendég tiszta szándéka hamar nyilvánvaló lett.

° . °

Az iskola termeiben és a folyosóin a levegő tele lett csendes félelemmel. Az áldozat árán az őrség goromba indulatai mintha szelídülni kezdtek volna. Félelem és a rettegés lett úrrá rajtuk is. Félték attól, hogy a halált okozó katonán bosszút állnak a civilek.

- Ennek ellenére – tette hozzá apám – a tettes katona arcán nyoma se volt a bűnbánatnak. – Nem tudhatták, milyen érzelmeket szabadított fel az emberek szívében büntelen társuk vére. Riadtan a földszinten egy helyre, az ajtóhoz húzódtak, nehogy az őrizetben lévők kitörjenek. Mivel ezek után sem ütköztek ellenállásba, siető lépésekkel föl és alá kezdtek futkározni a folyosón. Lépteik úgy pattogtak a lépcsőfokokon, mint a fiákeres ló patkója az utca kövezetén. Izgatott rohangelésük zaja még jobban fokozta a rémületet. E pillanatban az őrség nem volt a helyzet ura. Bárki habozás nélkül nekivághatott volna a szökés-

nek. Akadtak is, akik úgy érezték, hogy ezt a minden következmény nélkülinek látszó pillanatot ki kellene használni. Hiszen ekkor még névjegyzék sem volt rólunk az őrségnél. Legfeljebb számbeli adata lehetett, de az is csak megítélés alapján. Ugyanis eddig még nem tartottak megszámolást, de mégsem szöktek meg. Nem gyávaság miatt. Nem akarták, hogy egy helyett a többi szenvedjen! Öten-hatan mégis rászánták magukat. Sikerült is nekik. Habár később az őrség a besúgóktól tudomást szerzett a szökésről, de nem kerültek kézre a szökevények. Faggatták is őket – emlékeznek vissza az elbeszélők –, hogy mit tudnak a szökésről és a szökevényekről? Nyomravezető vallomást senki sem tett. Újból halljuk a fenyegetést egy tizedes rangú katonától: „... ha nem segítünk kideríteni a szökést, megtizedelnek bennünket!” Az igazat megvallva—mondják – szökés előtt nem tudtunk semmit sem a társaink szándékáról. Talán még maguk között sem beszéltek meg tervüket. Még azt sem lehetett látni rajtuk, hogy valamire készülődnének. Mindegyikük külön-külön láthatta meg a váratlanul kínálkozó lehetőséget. Tehát, egyénenként latolgatták a szökés lehetőségét.

A szökésről közöttünk is megoszlottak a vélemények. Összefoglalva – egy része azt kívánta nekik, hogy baj nélkül ússzák meg! Mások pedig úgy látták, hogy ezzel bizony megnehezítették a bent lévők napjait. Olyan viszont nem volt közöttünk, aki csak azt a nézetet képviselte volna, hogy minden helyzetet, ami jön, el kell viselnünk, hogy legalább szóval ne tiltakozzunk! Azért ennyire mégsem lehetünk gyávák! Igaz, tegnap a gyülekezőn még az ütésekre, rúgásokra válaszolt morgás is tilos volt.

° . °

Szép nyárvégi reggelre virradtak – mesélte édesapám. Ennek ellenére a nap nagy izgalommal kezdődött. Még éjjel sem tudtak aludni. Fogvatartásuk ideje alatt ez volt a legnyugtalanabb éjszakájuk. Tudták, hogy vannak köztük szökni készülnők, meg besúgók is. Ilyen bizalmatlanságban pedig álomra borulni alig lehetett. Nem tudtak szabadulni az izgalomtól, a fejlemények estleges kimenetelétől. Csak az Isten tudhatta, mit hoz rájuk az éjszaka. Végül mégiscsak a tömegért érzett felelősség győzött. Senki sem zavarta meg az éj csendjét. Úgy tűnt, mintha az éj sötétjében csendben, szótlánul az áldozatul esett társuk felett virrasztottak volna.

Eljött a reggel. A keleti égbolton meghasadt a homály és egy halvány csík jelezte a pirkadást.

A tragikus eset után másnap lényeges változás történt. A fogvatartásuk ugyan változatlanul tart. Továbbra is a fogva tartóik kezében volt az életük. A változás

pedig abban nyilvánul meg, hogy Nádszegről elhajtják őket Vágsellyére, a Vág-parti kisvárosba.

Az elhajtásról bent az iskolában, a reggeli órákban még nem derült ki semmi. Viszont annál nagyobb volt a katonai előkészület kint az iskola körül. Minden utcát, mely az iskolához vezet, fegyveres katonák álltak el. Minderről bent sejtelmük sem volt. Legfeljebb azt furcsállották, hogy megszűnt az ételbeszedés, de ebből még nem következethettek semmire sem, mert az intézkedésekben itt sem volt rendszer. Majd megindul a küldeményáradat – nyugtatták egymást.

Az első jel, mely már valamire utalt – a bejáratú ajtónál az őrállás megerősítése volt. Ezt pedig a belső őrszolgálat megnövelése követte.

Egyre bizonyosabbá vált, hogy valamire készül a katonaság. Rossz volt az előérzetük. Valami történni fog, sugdosták egymásnak. Erre viszont okot nem adtak. Semmilyen titkos szervezkedés nem volt közöttük. Ellenkezőleg, nekik lett volna okuk zúgolódni a meglőtt társaikért. Vagy pedig azért, hogy milyen hiányos a szlovák katona fegyverhasználati ismerete. Ezt pedig világosan igazolja az az eset, amikor kibiztosított fegyverét veri a lépcsőkorláthoz, körülötte meg a szorongó embertömeg. Vagy talán – folytatódott a találgatás – elfogták volna a szökevényeket és azokat fogják elővezetni elriasztásképpen? Végül kimerültek a találgatásokban, de már nem is volt értelme.

Egy kisebb rangú parancsnok megtette az első lépést. Kiadta a parancsot az öröknek: „Hajtsák ki őket az iskola elé, s ott hatos sorba sorakoztassák fel őket menetre készen!” Többségük egy kukkot sem értett a parancsból, de az örök intézkedéseiből kiderült, hogy mi vár rájuk.

Márpedig, ha menetoszlopba állítják őket, akkor ez elvonulással folytatódik, az biztos! Azt viszont nem tudták, hová viszik és hogy jutnak el oda, ahová viszik őket? Amint megtudták, hogy az úti cél Vágsellye, megkönnyebbültek. Mégsem lesznek oly távol az otthontól.

Amint az érezhető volt, a fogva tartóink szerették volna az indulás pillanatáig titokban tartani az úti célt, még magát az elvonulást is, de nem merték számítás kívül hagyni az otthoniak esetleges ellenállását.

Minden úgy történt, ahogy megérezték. A menetvezetők is már csak a jelle vártak, hogy elindíthassák őket. Mi is csak akkor láttuk, hogy körös-körül fegyveres örökkel vagyunk körülvéve. A fegyver pedig hatalom.

Sokunk szerint ez a látvány volt a legrémisztőbb az eddigi események során. Olyan fogolytábori képre emlékeztette őket, amikor embermészárlásra készült az őrség. Kimondhatatlan érzés fogta el lelküket. Még ma sem jó rágondolni.

Közben a falu asszonynépsége az iskolához rohan. Szinte ellepik az iskola környékét, de a férfiak közelébe nem engedik őket. Több szakaszon át akartak törni, de a katonák ezt is megakadályozták. A zúgó morajba riadt asszonyi

Pered, V.V.: Arról jöttek be a faluba

sikongás vegyült. Rémület volt minden arcon. Apám szerint a nagy zűrzavar mintha ismételte volna önmagát. Hasonló volt, mint amikor az iskolába hajtották át őket a templomból azzal a különbséggel, hogy akkor az ennivalót át lehetett adni. Nem úgy, mint itt.

Történt, hogy egy lakó éppen a hónalja alatt hozta a meleg kenyeret a falu pékségéből. A friss kenyérillat az otthonra emlékeztetett bennünket. A jó lelkű kenyérvivő mellére emelte a mindennapit – mintha áldás jelét akarta volna rávetni –, s máris elkezdte kis gyürkékre körbe törni azzal a szándékkal, hogy majd a kordonon átnyújt egy-egy darabot egyiknek, másiknak. Azok meg majd megosztják a társaikkal.

Az örök még ezt sem engedték. Meg kellett elégedniük a puha, fehér gyürkék áradó illatával.

Amikor az iskolához érkező otthoniak is meggyőződtek arról, hogy valóban elviszik az embereket, sokan közülük hazaszaladtak útravalót csomagolni nekik. Abban bíztak, hátha valakinek át tudják adni a sorban. Aztán majd csak eljut a hozzátartozóhoz. A nagy rettenésben szinte rohanva érkeztek vissza az útravalóval, de ekkor már induló félben voltak a fogvatartottak.

INDULÁS VÁGSELLYÉRE

1945. szeptember 21-e volt. Délelőtt tíz óra körül járhatott az idő. A nap már ott ragyogott a tiszta kék felhőtlen égen.

Az elhangzott vezényszó végigfutott a sorok közt. A felsorakozottak pedig lassú lépésben zajtalanul, égre szegeződő fejtartással elindultak. Látszólag gondtalanul tettük meg az első lépéseket. Az átélők körében – mondta apám – azóta sokszor elhangzott a kérdés: „Miért engedelmeskedtünk?” Még ma is azt állítják az elbeszélők, hogy örülség lett volna ellenszegülni a parancsnak! Nem félelemből, hanem most is megfontolásból tettük. Azzal viszont nekünk kellett számolni, hogy minden kísérő katona jól tudja, mi a kötelessége ilyen esetben. Ámbár számos eset van a történelemben, amikor a fegyvertelen fogva tartottak szembeszállnak a fegyveres őrséggel és kiszabadulnak.

Az elbeszélők már többször hivatkoztak arra, hogy nem voltak felkészülve ellenállásra. Nem volt megbeszélve semmi jel köztük. Nem volt összekötetésük a külvilággal. Bezártan pedig tehetetlenek voltak. Nagy lett volna az ára. Beláthatatlan következményekkel járt volna. Mi pedig már nem akartunk vért látni, puskaropogást hallani. Örültünk, hogy vége lett a háborúnak.

Elindulás után a menet élén vonuló két fegyveres közül az egyik megadta az úti célt – irány Vágseellye!

A sorakozásban és az elindításban most sem volt semmilyen katonás rend. Még állományfelmérés sem volt, noha az iskolából való kivonuláskor az örök átfésültek minden termet és búvóhelynek használható lyukat, hogy nem rejtőzik-e ott valaki. Nem találtak senkit. Csak a lépcsőkanyarban maradt emlékeztető jel, ahol a halott vére megfestette a kövezetet.

Az indulással egy időben felrebbent a hír a faluban, hogy viszik a férfiakat. A hír hamar átterjedt az egyik utcából a másikba. Először csak részletek keltek szárnyra, de hamarosan kikerekedett és ismertté lett az egész esemény. Sőt, még meg is toldották, ahogy az faluban ilyenkor lenni szokott.

Az iskolához tóduló ételvivők előtt a helyzet külsőleg ismertté vált, de a rémisztő hír hallatára annál nagyobb volt a kétségbeesés az otthonokban, ahol eddig még nem tudtak a készülődésről. Sokan az iskolához rohantak, mások eléjük vagy utánuk akartak szaladni, de nem tudták, melyik utcán vonulnak, melyik irányban mennek ki a faluból. No meg azt sem, hogy valami viszi-e őket vagy csak gyalog vonulnak és hová?

A hírekből ez egyértelműen nem derült ki. Ahány továbbító volt, annyiféleképpen terjedt.

A falu egyre nagyobb lázban élt. Mintha veszedelem zúdult volna rá. Teljes bizonytalanságba került. Megrázkódott, mintha földrengés érte volna. Így még

nem vágott bele semmi a lelkébe. Még a lelkiismerete is megremegett. Az izgalmat leginkább az fokozta, hogy hová viszik a férfiakat? Mit fognak csinálni velük? Közben újabb és újabb hírek keringtek a faluban. Csakhamar tudomást szereztek a többi utcabeliek is arról, hogy melyik irányba vonul a menet. Sőt, már azt is megtudták, hogy mely irányban hagyják el a falut.

Ennek megfelelően az iskolától a Dombi soron, a Temető és a Gyep sor elején – ahol a falu vége volt – álltak a családtagok a házak elé. Mindenki látni akarta a hozzátartozóit. Az asszonynépség könnyes szemmel integetett a vonulók felé. Az idősebb férfiak a kitartást jelezték feléjük. A lányok csókot küldtek a legényeknek. A falu papja pedig a plébánia udvarából lesve köszönt el tőlük: „Isten áldjon benneteket, gyermekeink!”

A házak előtt állók többségének kezében az átadásra elkészített élelemcsoomag volt, de a kísérő őrk nem engedtek senkit a vonulók közelébe. Könnyű volt nekik így bánni velünk, védtelenekkel.

Egy másik, még ma is élő asszony (J.I.) saját esetükre így emlékezik: „Anyáinkal álltunk kint az utcán. Szakajtó ruhába kötött szalonnát meg kenyeret tartott a kezében. Ezt akarta átadni apámnak, de nem sikerült neki. Átadta nekem a kis batyut, gondolta, hátha a lánynak sikerül bebújni a vonulók közé és át tudom adni apámnak az ennivalót. Nógatott is szegény, hogy már bújjak oda, de a katonák engem sem engedtek apám közelébe” – fejezte be visszaemlékezését az egykori tizenéves kislány.

De térjünk vissza a közös visszaemlékezésekhez, a hiteles vallomásokhoz!

- Még ezek után sem fogytak ki a türelemből -, szólt az egyik, szólt a másik. Még a faluból sem értek ki. Sokan házuk előtt vonultak el. Látni lehetett rajtuk, milyen nehezen tették meg azt a pár lépést, míg elhaladtak az otthonuk előtt. Sokan egykor könnyebben viselték a katonasághoz való bevonulást, mint ezt a megalázást.

Volt, aki a kedvese háza előtt álló öreg diófától köszönt el. Sok titok őrzője lehetett. Vajon ha visszajövök, szomorú lesz-e az ága? Csalódott lesz-e a szívem?

Akadott olyan is köztünk, akinek nóta fakadt az ajkán, de csak halkán, csendesen, mert nem volt szabad dalolni sem. Pedig ez a szép dal mintha éppen az ő sorsukról szólt volna, valahogy így: „Nádszeg, be vagyunk kerítve,/ Mégis kivisznek belőle./ Oly szép kislányt hagyok benne, de / Holtig fáj a szívem érte.../”. Ebben a dalban énekli meg a falu népe az eseményt. E dal emléke sokáig élt a lakosság szívében. Őrzője lett a falu szomorú eseményének, míg – sajnos – el nem halványult az emlékezés.

Akadott olyan masírozó is köztünk, akinek az ajka inkább más nótára fakadt volna, hiszen senkije sem volt a faluban. Nótás ajkáról csak úgy pattogott volna a nóta, mint mikor a falu híres primása (S.K.) játszott egykor a fülébe: „...olyan

könnyen kimegyek belőle / Nincs szeretőm, kit sajnáljak benne...” Azonban ő is tudta, hogy nem volt szabad dalra fakadni. Ő, még hánynak zenghetett dal a lelkében!

A fogolytáborból hazatérők pedig visszafordulva így köszöntek el a falutól: „...Isten veled falunk, / ismét itt hagyunk, elszakadunk tőled...”

Bizony, a mi falunk ilyen nótás falu volt. Itt a fiatalok hozzánóttek a nótákhoz, amiben jelentős szerepe volt a „Karcsi” primásnak. Községe munkára, dalra, öröme, imára teremtett nép. A falu minden jó vagy szomorú eseményét dallal őrzi a szívében. Dalol a feketecserepes házról, a rácsos ablakról, a virágos faluvégről, a nádfedeles kis házakról, a falu harangjairól, a faluvégi zöld libagyepről, a rukkoló fiát sirató anyáról, a falu papjáról, lakodalmairól, a visszatérő vándormadarairól. E szép dalok emléke csalta el falunkba a híres magyar népdalgyűjtőt, Kodály Zoltánt is, aki egyik zeneműve megírásához itt is talált gyöngyszemeket. Ma is büszkék vagyunk rá, hogy mienk e táj, hogy milyen híres ember kötődik községünk nevéhez.

A faluból való kivonulás utolsó utcaszakasza – mely a falu végéig vezetett – a Temető sor volt. A temetőnél soknak eszébe jutott, hogy a volt társukat holnap temetik, nem lehetnek itt a temetésén. Hiába, nem volt más lehetőség a végtiszteletre, csak a kegyeletes érzelem.

Már elinduláskor az iskolánál összegyűlt otthoniak közül egy csoport is elindult utánuk. Ahogy vonultak az utcákban, úgy gyarapodott a kíséroiük száma.

Rövidesen a falu végéhez értek. Úgy tűnt, mintha a hajtókik izgatottabbak lettek volna. Látni lehetett arcukon a nyugtalanságot. Egymást figyelmeztették, hogy vigyázzanak, a falu végéhez közelednek! Kiabálva őket is zártabb sorokba rendezték és a mögöttük jövő otthoniakat is távolabb tartották tőlük. A menetet örök zárták. Mindez arra vallott, hogy rendbontásra, menekülési kísérletre számított a katonaság.

Ismét alaptalan volt a katonák gyanúja. Nem fordult szembe velük senki sem. Zavartalanul, békésen hagyták el a falut. Nem szegték meg a fogadalmukat – nem adtak okot rá, hogy fegyverüket használják ellenük. Pedig elszorult a szívük, mikor a község névtáblája mellett lépegettek. Ha tudna, talán az is sírna. Akárcsak a szülőhazánkat, ezt is megcsonkították.

Falunk történelmi neve hét betűből állt, de elraboltak belőle egyet. Csonka lett. „Z” betű nélkül üdvözölte a vándort. De – ahogy a költő mondja – „...nem lett gazdagabb a rabló...”

A falu szélénél mégis csak történt valami. Az otthoni kísérekhez még további családtagok csatlakoztak. Leginkább asszonynépségből állt a csoport. Egy, még ma is élő tanú (S. G.- né, szül. N.O.) így emlékezett vissza : Bánatos, szomorú menyasszonyként szenvedtem át a menetet. Amint megtudtuk, hogy az összegyűjtött férfiakat elhajtják Vágsellyére, hazarohantunk a hírrel. Édesanyánk gyorsan valami falnivalót pakolt embereinknek, és máris futottam a kis élelemcsomaggal vissza az iskolához. Amint odaértem, éppen elindult a menet. Már nem tudtam átadni a csomagot. Így én is nekivágtam az útnak azzal az elhatározással, hogy ameddig mennek, addig én is megyek utánuk. Tudni akartuk, hogy hová viszik őket. A nóta szavaival mondván – „... nagy volt a szívem bűje...”, hiszen az előttünk vonuló férfiak között ott volt a drága testvérem, meg a vőlegényem is. Nem sokkal az események előtt tartottuk az eljegyzésünket. Örömünk, boldogságunk felért már az esküvő szent frigyével. Azt hittem, ezután egy percre sem szakítja el tőlem őt senki.

Lám, alig telt el pár nap, s már nem lehettem a párommal. Vége a boldog napoknak. Mintha összetört volna bennem valami. Csak az vigasztalt, hogy ott volt a közelemben. Ő is tudta, hogy ott vagyok az utánuk ballagók között. Szomorúan, búsan mentünk utánuk. Néha visszatekintettek, hogy megyünk-e utánuk? A magam korabeli eladó lányok mellett többségben asszonyok, anyák voltak köztünk. Szidtam mindenkit, akik miatt a bűntelenek is szenvednek, de főképpen a katonaságot, hogy így meggyalázza és megkínozza a falunk férfait.

Emlékszem – folytatja a visszaemlékezést az egykori lány –, a falu muzsikus cigányai is a vonulók között voltak. A menetoszlop végén egybetartottak, de itt-ott lemaradoztak. A fegyveres sereghajtók azonnal ütni-verní kezdtek őket, amire a cigány ember amúgy is érzékeny. Szabódtak is a hajtóknak, akik hol az egyiküket, hol a másikat ütötték: „Jaj, nebántinel, hisz ez csak muzsikadin-nel!” Arra is emlékszem – mondja meggyőzően a tanú – hogy jajgatott a banda bőgőse, Dezső és Géza, a brácsás.

A szomszéd falu, Királyrév irányába vonultak. Ebben az irányban úgynevezett „pap földjével” kezdődött a határ. Szelíden meg is csapta arcukat a határ langyos szele. Sokuknak egyszeriben a lelke a múltba repült, s oly tisztán élt szívükben az emlék, amikor búzaszentelés napján ide jött ki a könyörgő körmenet megáldani a vetéseket.

Egy kanyarral tovább már a Gábor keresztje előtt haladtak az országúton. A falunkban így nevezik a „Krisztus keresztre-feszítését” ábrázoló út menti kőkeresztet, mely előtt a határ embere mindig vagy keresztet vet, vagy kalapot emel. Most is ezt tették. Úgy érezték, mintha erőt kaptak volna.

Meg arról is emlékezetes e hely, hogy bérmláskor a püspököt itt szokták nyeregben ülő lovas legények köszönteni. Innen pedig lovas díszkísérettel vezették be Öszentségét a faluba, egészen a templomig. Virágot hintő koszorús kislányok köszöntötték a főpásztort, miközben minden harang zúgott a toronyban. Majd a falu fúvószenekara énekkel köszöntötte: „Isten hozta hív nyájához a főpásztort és Atyát.” Ő, a legfontosabb pedig majdnem kimaradt – jegyzik meg az elbeszélők –, amint átlépte a szent küszöböt, elkezdte osztogatni a püspöki áldást a hívekre.

Nem hitték volna, hogy egykor ilyen meggyalázottan kell elvonulniuk a szent szobor előtt.

Többet közülük csak akkor fogott el a bánkódás, amikor a földjeik előtt vonultak el. A szántás illatából még behunyt szemmel is megéreznék földjeik közelségét!

- Vajon mi lesz a félbehagyott munkákkal, a betakarítással, az őszi vetéssel? – tűnődtek gondjaikon. Lehetett-e nagyobb fájdalom ennél egy földművesnek? Ennek a gyönyörű határnak – melyet egyfelől a Kis-Duna, másfelől a Feketevíz övez – sose fordítottak hátat a gazdái. Ismerik e táj tavaszának varázslatos illatát, a nyár bőséges gazdagságát, őszét, telét. Most kihalt volt. Egy lélek sem volt kint a határban. E szelíd táj, a jó termőföld, a kövér mezők – mind, mind e vidék határemberének értékeihez, élete elemeihez tartozott. Ennek élt, ebből élt. Ez volt az ő világa – a föld, a kalász, s nem gyűjtheti be róla Isten áldását. Nem hasíthat rajta barázdát az új magnak, pedig mindennek itt volt az ideje.

Ahogy távolodtak földjeiktől, a végtelen keserűség egyre jobban nyomta szívüket és vigasztalan érzés kezdett kinná lenni rajtuk.

- A határi itatókút tövében haladtunk – egészíti ki feljegyzéseimet apám. Néhányan már meg is szomjaztunk. Húzzunk fel magunknak a jó hűsítő vízből – gondoltuk, de a menetvezető nem térített le bennünket a kúthoz. Nem adott pihenőt. Pedig máskor, de jó kortyokat szoktunk itt szívni a mohás vödörből.

Közben egyre messzebb kerültek a szülőfalujuktól. Az otthon távolodó képe fájó érzés volt a lelkükben, és mulhatatlanul ismét felvetődött a kérdés: Miért? Azonban választ most sem kaptak.

Otthon, a falu végén állók is még sokáig könnyes szemmel néztek és integettek a távolodók után. A lányok között akadtak olyanok is, akik kendőt lobogtattak kedveseik felé, míg el nem nyelte őket a távol. Már csak szürke foltot láttak, ami lassan beleolvadt a sík róna határának színeibe. Még a határunk

táján voltak, de már kirajzolódtak előttük a nyitrai hegyek távoli kék vonulatai. De ha visszanéztek, még látni lehetett a falu tornyát. Még a távolból is ragyogó színekben pompázott. Előttük pedig megjelent a Krasztol kép (Szent József képszober), mely a falu határának a végét jelzi. A kínos távolodást azonban együtt szenvedték át az aggódó otthoniakkal.

Az út történetéhez tartozik, hogy a falvakban, melyeken átvonultak, már tudtak róluk. Megelőzték őket a hírek. Ezt mindjárt megtapasztalták az első faluban, Királyrévben is. Ahogy beértek a faluba, a templomtéren már többen várták őket. Sok jó ismerős, barát volt közöttük. Sokan vizet adtak be a sorokba, ami talán akkor mindennél többet ért. Mesélték, hogy még a sarki kocsmajtaja is teljesen tárva volt. Akik előtt az asztalon éppen ital volt, azok csak az ajtóból integettek feléjük. Még a csapos nő is kiállt a kocsmajátóba, s innen integetett az ismerőseinek.

Aggódóan mindenki csak azt kiáltotta feléjük: „Hová visznek benneteket?” Ekkor hangzott el egyikük (K.K.I.) ajkáról, hogy kényszermunkára viszik őket a vágsellyei Vág-híd építéséhez!

Ismét édesapám egészíti ki jegyzetemet: „Bevalljuk, egy kicsit szégyellünk is magunkat – ilyen levert seregként végigvonulni a szomszéd falun! Márcsak a lánc hiányzott a lábunkról meg oldalunkról a lógó sajka. Úgy nézhettünk ki, mint egy fogoly menet” – hangzott a visszaemlékezés.

A templomnál letértek az országútról a Peredi utcába. Széltében-hosszában majdnem el is zárták az utat. Ezen vezették ki őket a határba a Horthy útra, mely Peredre vezetett. Ezt az utat a kormányzó ajándékozta a két falunak. Azelőtt is keményre letaposott földút volt a két falu között. Így lerövidült az útjuk, mivel Zsigárdot kikerülték.

A keskeny műúton hat soros szélességben alig fértek el. Az út szélén pedig több helyen mély kerékvágások voltak. Az út közepe táján egy szembejövő lovaskocsi trappolva lehúzott előttük az út szélére, s talán tengelytöréssel ott is rekedt, míg el nem vonult a menet.

A szépen művelt népes határ ismét eszükbe juttatta a földjeiket. Megint szántatlanul, vetetlenül maradnak, mint háború idején. A termés is ottveszik. Nem lesz, ki begyűjtse. Hiányoztak a határukból a munkabíró férfiak.

Mindez a menetet reguláló katonaságot nem érdekelt. Hajtották őket, mint a marhacsordát. Csak a kolomp hiányzott, a kísérők kezéből meg a husáng. Igaz, ettől félelmetesebb volt a kezükben – az élesre töltött fegyver.

- Szánalmas látvány lehettünk – mondták. – Akárcsak egy szégyenmenet, úgy nézhettünk ki. Nem volt szabad kilépni a sorból, se jobbra, se balra. Lemaradni se lehetett. Rágyújtani is csak menet közben mertek, nem lehetett megállni. Azonnal zúdult volna rájuk a fenyegető hang – hé, vissza! Nem kíméltek

senkit, meg a golyót sem. Ilyenkor lövéssel is riasztották őket. Igaz, csak az ég felé repültek a golyók vagy éppen egy riadt vadra. Meg egyébként sem lett volna értelmese kiugorni a sorból, mert erre az út mentén nem volt semmi, ahol észrevétlenül el lehetett volna tűnni.

Ilyen kísérő jelenségekkel érkeztek Peredre. Az Alszeg utcán vonultak be a faluba. Félúton lehettek. Egy hetvenkilenc éves peredi lakos (V.V.) –, aki akkor szabadult orosz fogságból – emlékei még jól őrzik az eseményeket.

- Eljutott a hír a falunkba – kezdi –, hogy nádszegi férfiakat hajtanak a katonák falunkon át Vágsellyére. A faluban nagy lett a zűrzavar. A menet az Alszer utcán jött be a faluba Királyrév felől a Horthy úton. Ha – gondoltuk – valóban igaz a hír, akkor a falunkon való átvonulás iránya az Alszeg után a Főszeg, majd a Temető utca lesz. A hír igaz volt. Így a falu többi utcájából is ide jöttek át a kint állók. Bevallom, én nem akartam kimenni az utcára leskelődni. Jobb dolgom is akadt volna annál, minthogy bámuljam a vonuló vert sereget. Az eseménynek nem tulajdonítottam nagy jelentőséget. Meg, láttam én már ilyet eleget.

Valami mégis mintha készített volt, hogy menjek ki, nézzem meg!

Így lettem tanúja az eseményeknek.

Egyre népesebbek lettek ezek az utcák. Az egész menetirány hosszában csoportok – férfiak és nők, idősek és fiatalok – álltak a házak előtt. Közben szomszédtól szomszédig terjedtek a hírek. Annyit ki lehetett venni belőlük, hogy megtorlásról van szó. Dél tájban lehetett az idő. Királyrév irányából a határ felől már erős kutyaugatás hallatszott. Hangjuk szinte hasított a levegőbe. Egyszer csak valaki el is kiáltja magát: „Jönnek!” Eddig csak a kíváncsiság ülte meg a lelkünket, de a vonuló nagy embertömeg láttán már sokan közülünk a szemüket törölgették. Látni lehetett arcukon, hogy meihatottsággal néznek feléjük. Hosszan vonultak előttünk. Nyolcvan-száz méter hosszú is lehetett a menetszlop. Hát így meg lehet alázni az embert? – mondtuk lehangoltan egymásnak. Még az Istenhez is folyamodtunk, hogy tűrheti ezt az embertelenséget? Segíteni azonban nem tudtunk rajtuk. Még a közelükbe se akartak engedni bennünket. Itt-ott azért mégis sikerült benyújtani közjük valamit. Többen hoztunk ki magunkkal vizet, ami jólesett nekik. Tábori életünkből tudtuk, mit jelent ilyenkor egy kortynyi friss víz – fejeződött be a frontharcos visszaemlékezése.

A katonaságnak nem tetszett a zajongó népség viselkedése, menettel való együttérzése – tették hozzá a közös elbeszélők. Bizonyára kikerültek volna minden falut, ha azt valamilyen más járható úton meg tudták volna tenni. Mintha megszólalt volna bennük a lelkiismeret. Volt is miért – ennyi embert bűntelenül így meghurcolni a környék lakóinak szeme előtt...

Egy másik peredi elbeszélő (P.L.), gyerekkorában élte meg ezt az eseményt. Ezért az emlékei is hiányosak. Viszont annál több az eseményeket követő évek

során szerzett ismerete, melyek a lakosság akkor kialakult véleménye átformálásához, a dolgok tisztánlátásához igen jelentősek voltak. Például, azt is csak később tudta meg a falu népe, hogy úgy szedték össze karhatalmi erők az embereket, ahogy mentek a határba dolgozni, vagy éppen onnan jöttek, illetve otthonukból hajtották ki és éhen, szomjan indították őket útra. Bizony, még ma is restelli a falu népe – mondja –, hogy milyen téves hírek formálták a perediek közvéleményét. Ebben viszont jelentős szerepet játszott Vágsellye, mivel járási székhely volt. Ugyanis a Nádszeget bekerítő szlovák katonaság egy része – ahogy ez a már idézett csendőri jelentésből is kitűnik – éppen Vágsellyéről volt odavezényelve parancsnokkal együtt. Így nem is kell fejtegetni, hogy honnan eredtek az eltúlzott, illetve a valótlan hírek. Arra meg magam is emlékszem, hogy a vonulók korosztálya elég „tágas” volt. Voltak közöttük öregebbek meg legénykedő fiatalok is. Jól emlékszem arra is, hogy a többségén határi ruha volt, az is hiányos, elnyűtt – fejezi be vallomását a még ma is élő tanú.

- Ahogy kiérték a faluból – hangzik ismét a közös visszaemlékezés – megállás nélkül laza sorokban, lassú léptekkel vágtak neki Deáki irányába a következő útszakasznak. Ha igaz, hogy Vágsellye lesz a végállomás, akkor útjuk fele táján lehettek. Ismét eléjük tárult a határ. A sík vidék jó termőföldjei erre is a földművesek földszeretetét jelzik. E vidék is hasonló a nádszegihez. A határt erre is kisebb-nagyobb parcellák tarkítják. Erre is még messzire el lehet látni. Ahogy haladtak, mögöttük egy zakatoló gépkocsi túlkölt rájuk, mert elállták előtte az utat. Csodálkoztak, ki lehet az a bátor, aki egy fegyveres kísérettel vonuló civil seregre túlkölni mer? Ugyanis a közlekedési rendészetben ez annyit jelent, hogy félre az útból! Hajtóik az út szélére terelték őket, hogy elmehessen mellettük a jármű. Aztán gyorsan visszarendeződtek soraikba. Ismét zárt lett a menet, s egész útszélességben vonultak. Csak ezután sikerült megfejteniük, miért is engedték a járműnek a mellőzést – nehogy megzavarja a menet rendjét!

Így vonultak a görbe országúton, melynek szélén ritkás fásor húzódott.

De jó lenne valamelyik tövében egy-két percre megpihenni – mondogatták egymásnak. Adott helyzetben persze ez még álomnak is sok lett volna. Pedig már több órája gyalogoltak. Ki ilyen, ki olyan fájdalmakkal baktatott. Kialvatlanok, fáradtak, porosak voltak. Sokat közülük kínzott a köszvény meg a fronton szerzett friss sebek. Voltak, kik fűzőtlen bakancsban gyalogoltak. Még a templomba való behajtáskor kiszedték és elvették tőlük az öőrök.

Egyeseknek bizony nem volt séta a gyaloglás. A végén már úgy aprózták a lépteiket. Nem volt kisebb gondja egyik társuknak (R.J.) a nadrágjával. Még a gyülekezőtéren kirántották az öőrök a katona nadrágszíját. Egész úton tartania kellett a nadrágját.

Igaza volt valamelyik szellemeskedőnek, aki induláskor megjegyezte: Hallottatok? Mindent mondott a tiszt, csak azt nem, hogy jó utat!

Szabadon is engedték gondolataikat. Volt rá okuk elegendő. Mi minden történhet még velük az úton? Ezek még a legkisebb gyanús jelre is képesek lettek volna a fegyverhasználatra. Minderre pedig a katonaság eddigi viselkedése alapján mertek következtetni. Volt, aki fogoly korából még a halálmenetet is felidézte magában.

Ki-ki a maga gondolataival volt elfoglalva. De azért vigyáztak is egymásra. Főképpen a betegekre és az idősebbekre, hogy le ne maradozzanak, meg ne álljanak, össze ne essenek. Nem lehetett tudni, milyen parancsot kaptak a hajtóik.

Volt, akit még otthon induláskor megkértek a hozzátartozóik, hogy vigyázzon az apjukra, el ne maradozzon. Leginkább a rokonnak szóltak.

Ahogy így elmerengtek magukban – mondták –, észre se vették, hogy beérték a faluba, Deákiba. Mint utólag megtudták, a faluban gyorsan híre kerekedett, hogy fegyveres katonák embereket hajtanak végig a falun. Az események hírére a lakók itt is kitódultak otthonukból az utcára.

A hír valósnak bizonyult. Hosszú, rendezetlen sorokban érkeztek a faluba. Így vonultak végig a főutcán. Más utcákból is ide verődtek össze a lakók. A kint állók arcán látni lehetett, hogy sajnálják őket. Csodálkozva néztek rájuk, hogy háború után még ezt is meg lehet csinálni az emberekkel.

Néhányan gyorsan visszamentek a házba, s ami éppen volt az asztalon vagy a tűzhelyen, fogták és kihozták. Valahogy közelükbe lopózkodtak és benyújtották középük az élelmet. Közben kérdezték itt is, hogy mi miatt és hová hajtják őket? Nekik is csak azt tudták válaszolni, hogy ők sem tudják.

Már a falu történelmi nevezetességű kéttornyú temploma előtt vonultak. Voltak, akik keresztet vetettek, mások a kalapjukat emelték meg. Ahogy kiértek a faluból, mindjárt a Vágsellyére vezető útra léptek. Már távolról megpillantották a várost. Ha igaz – mondták –, ott lesz a végállomásuk.

Lelkükben ismét felébredt az aggodás. Vajon mi vár ott rájuk? Egyre jobban kezdte foglalkoztatni őket a további sorsuk. Vajon szabad ég alatt tartják-e majd őket? Kapnak-e meleg ételt? Ott maradnak-e vagy viszik őket tovább? Egyben maradnak-e a rájuk rótt kollektív bűnösség terhe alatt, vagy – Isten tudja hová – széthordják őket?

Elmélkedésüket fegyverdurranás zavarta meg. Egy őzcsorda csapott át előttük az úton. Erre tüzelt hátulról az egyik fegyveres. Még hallottuk is a lövedék süvöltését, de kárt nem tett a menekülő vadakban. Néha határi madarak röptek fel közelünkben nagy zajjal, de – érdekes volt – sose lőttek közéjük.

- De jó lenne már megérkezni – sóhajtott fel csendes hangon a jobbomon haladó. Búslakodva röviden még az életéről is elszámolt:

- Bölcsőtől a sírig – kezdte – mennyi mindent el kell viselnie az embernek. Mi mindenben volt része neki is. Mennyi megpróbáltatást átélt. Megjárta a háború harctereit. Megsérült másodszor, aztán harmadszor. Egyszerre több sebből vérzett. Jött a fogság, s lám – mondja –, még itthon is fegyvert tartanak mögötte.

° . °

A Sellyére érkezést és az utcán való vonulást szomorú emlékek őrizték apám szívében. De erős nyomot hagyott a többi fogolytársa szívében is. Így mesélt róla: Ahogy Vágsellyére érkeztek, mindjárt az első házak kitárt ablakaiból áradtak feléjük a hangos, bántó kiáltások – így kell nekik, halálra verték a szlovák katonát! Itt-ott még a járókelők között is akadtak, akik haragosan néztek rájuk, mert lefegyverzéssel meggyaláztuk a szlovák katonaságot. Hallottuk, ahogy helyeselték, hogy munkatáborba visznek bennünket.

Mindent ugyan nem értettünk meg a szlovák szavakból, de ennyi is elég volt a keserű levesből. Az események ismeretében azt is mondhatnánk, ha valóban azért forrt ellenünk a bosszú, a gyűlölet, mert öltünk, akkor – nem is volt oly keserű a leves. Furcsán hangzik, de így igaz. A történelem előbb-utóbb úgyis majd fényt derít erre az embertelen meghurcoltatásra és lemossa rólunk az igazságtalan vádat, az eseményt pedig odahelyezi, ahol a falunk történelme íródik.

A falunk népe nem vert halálra szlovák katonát. Az összetűzés során pedig nem halt meg katona. Ellenkezőleg, a falunak lett halottja és lettek sérültjei, megkínzottjai. Tehát nem vagyunk gyilkosok. Legfeljebb egy utcajelenetben csaptak össze az utca fiataljai az okot kiváltó katonákkal, amiről a lakosság túlnyomó része még csak nem is tudott. Így alaptalan volt a lakosságon számon kérni az összecsapást kiváltó okot, és kollektív felelősségre vonással ily módon büntetni. Ilyen megtorlásra semmi esetre sem kerülhetett volna sor.

Ezek a rágalmak formálták a közvéleményt, főképp az itt élő szlovákság körében. A megvetésük is ebből fakadt.

A helyzet megértéséhez szükséges itt megjegyezni, hogy a katonaság mindenáron az összetűzés kirobantásáért a lakosságot akarta felelőssé tenni. Ennek megfelelően tüntette fel a lakosság bűnösségét is.

Ezek után könnyű volt következtetnünk arra, hogy mi várhat ránk majd a Vág menti kis városka főutcáján, ahol kíváncsi emberek tömege jár-kel. Ahogy távolodunk a vasúti átjárótól befelé a városba, némi nyugalom szállta meg a

lelkünket. Innen is, onnan is többségben magyar szavakat hallottunk. Mi több, még barátságos szóváltásra is sor kerülhetett közöttünk. Úgy van, ahogy mondom – erősítette meg apám vallomásának hitelét. Soraink annyira fellazultak – folytatta –, hogy több helyen megnőtt a kísérő katonák közt a követő távolság is. Így a járókelők itt-ott be is szólhattak a sorokba, illetve mi is kiszólhattunk.

Közben egy nagy épület előtt a menetvezetők hirtelen jobbra csapták a menet élet és e nagy épület udvarába tereltek be bennünket. Ezek szerint megérkeztünk – állapítottuk meg némi örömmel, mert bizony már fáradtan ballagtunk a menetben.

Pontosabban, nem messze a vasútállomástól egy öreg, rossz állagú HANZA-féle épület udvarába hajtottak be bennünket. (Mások szerint egy zsidó kereskedő épülete volt.) A hatalmas, hosszú telep üres, lakatlan volt. Belülről még barátságatlanabbnak tűnt.

A nagy kapu szárnyai szélesre tárva már várták a menetet. Utolsónak a menet végén a muzsikus cigányaink tértek be az udvarba. Mögöttük az örök – amint a parancsnoki autó is begurult az udvarba – azonnal behajtották a kapuszárnyakat, de nem tettek rá hét lakatot. Csak egy rúddal támasztották be belülről.

Délután, még alkonyat előtti idő volt. Magasan járt a nap, még hevített is.

- Gyötrelmes volt a megtett út – folytatják a visszaemlékezést az átélők, illetve a szemtanúk. Fáradtak, porosak voltak, de nem törtek össze. Senki sem esett ki a sorból. Nem hagytak hátra senkit. Ahányan indultak, annyian meg is érkeztek. Tehát nem volt áldozata a menetnek. Jobban az öregebbjeit és a frontsebesülteket viselte meg az út.

Amint behajtották őket az udvarba, rögtön leülhettek. Végre-valahára megpihenhettek. Az árnyas, nagy udvar kényelmes pihenőhelyül szolgált a fárasztó gyaloglás után. Kellemes, hűvös szellő lengedezett az udvarban. Talán el is tűnt az arcukról a fáradtság jele. Mondogatták is – ez volt az első eset, amikor legalább emberszámba vették őket a hajtóik. Sőt, az utánuk ballagó otthoniakat is beengedték az udvarba. Ezután olyan parancsnokszerű szólt hozzájuk. Termetes tiszt volt, bőrtokban pisztoly volt az oldalán. Csak annyit mondott, hogy holnap reggel újra találkozunk és közli majd, hogy mi vár ránk. Aztán távozott.

Ja, még annyit megtudtak tőle, hogy kihallgatások lesznek és tudatni fogják velünk, miért vagyunk fogva tartva. A rövid beszédjébe még annyi belefért, hogy óva intsen bennünket a szökéstől.

Fogalmuk sem volt arról, mit rejthet ez a titokzatos közlés. Ismét ilyen lelki teherrel várni a holnapot, bizony nem volt könnyű. Hiszen még azt sem tudták pontosan, hogy itt maradnak-e, vagy csak egy éjszakára szállásolják be őket.

A helyzethez és a kilátáshoz képest a kísérő otthoniak „jó” hírrel térhettek haza. Átadhatták szeretteiknek az élelmet, nem szabad ég alatt fognak feküdni és nincsenek messze az otthontól sem. Noha, mindez még holnap reggelre rosszabbra fordulhat. A parancsnoknak pedig biztos fontos mondanivalója lesz hozzájuk, amit – kijelentése szerint – reggel közöl velük.

Ilyen üzenettel tértek haza az otthoniak is.

A pihenő sereg pedig megkapta az első parancsot: Ássunk magunknak pöcegödört! Elő is került egy-két ásó és lapát, s máris mélyült a gödör.

Már ez is több volt az eddigi gondoskodástól. Meg biztosak voltak már abban is, hogy éjszaka fedél alatt hajthatják le fejüket. Ugyanis a menetvezető már közölte velük, hogy itt lesz a szálláshelyük. Az egyik őr, akit már ismertek az iskolából, meg is mutatta a földszintet és a padlást, ahová csak létrán lehetett feljutni. A kiscsillagos egy cseppet sem restelkedett a hely miatt, már minthogy az nem emberhez méltó. Elhanyagolt, piszkos hely volt mind. Ide feküdhetek takaró nélkül a szemébe, a földre hintett nyirkos falevéltre. Ki-kí választhatott magának helyet a kettő közül – lent vagy fönt.

Végül is okosabb megoldást választottak maguknak. Az idősebbek lent maradtak, a fiatalok pedig a padlásra mentek.

A szálláshoz a hely kijelölésén kívül semmi sem volt előkészítve. Lent a barátságtalan nyirkos talaj, fönt pedig egy-két villára való bűzös széna-szalmakupac. Hát ennyi volt a derékaljuk, ami – úgymond – fekvőhelyüket puhává, meleggé, egyszerűen „kényelmessé” tette.

A csodálatos naplemente után az udvar kezdett sötétbe burkolózni. Hirtelen rájuk szakadt az esti szürkület. A város kisharangján már el is kongatták az esti harangszót. Beállt az est. A levegő is hűvösebb lett. Az egyik társuk (Cz. Sz.) az udvaron ráakadt egy villanykörtére. Át is helyezte a szállásra. Sápadt fénnel virrasztott felettük egész éjjel. Így legalább látták egymást.

Az éjszakához való készülődésük nem állt sokból. Főképpen nem vetkőzésből. Ellenkezőleg, minden ruhadarabot összehúztak, minden gombot begomboltak magukon. Ilyenkor már korábban hűvösödött. Néhányan már este érezték a lehűlést és féltek is az éjszakától.

Elhelyezkedtek. Szorosan egymás mellé zsúfolódtak, hogy egymást melegítsék. A padláson lévők egyformán elterítették maguk alá a szalmát, összebújtak, mint a bekerített fiatal ménés. Úgy gondolták, hogy jól befedik magukat alomszalmával, de erre már nem jutott

Lent sokan csak a puszta földön vagy a homokon feküdtek. Nem tudtak elaludni. Bizony hideg volt. Egész éjjel csak hánykolódtak, forgolódtak jobbra-balra. Még a gyomruk is fázott. Többségük félig ébren, félig álomba merülve ült egész éjjel. Az őrség nem zavarta őket éjjel, mégis álmosan ébredtek. Alig tudtak kiegyenesedni.

A nap minden regula nélkül kezdődött. Szerencsájukra ébresztő, reggeli sorakozó nem volt. Névsorolvasás sem, pedig az őrség kezében itt már volt róluk névjegyzék, amit otthon a községházán készíttetett el a csendőrség.

Az örök közül néhányan a falnak dőlve aludtak. Még a horkolásuk is hallatszott. Mások a kapuban üldögéltek, de mindnek fegyvere volt.

Az egész nap esemény nélkül telt el. Tétlenül szédelegtek. Munkára se vitték őket, de kosztról sem gondoskodtak. Úgy tűnt, valami alapja mégiscsak lehetett annak, hogy munkára hozták ide őket, mert a járókelőktől is hallották, mikor rájuk kiabáltak az utcán. Arra számítottak, hogy majd a tiszt erről is szól nekik.

Az ígéretből azonban nem lett semmi. A tiszt nem jelent meg előttük, pedig nagy izgalommal várták. Így továbbra is teljesen tájékozatlanok maradtak afelől, hogy mi a további tervük a fogva tartóiknak... Így ezen a napon további sorsukról látogatóiknak nem tudtak mondani semmit. Márpedig a látogatás másik célja éppen az volt, hogy családtagjaik sorsát nyomról-nyomra követni tudják az otthoniak is.

A nádszegi nők bátorságát dicsérte, hogy nap mint nap vitték az elzárt hozzártazókiknak a meleg ételt, pedig eszükben volt, hogy bántak velük az elmúlt napok során a katonák. Nem féltek, bátran néztek szembe a veszéllyel. Elinultak, mentek és mentek kedvesük, fiuk, férjük, testvérük vagy apjuk után. Tömegével lehetne felsorolni azoknak az asszonyoknak a nevét, akik naponta útra keltek földeken, mezsgyéken, idegen határokon keresztül. Lehetőleg a leg-rövidebb utat választották. Csoportokban indultak el. Így bátrabbak voltak. Az sem riasztotta el őket, hogy a kapunál fegyveres örök álltak. Acélos bátorsággal léptek az örök elé. Azok meglepődtek, nem gorombáskodtak velük. Látták, hogy kezükben szatyor vagy kis batyu van. Már tudták, hogy ennivalót hoznak a bentickek.

Ám nagy tévedés lenne azt hinni, hogy ezzel a gondoskodással kimerültek volna az asszonyok otthoni gondjai. Sokuknak vállára szakadt a mindennapi élet apró-cseprő gondja mellett a gazdasági munka is. Mégsem veszítették el a fejüket.

Ahogy beléptek a szálláshely udvarába s közeledtek övéik felé, megkönnyebbült a lelkük. Nem akartak hinni a szemüknek, mikor látták, hogy a raboskodók itt bent szabadon mozoghatnak, beszélgethetnek, csoportokba verődhet-

nek. Már messziről magukra erőszakolt nyugalommal mosolyt küldtek feléjük. Amikor közelükbe értek, volt erejük a saját fájdalomukat elpalástolni, csakhogy szeretteik arcát felvidítsák. Pedig a fájdalom az ő lelkükben is ott volt. Még meg is tudták vigasztalni őket, mert a gyöngéd nő lélek minden helyzetben megtalálja a vigasztaló szót. Minden túlzás nélkül lelket öntöttek beléjük.

Mindezek ellenére azért mégis szomorú volt az elválás.

A fiatal jegyespárunk is szerelmes pillantással nézte és melegen ölelte egymást. Reménykedő lélekkel búcsúzkodtak – csókot adtak egymásnak melegeget, forró, s megígérték, hogy szívük utolsó dobbanásáig szeretni fogják egymást.

- Vajon visszatérnek-e jegyességük boldog, derűs napjai, melyek akkor oly hamar véget értek? – ábrándozott a fiatal hitves kedvese karjában. Aztán ő is elindult haza a többivel.

Fölöttük lusta fellegek függtek hol összetornyosulva, hol szertefoszolva. A nap is már az utolsó csókjait hintve le-lebukott a láthatárról.

A bátor ebédvivők szerencsésen hazaérkeztek. Vegyes híreket hoztak magukkal. Ami mindenképpen vigasztaló volt, az az volt, hogy nem vitték messzire az embereket. A többi – ami felől egy csomó kérdéssel érdeklődtek tőlük az otthoniak – továbbra is elszomorító volt. Valaki közölünk – szolt az egyik visszaemlékező – igen találó üzenetet küldött haza: „Szabad börtönben vagyunk rabok.”

A családtagok – főképpen a feleségek – nemcsak ennivaló, hanem egyben hírhordók is voltak otthonról Sellyére és vissza. Az aggodalmuk is kétirányú volt. Az otthoniakat a fogva tartottak sorsa nyugtalanította, azok pedig az otthoniakért aggódtak. A hazuról jövők általában a jó hírekkel kezdték a közölnivalójukat, mert azért ilyen is volt. A falusi ember is tudja, hogy senki se kedveli a bajok hírhozóit. Igyekeztek vigasztalót, felemelőt mondani. A jó hírek hatására mindig javult a foglyok hangulata is. Felélénkültek! Ilyenkor arcukon megjelent a reménykedés és a bizakodás jele. A túlzott reményektől azonban még tartottak. A legnagyobb örömet a fogolytáborból szabadultak hazaérkezéséről vitt hírek jelentették. Másnak nem kevésbé ilyen örömet jelenthetett az újszülöttről kapott hír is. Egy fiatalasszony pedig arról susogott a férjnek, hogy valami megmozdult a szíve alatt. Akadt olyan is, aki azzal kezdte közölnivalóját, hogy kisgyermeküknek már lement a láza. Volt, aki jószág-gyarapodással tudta megvigasztalni a férjét – pirostarkát ellett a Zsemlye, mondta örömmel, akinek pedig a férje apám közelében ült a földön, azzal vigasztalta kedvetlen férjét, hogy egyetlen tehenük, a Virág már lábra állt és tejét is ad.

Érthető volt – mondta apám -, hiszen a család számára ez az egyetlen a min-dent jelentette.

Az egyik utcabeli társamat meg azzal nyugtatta az asszonya, hogy a szomszéd visszatette a kerítést az eredeti helyére. A korábbi kerítés-huzavona miatt meg is romlott közöttük a jószomszédi viszony.

Ezek mind valós közös örömök voltak.

A gyalogos ételhordókon kívül voltak, akik lovas kocsin tették meg ezt az utat. A lovas az ülésen ült, a többi utas pedig a kocsi fenekén.

Legtöbbször idős férfi volt a kocsis, de volt eset, amikor nő kezében volt a gyöplű. Az egyik, még ma is élő elbeszélő (A. B.) így emlékezett vissza útjaira: „Az apámnak hordtam az ebédet Vágsellyére, de sokszor másokét is én vittem. Ilyenkor inkább csomagot küldtek otthonról, hogy az edényekkel ne legyen gondja a kocsisnak. A küldemények különfélék voltak. Tejes levestől a krump-lilevesig, darás tésztától a libahúsig, sós lapítottól a túrós palacsintáig minden előfordult.”

Mindent egybevéve, módosabb családbelinek kiadósabb küldeményt hordtak, szegényebbnek szegényesebbet. Bizony, akadt közöttük olyan is, aki még a morzsát is lecsipegette a kendőről. Még otthon is ritkán gyötörte a jóllakottság. Egyébként is, ahogy mondták, közvetlen a háború után igen nagy volt a szegénység a faluban. Sok helyen bizony a kenyérből, de még a krumpliból sem volt elég.

Az asszonyok azért a dohányzó férjükről sem feledkeztek meg. Itál azonban nemigen került elő a batyuból, pedig legalább egy-két kortynyi jót tett volna.

Ez idő tájt is fiatal lovai voltak apámnak. Különben – emlékezett vissza a ma már hetvenhez közeledő egykori suhanc – apám mindig cserélte lovait. Sohase várta meg a kiöregedésüket. Bizony, nem volt könnyű útra kelni ilyen két fiatal szilaj lóval, melyek még csak alig voltak betörve. Nem szenvedtek sokat hámban még. Csapdosva viselték hátukon a szerszámot és szájukban a zablát. A szoros gyeplőtartást sem viselték könnyen, márpedig nem lehetett őket megereszteni. Ostorral közéjük vágni pedig – Isten őrizzen! Megbokrosodtak volna. Meg sem tudtam volna vetni a lábamat a saroglyában. De, azért megtettem az utat.

Apám arcára kis büszkeség szállt, amikor meglátta lovait. Csak úgy ragyogott a szőrük a kora őszi fényben. Szép csikókat nevelt apám mindig.

A bíró udvarából is naponta kigördült egy egylovas kocsi ebéddel. Vágsellyére küldte a gazdasszony a fiának meg az aratójuknak (Sz.F.). A kocsis, az arató felesége (Sz. K.) a ház szolgálója volt, akit mindig elkísért egy (V.), a bíró lányok közül is. A kocsin más ebédvivők is voltak, leginkább utcabeli asszonyok.

Szomorú napok jártak a falunkra. Rémisztő hírek keltek szárnyra. Az új hírek legtöbbször megzavarták a lakosságot. Sőt, némelyiknek még változata is volt. Ilyen volt a munkatáborról elterjedt hír is, melynek változata szerint igaz ugyan, hogy munkatáborba viszik a nádszegi férfiakat, de nem Vágsellyére, hanem máshová, messze...

Szerencsére a hírek nagy része alaptalan volt. Az első hír, mely örömet hozott a faluba, az az úrföldi telepés gazdák intézkedése volt. Hírek szerint – mesélte egy visszaemlékező iskolázott nő (H.M.) – összefogtak és küldöttséget menesztettek felsőbb hatósághoz a büntelenül fogva tartott nádszegi emberek kiszabadítására. Kérelmük továbbadásával ügyvédet bíztak meg, aki majd eljár az ügyben az illetékes minisztériumoknál. Kérelmüket az alábbiakkal indokolták: Mint gazdálkodó telepések földműveléssel és jószágartással foglalkoznak. Munkásaik nagyjából nádszegi napszámosok. Fogva tartásukkal megállt a munka földjeiken. Kérték, engedjék haza az embereket! Nekik semmi gondjuk nincs a falu embereivel. Istenfélők, emberbecsülők, állatszeretők, dolgos, szívós földművesek – szölt a kérelmezők levele.

A hír az ételhordóktól azonnal eljutott Vágsellyére is. Reményt csöpögtetett a lelkükbe és biztatást adott a kitartáshoz.

A közbenjárásnak azonban kézzelfogható eredménye nem lett. Gondolták is, hogy a dolgok menete nem olyan egyszerű. Legalább annyit szerettek volna megtudni, hogy ittlétükről és a helyzetükről vajon tudnak-e a magas hatóságok? Ezt sem tudták meg.

Némi vigaszként szolgált a helyi előjáróság egyik képviselőjének (S.A.) Vágsellyén tett látogatása is. Jóllehet ennek a látogatásnak már politikai háttere is volt, mivel az érintett személy a faluban a kommunista mozgalom vezetője

M. J.-né: - Édesapámnak hordtam az ebédet

volt. A hivatali körökben is befolyással bíró előjárótól (oroszul is beszélő egykori vöröskatona volt) a falubelieket segítségért vártak. Benne bízott az egyik fogva tartott is, akire a még ma is élő hajadon testvére (N.V.) így emlékezett: Szegény bátyám is átszenvedte az eseményeket. Pár nappal a falunk bekerítése előtt szabadult a lágerből. Betegen, csontra soványodva került haza. Ilyen testi erőben tette meg az utat Vágsellyére. Elhatározta, hogy szól a látogatónak. Így is tett. Hiszen jól ismerték egymást, együtt dolgoztak napszámosként a szihoni uradalomban. Csak régen látták egymást. Háború előtt a berukkoláskor találkoztak utoljára. Amint egymás közelébe kerültek, kezet is fogtak és megkérte, járjon közbe a kiengedéséért. Szegény testvérem, igen gyengének

érezte magát. Társai közül többen is mondták neki, hogy rosszul néz ki. Talán már csak a remény tartotta benne a lelket. Ki hitte volna, hogy az egykori frontkatonának, volt lágerfogolynak majd otthon kell szabódnia az életért.

° . °

Estig se több hír, se több látogató nem érkezett. A búcsúzó napfény olyan békésnek tűnt. A visszaemlékezők szerint jó hangulatban dőltek le, azonban az éjszaka kínos volt. A reggel is már hűvösebb lett.

Az őrségnél váltást vettek észre, de a személyzet erősségében nem történt változás. Talán a kapuőrség száma emelkedett a belső őrség rovására. Ez sem volt biztos, mert napközben hol többen, hol kevesebben voltak. Már ismerték őket. Sőt, már némelyikükhöz rossz vagy éppen jó emlék is fűződött. Egy, a családjában történő visszaemlékezéskor apám jegyezte meg: „Ha az emlékezetem nem csal, ott volt köztük az is, aki otthon az utcán egy kisgyerek fejéről leütötte a levante sapkát. Könnyű volt felismerni – folytatta apám – a verekedőt is a nagy tenyeréről.”

Ennek ellenére – fejtgették –, ha nem lettek volna olyan gorombák hozzánk még otthon és az úton, sokszor meg is kínáltuk volna őket az otthoni küldeményből. Hiszen ők is emberek voltak. Meg különben is a nádszegi ember szívesen megosztotta sajátját másokkal. Csak a lelketlenségük fáj, mert nem volt mindegy, hogyan hajtották vagy kísérték őket a gyülekező helyre. Az ütések sem lettek volna annyira fájdalmasak, ha azokat nem haragból osztogatták volna rájuk, mert ugyebár a katona köteles a parancsot teljesíteni.

° . °

Az udvaron a sárguló lombokról már kezdtek hulldogálni a levelek. „Falevél, falevél, elsodor a szél” – sóhajtottak fel egy dal szövegével. Vajon hová sodorja őket a vég?

Így vártak sorsuk alakulására, jobbra fordulására.

Az otthonról kapott további hírek között a fosztogatásokról szólók voltak a legelrettetőbbek. Nem volt olyan haditörvény, mely békeidőben ezt engedélyezte volna. Ez azonban nem érdekelte a katonaságot, a karhatalmi csoportokat. Bizony, nehéz lett volna ezt a hírt indulat nélkül tudomásul venni. Így tették gyűlöltté nevüket a szlovák katonák kegyetlenségük által a község népe előtt. Most könnyebben folyhatott a szabadrablás, mert férfiak nélkül voltak a házak.

Egyik, a már korábban szereplő gazdánk (G.M.) udvarából még barmokat is hajtottak ki a fosztogatók. Ezenkívül még sok más egyebet is elvittek a házból. Amit pedig nem tudtak elvinni összetörték, tönkretették. A háznál, pontosabban a lakásban ekkor már nem volt senki a családból. Szeretszét voltak a faluban. Az apa az egyik rokonnál bujkált. Az anyát egyik lányával (M.) a községháza pincéjébe vitték kihallgatni. A többi lány is szeretszét futott az utcában. A négy legényember pedig hátul, a kertaljában ásott bunkerban rejtőzködött. A nyíláson keresztül látták, miként rabolják ki a házat, de nem jöttek ki megakadályozni. Nem akarták, hogy az egész utca miattuk szenvedjen. Látták, hogy fogdosták össze az udvarban a baromfiféléket – tyúkokat, kacsákat, libákat. Mintha villám csapott volna le, olyan felfordulás volt az udvarban.

Minden házba bementek. Ahol nem volt nyitva az ajtó, ott először zörgettek. Ha nem nyitottak ajtót, leverték a zárat és behatoltak. Ilyenkor még dühösebben fogtak a fosztogatáshoz, és még gorombábban is bántak az otthoniakkal. Elképzelhető, mit követtek el olyan háznál, ahol valóban senki sem volt. Egyedül lakta a házat a gazda, aki viszont Vágsellyén volt az elhajtottak között. Háza, ökre, lova gazda nélkül maradt.

Ha kalapot találtak – menthetetlenül kutattak a viselője után. Ugyanis, ahhoz tartották magukat, hogy ahány kalap van a háznál, ott annyi felnőtt férfi is van. Következésképp, ahány kalapra találtak, annyi férfi itthon van valahol. Ilyenkor aztán még a kazalba is lövöldöztek a feltételezett bujkálókra. A fosztogatók már tudták, hogy amit csak lehetett, elrejtettek előlük a lakók pincékbe, vermekbe, padlásra, de még a kéménybe és a kutakba is.

Ott pedig, ahol a betörés után nem letek senkire, teljesen szabad volt számukra a fosztogatás.

Némely családnál a lányokat bunkerba rejtették el a katonaság elől. El sem tudjuk képzelni – jegyzik meg az elbeszélők –, mit élhettek át a rejtőzködők, ha közelükben ropogtak a puskák. A földbe vájt bújóhely amolyan rögtönzött alkalmatosság volt, amiben összezsúfolódva hárman, négyen fértek el. Ha valaki rálépett volna a tetejére, beomlik. Ennek ellenére mégis biztonságérzetet adott.

Sok helyen a padlást is alaposan átkutatták.

Az egyik háznál (A.I.) ilyen helyen a bölcsőben elrejtett rádióra akadtak. A kisgyerek (P.) rejtette el, de bánatára ezt is elvitték.

Dúlt a szabadrablás. A mai napig is megvan az emlékezetében – mondta az egyik utcabeli, még ma is élő tanú (T.B.). A házuk előtt álló lovas kocsira – folytatta – hordták ki az összeszedett holmikat a házakból. Mitőlünk is nyálábokban vitték ki a lábbeliket, a ruhának való posztóféléket, amiből az anyánk ruhát akart varrni nekünk. Háború után bizony nem volt könnyű ruházni akkora

családot. Közben a fosztogatók közül az egyik jószemű meglátta a szekrény tetején ékeskedő bő száju üveget. Édesanyánk ebben tartotta a szentelt vizet. A katona rögtön le is emelte. A szeme már előre ragyogott, tapasztalt, finnyás teremtés lehetett. Kezembe nyomta az üveget és megparancsolta, hogy először én igyak belőle, a többit ő megissza.

- Kortyolj bele te! – válaszoltam magyarul. Nem is tudtam, hogy értették meg egymást? Tizenhat éves voltam. Ilyen korban még a lány nemigen tudja leolvasni a legény arcáról a csábító, gonosz gondolatokat. A katona pillantásai azonban már többet elárultak. Szó sincs csábításról, inkább gyávaságról! Előtte kóstolja meg a lány, majd utána ő. S ha az, amire gondolt, akkor utána megmutatja, ki a legény a talpán! – kerekedhettek a katona gondolatai. Minden szóváltást – természetesen – mutogatás követett, amiből azért megértették egymást. Én azt, hogy ő mit akar, ő pedig azt, hogy nem vagyok hajlandó parancsa teljesítésére. Erre elkapta tőlem az üveget és dühösen, nagy lendülettel kidobta az udvarra. Szilánkokra töredezett, a föld pedig itta magába a megszentelt vizet.

Ugyanebben az utcában – a Kurta soron – szinte házról házra jártak a fosztogatók. Amit csak tudtak, elvittek. Főként ruhát, italt, lábbelit, ékszert és más értékeket. Még a tyúkokat is összeszedték, és megkötözve vitték ki az udvarból. Legnagyobb hévvel azonban az ital után kutattak.

Az egyik lakos (S.A.) házából a család szeme láttára az ablakon dobálták ki a ruhákat. Csészára rakták és úgy vitték el.

A másik utcában pedig katonák húzták a fosztogatás martalékává vált holmikkal megrakott lovas kocsit.

Mindent összevetve, már Švejk idejében is tilos volt a békés lakosságot fosztogatni.

Amint már korábban említettük is volt, több mint valószínű erre nem volt engedélye a katonaságnak a felsőbb parancsnokságtól. E feltételezést csak erősíthette a falu bírójánál lezajló rekvirálás, amire a család még élő két tagja közül az egyik (K.D.) így emlékezett vissza: „Egy csapat jött be az udvarunkba. Körülnéztek, aztán a disznóólaknál kezdték a rablást. Kiszedték a kismalacokat és már vinni is akarták. Eközben megtudták, hogy a háznál magas rangú tisztnek szálláshelye van. Rögtön otthagya csapat-papot, zsákmány nélkül rohantak ki az udvarból. Még az utcából is eltűntek.”

Emberek szóban forgó feltételezéseit a következő eset is erősíti: Egy kirabolt, szlovákul beszélő tolmács segítségével jelentést tett a helyi parancsnokságon. A parancsnok meghallgatta a panaszt, és azt kérdezte tőle, megismerné-e a fosztogatót?

Míg folyik közöttük a beszéd, megérkezik a fosztogató katona az elrabolt holmival megrakott lovas kocsin. A panasztevő rögtön felismerte a katonát. Meglátta az elrabolt holmikat, amit aztán vissza is kapott.

Hasonlóan végződött a rablás a Főszer utcában is az egyik háznál (P.F.). A család élő nő tagja (A.) még most is remegve mesél a fosztogatók erőszakosságáról és durvaságáról. Amit elrejtettek a padláson, mindent összeszedtek és elvittek. Itt is egy szlovákul tudó ligetfalusi ismerősüknek köszönheték, hogy visszakaptak mindent.

Sok házhoz éjszaka törtek be, hogy még nagyobb legyen a megfélemlítés.

Egy másik visszaemlékező (V.H.) mint gyerek élt át ilyen félelmetes éjszakát. Így emlékezett: Az éjszaka kellős közepén rémisztően zörgették a kapunkat. Ki lehet az? Hisz éjjel van, alvás ideje, ilyenkor még az ördög sem jár – mondogattuk egymásnak. Igaz, először álomszerűnek tűnt a zöreje, de mikor már az udvarból hallatszott a kiabálás, csakis éjszakai betörőkre gondolhattunk. Tudtuk, hogy ilyenkor hízó kacsra, liba tömések idején tolvajok is járnak a faluban, de azok az éj csendjét nem zavarják. Csendben szedik ki a ketrecekből a hízó szárnyasokat és távoznak. Még a lépteik is zajtalanok. A kutyának is dobnak valamit (amin elrágódik), hogy ne is vakkantson. Szegény anyánk megérezte – ilyen lármával és zörejjel csak katonák törhetnek be egy házba. Még időnk sem volt tovább tünődni rettegésünk okáról, máris a lakásban termettek. Ekkor láttuk, hogy fegyveres katonák törtek be ránk. Májris elkezdtek kemény hangon szidalmazni bennünket. Mintha értettük volna beszédjüket, azt válaszoltuk, hogy éjjel van, ilyenkor aludni kell! Ugyanis feltételeztük, hogy azt kériktőlünk számon, miért nem nyitottunk nekik ajtót? Csak ezután mutatták meg igazi arcukat – szuronyos puskával szurkálták alattunk a szalmazsákokot. Puf, puf – mondták és mutogatták, ami számunkra annyit jelentett, hogy fegyvert keresnek. Mondtuk és mutattuk nekik mi is – nincs fegyver! Böszült kinézettel feldúltak mindent a szobában, míg nem találtak elzsákmányolni valóra. Próbálkoztunk volna ellenállni, valami módon tiltakozni, de már a szemük izzása visszarettentett bennünket. Szegény beteg szívű édesanyánk csak elsirathatta kincseit – nyakláncát, függőit, de szemet vetettek apám zsebórájára is. Végül ráakadtak apánk műhelyére. Cipész volt. Minden viselhető lábbelit zsákba rakva elvittek.

Pár nappal később egy újabb jó hír érkezett hozzánk otthonról. Egy befolyásos személy – aki kapcsolatot tart a falunkban egy családdal (J.I.) – közbenjárása révén néhány személy ki fog szabadulni közülünk. Ez meg is történt, hallottam a visszaemlékezőktől.

A közbenjáró egy vasutas tiszt volt, akinek csak az volt a kérése, hogy lehetőleg olyan személyeket nevezzen meg a család, akik szükség esetén segítettek

rajtuk. Így szabadult ki a fogva tartottak közül három személy. A jótevő személyesen intézkedett Vágsellyén a helyszínen és hozta ki a három kijelöltet az udvarból. A tiszt urat a még ma is élő – akkor fiatal legény – Sz. I. vitte lovas kocsin Sellyére, és ő is hozta haza együtt a kiszabadítottakkal.

- Emlékszem – mondja az egykori lovas legény –, egy nagy épület kapuja előtt állítottam meg a kocsit. Nem is kellett sokáig várakozni. A kapunál álló őrszem elég nagy nyílásra kinyitotta a kapu egyik szárnyát, így láthatóak voltak a kiszabadított civilek. A tiszt még szót váltott a kapuőrrel, aztán kivezette embereit a szabadba. Mellém ült. Megelégedetten és szerényen intett, hogy indulhatunk. A három szerencsés pedig a kocsi fenekébe ült le. Sokat nem tudhattak további sorsukról, de a tiszt barátságos tekintete és a pár elejtett szava – még ha nem is értettek mindent – megnyugtató volt számukra. Csak később tudták meg, hogy ennek a kapitány-rangban lévő vasutas tisztnek a közbenjárására engedték haza a templomtéri gyülekezőről azt a két személyt is (id. J. I. és Cs. J.), akik hasonlóan a család segítői voltak. Pontosabban, édesanyjuk temetésekor nagy sár volt a faluban. Nehéz lett volna az embereknek vállukon vinni a koporsót. A fenti két gazda lovas kocsin vitte ki a koporsót a temetőbe, meg a papot és a kántort. Erről sem feledkezett meg a család.

Ekkor szállt szájról szájra a faluban, hogy azért a szlovákok között is vannak jó emberek.

KIHALLGATÁS

A bent maradottak sem értették igazán, hogy társaik milyen szerencse folytán szabadulhattak. Úgy érezték, mintha már valami lett volna a levegőben.

A kihallgatástól sokat reméltek – legalább papírra lesz fektetve panaszuk, elismerik büntelenségüket és hazaengedik őket.

A következő nap reggelén őrségváltás után végre közölték velük, hogy készülődjenek fel a kihallgatásra!

Nem valami szívhez szóló hangon közölték velük a parancsot – állapították meg. Azt meg – folytatták – igazán nem mondhatják, hogy elnézést kértek volna az egész eseményért. Ehelyett az őrpapancsnok arcán továbbra is inkább a fenyegetés látszata ült, ajkát pedig csak szlovák szavak hagyták el. Annyit viszont megértettek, hogy miről is van szó.

- Mindenki ki lesz hallgatva! – szólt feléjük.

A kihallgatásukkal nem is lett volna olyan baj, még csendben sem tiltakoztak ellene. Csak a közlés hangneme, a durva modor nem tetszett. Elvégre, ők civilek, nem katonák. Szikrázó szemével kiölte belőlük a reményt. Még a kis örömeiket is elrontotta. Kiéreztek a beszédből, hogy nem is a vallomásuk lesz a fontos, hanem a kollektív bűnösségről szóló, előre elkészített vádirattal való azonosulásuk. Márpedig éppen a szabadon bocsátásukat remélték, amint világossá válik a büntelenségük.

Ezek után jót nem várhattak. Ettől kezdve már csak az foglalkoztatta őket, hogy mi lesz a vádiratban? Tudnak-e olyan hamis vádat alkotni, ami majd kimeríti a kollektív bűnösség fogalmát? Lesz-e bátorságuk megtagadni tőlük a vallomások hitelesítését?

Csak ennyi hitelt fog érdemelni egy embertömeg vallomása!

Ezt a jogot nem vehetik el tőlük, nyugtatták magukat. Tudniuk kell – suttogták határozottan –, hogyan fogják tudni bizonyítani a vád igaz voltát?

Veszélyes játék lehet – állapították meg. Még magukban sem voltak biztosak. Eddig mindent elviseltek, tűrték sorsukat, de ez már zavart keltett szívükben: „Mindent csak tűrni? Már csak nem fogják magukat bűnösnek kimondani! Ezt még gyávább nemzet fiai sem tennék meg! Egyszer már nekik is keményen a lábukra kell állniuk!”

- De mit kellene tenni? – elgondolkozva tanakodtak maguk közt.

Kitörni? Igen, de akkor egységesen, mindenki. Hiszen már kipihenték fáradalmaikat, már nem voltak olyan elgyötörtek.

Hová, s kik közé elvegyülni? Azok közé, akik az utcán bántó megjegyzésekkel illették, akik kis híján leköpdösték őket?

Így, ilyen eltépett külsővel?

Mi lenne azokkal, akik mégsem bírnák a menekülés iramát?

Ennyi tűnődés után nehéz volt lecsillapítani magukat. Olyan nyugalmat teremteni maguk körül, hogy még halvány jele se legyen annak, hogy ismét eljutottak a kitörés gondolatáig.

Mint korábban már többször, most is szabadulni kellett az ilyen ködös gondolatoktól. Nem lett volna célszerű magukra uszítani az ellenséget.

Néma izgalommal figyelték egész nap az örök viselkedését. Kicsit enyhült is a hangulatuk. Azért még mindig élt bennük a remény – majd csak jobbra fordul minden. Nyíltan, férfiasan be kell vallanunk – mondták –, mi már több áldozatot nem akartunk. Attól pedig ments Isten – fohászkodtunk –, hogy innen is elvigyenek bennünket. S ha mégis így lett volna, egész biztos, hogy távolabbra vittek volna bennünket. Ezért itt is fontos volt a tömeg önfegyelme – nem volt szabad okot adni a megtorlásra. Azt viszont szem előtt kellett tartani, nehogy az engedelmségükből az tűnjön ki, hogy már úgymint beletörődtek a sorsukba és megnyugvással fogadják fogva tartóik minden akaratát.

Ilyen hosszan tűnődtek a sorsuk várható fordulatain, míg hirtelen besötétedett felettük.

Korán lefeküdtek. Nagy nehezen elhelyezkedtek az éjszakára.

- Vajon milyen nap virrad ránk? – tűnődtek a holnap felől. Lassan álomra szenderültek.

A következő nap ébresztővel kezdődött. Szokatlan volt, noha már a hasadó hajnal világa ébren találta őket. Mélyen fellélegeztek. Hirtelen átvillant az agyukon a kihallgatás. Tele voltak izgalommal.

- Így kezdődött a nap – emlékezett vissza jó apám keserű tudattal.

Többen evéshez kezdtek, már akinek maradt fálnivalója tegnapról vagy a korábbi napokról, mert itt bizony nem adtak nekik még teát sem. Akadt közöttük olyan is, akinek bizony nem volt tartaléka. Még otthon sem száradt rájuk a kenyér.

E csendes falatozás közben zavarja meg őket az őrség.

Helyükön maradhattak. Ilyen tájban még nem szóródtak szét az udvarban. Az őrség erősen csendet parancsolt. Egy tisztí rangú katona közölte velük – mint katonaságnál a parancsot –, hogy elkezdődik a kihallgatás. Többségük örömmel fogadta, de akadtak közöttük olyanok is, akik nem voltak olyan derűlátók. Valójában nem is tudták, mi a célja a kihallgatásnak, meg azt sem, hogy milyen bünténnyel vannak vádolva. Általában úgy tudják az emberek, hogy a bűnösöket meg a tanúkat szokták kihallgatni. Ők viszont nem tudnak arról, hogy elkövettek volna olyasvalamit, ami miatt egy falut kell kihallgatni. Vagy igazán csak tanúnak állították elő őket?

- De mihez? – kérdezték joggal.

Nem tudtak ötről-hatra jutni. Érezték, mindezt pedig jó lett volna tudni. Legalább lelkiileg fel tudtak volna készülni. Így most is maradt csak az üres találgatás, a teljes bizonytalanság.

Ezt követően el is kezdődött a kihallgatás. Fegyveres örök csoportokban vezették át őket a kihallgatás helyére. (Néhányan viszont úgy emlékeztek vissza az eseményre, hogy helyben volt.) Egyenként folyt a kihallgatás, magyar nyelven. Szólításra egy üres, hosszú, magas mennyezetű terembe léptünk be. Hivatal-szoba lehetett. Tele volt bűzös dohányfüsttel. Közepén egy asztal és a fal mentén köröskörül pad volt. Egyik oldalról keskeny ablakok törték meg a hosszú szürke falat. Talán mégis inkább tárgyalóterem lehetett – pontosított apám.

A meglepetést azonban más okozta. Elképzelték, hogy a terem közepén egy hosszú asztal lesz körülülve vallató civilekkel, ítélkező tisztekkel, és a fejüket veszik. Ehelyett egy jó középkorú civil ruhás ült egymagában egy ócska asztal mellett.

Úrias kinézésű ember volt. Egyik kihallgatott szerint (Cz.Sz.) bricseszt viselt. Civil vagy civilbe öltözött hadbíró, ügyész vagy ügyvéd lehetett. Nem tudtuk. Ő vezette a kihallgatást. A jegyzőkönyvet is ő írta. Egy személyben volt minden.

A nádszegi embernek nem volt nagy tapasztalata bírósági eljárásokban. Nem volt pereskedő fajta, de ezt furcsállották. A kihallgató előtt az asztalon egy névjegyzéken kívül más nem volt. Egyetlen bizonyíték jellegű irat sem volt a kezében. A kihallgatottat nevéen szólította. Élénk érdeklődéssel fordult mindig az újonnan bejövőre. Lassan ejtette ki a szavakat a belépő felé. Elöljáróban mindegyikükkel közölte, hogy jegyzőkönyvileg lesz kihallgatva. Talán az első kérdése is mindegyikükhöz ugyanaz volt: „Tudja, miféle bűncselekmény miatt jutott ide?” –, amire kivétel nélkül minden kihallgatott „nem”-mel válaszolt.

Már az első kérdés megzavarta őket – jegyezte meg apám –, hiszen annyira ártatlanok voltak. Gondolataikat visszavezette a korábbi találgatásaikhoz, melyek szerint majd bűnösnek kell mondani magukat. A csapongó gondolataiktól most sem tudtak szabadulni, pedig már úgy megunták ezeket a nyomasztó érzéseket.

- Volt bátorsága ilyen irányú kérdést feltenni – rágódtak a tényen.

Súlyos volt a kérdés, de vitába senki se szállt vele. Így aztán a vallató sem boncolgatta tovább a kérdést. Nem is sikerült kivenni belőlünk semmit sem. A kérdések többsége mindenkinél egyforma volt: Kik vettek részt az utcai összecsapásban? Hol rejtőzködnek? Talán erre se kapott választ senkitől sem.

Kinél van fegyver odahaza? – e kérdésre sem hangzott el egy név sem.

Látni lehetett a vallatón, hogy nagy emberismerettel rendelkezik, de mégsem tudott mit kezdeni velünk, büntelenekkel.

Pedig – ahogy később megtudtuk – segíteni akart rajtunk.

A kihallgatás folytatódott. A falunk egyik előkelő gazdája (J.P.) felől (akihez azon a bizonyos estén bement három katona pálinkáért) érdeklődött, hogy milyen ember? Többen csak jót mondtak rá. (Feltehető, hogy a helyi besúgók adtak hírt róla a katonaságnak.)

A kérdések közül a házi szeszfőzés sem maradhatott ki. El is hangzott az új kérdés: „Kik főznek a faluban pálinkát?”

Erre sem hangzott el egy név sem, márpedig tagadhatatlan, alig lehetett egy-két család, ahol nem főzték volna.

Az egyik élő tanú (Gy. R.), akivel már korábban is találkozhattunk, az alábbi kérdést kapta: „Lőtt-e le katonát háborúban?”

- Bevallom – mondta az egykori frontharcos –, a kérdésre megkönnyebbült a lelkem és így válaszoltam: „Rádiós voltam.”

A kihallgatás előrehaladtával úgy tűnt, mintha a kihallgató is belefáradt volna. Mintha más gondok foglalkoztatták volna. Látni lehetett az arcán, az egész magatartásán, hogy nem érdekelte már őt az eljárás. Megelégedte. Eddig, ha a feltett kérdéseire csak azt a választ kapta tőlünk, hogy nem tudjuk, akkor még megkérdezte, nincs-e valami vallani valónk? Már ezt is elhagyta. Jobban el volt foglalva az írószerével, mint a kihallgatással. Ujjai közt ide-oda csavargatta, s itt-ott még egy ásítózást is elfojtott. Sokszor a kérdés után maga is megrázta a fejét és méltóságteljes élvezettel rágyújtott. Ebből arra lehetett következtetni, hogy a kérdéseket már megszerkesztve kaphatta a katonaságtól.

Az egész eljárás során minden kényszer és gorombaságok nélkül folytak le a kihallgatások. Másik fontos tény, hogy a katonaság senkit sem vitt el mindjárt a kihallgatás után közülünk vagy közvetlen a kihallgatásról. Ez pedig arra utalt, hogy a fogva tartottak között nem akadt bűnös, akit azonnal le kellett volna tartóztatni. Másodszor, az előállítottak egy esetben sem szegték meg az eljárás rendjét. A kép azonban nem ilyen tiszta. Még a kihallgatás előtt két társunkat (L.S. és J.F.) a Kurtasor utcából elvittek a bírósági fogdába Galántára. Ott voltak már azok is, akiket otthon tartóztattak le, s eddig Nádszegen, a községháza pincéjében tartottak fogva.

Egybevetve: az eljárás egyértelműen azt bizonyította, hogy a kollektív felelősségre vonás kísérlete alaptalan, nacionalista volt.

Egy, még ma is élő résztvevő (Cz. Sz.) így emlékezett vissza a kihallgatás lefolyására: „Reggel nyolc óra volt. Kis csapatonként kísérték bennünket az örök a kihallgatás színhelyére. Egyenként léptünk be a terembe, de csak az mehetett be, akit hívtak a névsor szerint. Tőlem is kérdezték, hogy mit tudok J.P.-ről, ami bűnként róható fel? Én is csak azt mondhattam, mint a többi – becsületes gazdaember volt, a napszámosait kifizette... A következő kérdés pedig így szólt – mit tudok a kurtasori eseményről, a verekedésről?”

Tizenöt, tizenhat napig tartott a kihallgatás. Én tizennégy napig voltam ott. Akit már kihallgattak, hazamehetett. A kihallgatást vezető bíró is már fáradt volt. Csizmanadrágot viselt, jól emlékszem rá. Magyarul is beszélt. Ő írta valomásunkról a feljegyzést is. Pár nap után látni lehetett rajta, hogy már őt sem érdekli igen a fogva tartásunk.

Egy másik tanú – aki szintén átélte az eseményt – még ma is jól emlékszik a kihallgatására. A harmadik nap reggelén kezdődött a kihallgatásunk. Tíz fős csoportokban vittek bennünket a bírósági épületbe. Ábécé szerint hívtak a terembe. Én az első tíz közé kerültem. Mindenki sorra került. Általában rövid ideig tartott személyenként a kihallgatás. Akinél gyanút fogott az öregúr, azt tovább próbálta faggatni... Akik már átestek a kihallgatáson, csoportokban mehettek haza.”

HAZA..., HAZA

A kihallgatással tulajdonképpen elkezdődött a szabadon bocsátásunk, amire így emlékeznek vissza: „Ahogy folyt a kihallgatás, úgy engedtek csoportokban haza bennünket. A napok egyre derültebbek lettek. Felszabadultak az előző napok feszültségei. Már alig törődtek velünk az örök. Ők is napról napra kevesebben lettek. Mindennek ellenére senki sem foglalkozott a szökés gondolatával, hiszen akkor sohasem érezték volna szabadnak magukat. Inkább kívárt mindenki, míg sorra kerül, hiszen a kihallgatás folyamatos volt. Lassan, de fogyatkoztak. Időben így távol esve az eseménytől, nem lehet kifejezni azt az izgalmat, amit azok éltek át, akik utolsóként vártak a kihallgatásra.”

Először csak kisebb, öt-tíz fős csoportokban engedték ki őket a szabadba. Később már nagyobb számban szabadulhattak.

A fokozatos kiszabadulás lázba hozta a falu népét. Még ha minden nap engedtek is haza egy csapatot, az ott maradtakért továbbra is fokozódott otthon az aggodalom. Nem volt könnyű kivárni a végét. Végül mindenki sorsa eldőlt, mindenkit szabadon engedtek.

A kapuőr széttárta a kapu két szárnyát, és az utolsó csoport is elhagyta a szálláshelyét. A kapunál egy ideig még ott állt az őr, s mintha integetett volna utánuk, hogy csak menjenek... haza... haza! Azért ilyen is volt közöttük. Most már elhittük, hogy szabadok lettünk. Jó volt látni egymás arcán az örömet. Sokan lelassították lépteiket és az égre emelték arcukat...

Hazafelé az út zavartalan volt. Ugyanazon az úton tértek haza, melyen idehajtották őket. Ez volt a legrövidebb út hazafelé is. Az a fontos, hogy már ők is otthon lesznek. Nem álltak meg még pihenni sem. Inkább még megsziporázták lépteiket, hogy minél hamarabb elérjék a szülőfalujuk határát. S ha elérkeznek addig, akkor már igazán otthon érezhetik magukat.

Végre el is érkeztek a faluvégi képhez, majd a kútig, aztán a kereszting. Itt vannak a földjeik, a félbehagyott munkák. Egy varjúcsapat kárologva reppent fel és a falu felé tartott, mintha vitte volna az üzenetet: „jönnek...” Már láttuk falunk templomtornyát is. Már éreztük, hogy közeledik a nagy pillanat, a hazaérkezés pillanata. A ház, mely a falunkból való kihajtásunkkor az utolsó volt, most, visszaérkezésünkkor az első lett. Talán a lépteinket is még jobban meggyorsítottuk, akárcsak a szoptató anyaló, amikor a határból hazafelé tart vele a gazdája.

Mindenki a saját gondolataiba temetkezett. Volt, akit a szegényes otthona várt, de mégis szépnek, derűsnek és melegnek tartotta. Volt, akit a kenyérkereset sürgetett haza. Volt, akit finom, meleg asszonyi odaadás várt, de volt olyan is, akit senki se várt, mégis örült az otthonnak. A falu szíve nagyot dobant,

amikor hazaérkezett az első csoport, de még nagyobb akkor, amikor az utolsó is megjött.

Az elhurcoltak hazaérkezése fölötti öröm inkább befelé forduló volt. Kifelé a falu továbbra is még csendes maradt, kihaltak látszott. Csak azután nyerte vissza erejét, amikor elmúltak felette a szürke fellegek és a lázongó szívek is megnyugodtak. A teljes kiheveréshez pedig még hosszú időre volt szüksége a falunak.

Csak a jegyespárunk szíve virágzott ki rögtön.

- Így végződött a kéthetes vágssellyei raboskodásunk – fejezték be vallomásukat a visszaemlékezők.

NINCS VÁD

A vágsellyei kihallgatásokkal párhuzamosan folytak a vallatások Nádszegen is a községháza pincéjében. A kemény vallatást nem kerüli el senki sem az ott lévők közül. Az ő bűnük az volt, hogy nem tettek semmit. A vétkeseknek bűnhődniük kell elv alapján a karhatalmi vallatók átadták őket a galántai járásbíróságra, ahol a bíróság fogdáiba zárják őket. Mindenkit külön zártak, de nem bántalmazták őket. Az utcai események koronatanúja (G.M.) visszaemlékezése alapján az alábbi személyeket szállították el: G.J., G.L., J.F., M.V., G.M., G.A. Ez a felsorolás egyezik a „NB” tallói parancsnokságának jelentésében közölt névjegyzékkel. Mind egy utcából való volt. Ekkor adja fel magát az id. G. M., aki – mint tudjuk – egyszer már a katonák kezére került, de a bátor fiainak sikerült őt kiszabadítani.

Most már az idős apa is fogságba került.

Ezenkívül a csendőrség részéről még öt személyre volt kiadva elfogatási parancs. Név szerint: G.Á., G.I., ifj. G.M., L.D. és G. L.- ra. Ezek is Gyöp soriak voltak. Hollétükről a csendőrség sem tudott semmit. Körözésük folyamatban volt. A csendőrség szerint az eddigi események főszereplői, őket tartották első számú bűnösöknek.

A járásbíróság az ügyet nem tudta lezárni., mivel hivatalos vádemelés nem volt senki ellen. Az ügy kerületi törvényszék elé került, Pozsonyba. A letartóztatottakat is átszállították Pozsonyba., ahol a törvényszék fogdáiba zárták őket. Több ízben ki volt tűzve a tárgyalás időpontja, de a vádemelő egyszer sem jelent meg a tárgyaláson. Így nem kerülhetett sor az ítélezésre sem. Az viszont nehezen érthető, hogy Pozsonyban, az Állami Irattárban az egykori Pozsony megye 1924-49-ig terjedő bírósági iratai regiszterében (jegyzék) e bírósági eljárásról semmiféle bejegyzés nem található (Štátny archív Bratislava – KRAJSKY SÚD v BRATISLAVE – Trestné spisy 1924-49 – Register obžalovaných). Az id. G. M.-on kívül a többi férfit három hónap után hazaengedték.

A nők pedig karácsonyra szabadultak. Utolsóként az apát engedték el márciusban.

Szabadulásunkkor – mondja az egykori lány, M. – anyánk megkérdezte az ügyészt: „Prokurátor úr, mondja, miért voltunk becsukva?”

- Azért, mert magyarok – hangzott a válasz.

- Ha azért voltunk itt – szólt vissza anyánk –, akkor jól van!

Erre olyan pontosan emlékszem, mintha tegnap lett volna – fejezte be visszaemlékezését az egykori átéltő.

DOKUMENTUMOK, FORRÁSOK

A kántor búcsúztatója R. Sz. sírjánál, átirat
1945. szeptember 23.

1. De nagy itt a szomorúság, de nagy itt a fájdalom, mert egy jó gyermek az aki, fekszik a ravatalon. Szülők, testvérek siratják, hogy ő nincs már életben, siratják mert kedveseit váratlanul hagyta el.

2. Óh te jó szülő ne zokogj, jó testvér ne keseregj, hogy az Isten rendelése, akarata ilyen lett. Neki a hirtelen halál nem okozott szenvedést, hanem minden földi bajtól megszabadította őt.

3. Most pedig nagy bizalommal tekintetek az égre, onnan fog jönni a vigasz bánatos szívetekre. Mert aki küldi a csapást az küld vigasztalást, halljátok kedveseteknek vigasztaló szavait.

4. Lelki atyám te légy első akitől elbúcsúzom, aki felé legelőször küldöm az én hálaszóm. Habár Jézus testét, vérének nem vehetem magamhoz, de reményilem könyörgésem számomra irgalmat hoz.

5. Most pedig kedves szüleim boruljatok énreám, mielőtt a temetőnek sírhantja hullana rám, így búcsúzzunk utoljára édesatyám és anyám, kérlek minden imádkozásban emlékezzetek reám.

6. Testvéreim tőletek sem lehetett elbúcsúznom megakadályozott ebben a hirtelen halálom, de bennetek éljen tovább a testvéri szeretet, s a ti jó testvéreteket soha ne feledjétek.

7. Nagybátyáim, nagynénéim óh milyen ez az élet, ma élünk és holnap talán sírhant takar bennünket. Ezért legyetek mindig kész az utolsó nagy útra, mert nem tudjuk, hogy mikor üt életünk végórája.

8. Jó unokatestvéreim Isten áldjon titeket azokat is kik valahol messze távol szenvednek. Keresztszülők, bérmaszülők nektek meg azt kívánom, hogy a végső óra rátok ne jöjjön váratlanul.

9. Sógoraim, jó ángyaim adja meg a jó Isten, hogy őt egykor színről-színre láthassátok a mennybe. Udvarbeliek, rokonok és kedves jó vivők s kedves szomszédok Tőletek is utoljára csak ekkép búcsúzhatok.

10. Barátaim, kikkel együtt fiatalságom éltem benneteket arra kérlek imádkozzatok értem, most pedig Isten veletek szeretettel búcsúzom adja Isten találkozzunk boldogabb másvilágon.

11. Jézusom feléd fordulok tekintsd gyászos végemre, rövid földi életemért adjál örök életet. Jézusom tekints azokra akik sírnak utánam, töröld le a könnyeiket, vigasztald bánatukban.

*

Isten veletek jó szülők, jó atyám, édesanyám. Isten veletek testvérek gondolatok néha rám.

*

Temetőbe visztek engem fehérruhás leányok
Ily menyegző jutott nekem most ezért szomorkodtok
Vigyetek csak kísérjete a gyászos temetőbe
Ott fogok én megpihenni, megnyugodni örökre.

E.Sz. levele – visszaemlékezés – részlet – átirat

Kedves Barátom!

Visszaemlékezve a régi, jó barátságunkra teljesítem kérésedet Nádszeg 1945-ben történt eseményére vonatkozóan.

...Ekkor már a falu katonái is kezdtek hazatérni a fogolytáborból. A faluban nagy volt a szegénység. Szinte minden háznál főzték a pálinkát.

Ez idő tájt tíz naponként 10-15 fős katonacsapat kelt át a falunkon Csallóköz irányába. Csak később tudtuk meg, hogy a szlovák-magyar határon teljesítenek szolgálatot és hogy tíz naponként cserélődnek. Laktanyájuk állítólag Nagyszombatban volt. Ezek a katonák egy napon elhatározták, hogy házalni fognak és ahol pálinkára akadnak, azt elkobozzák. Mivel, hogy erre nem kaptak parancsot, kitalálták, hogy házkutatásokat tartanak fegyverek keresése ürügyén. Nem tudom pontosan, állítólag a Kurtasori házalas során megtámadták a katonákat. Ezt így hallottam a kihallgatásoknál. Sőt, hogy egy családnál fegyvereket is találtak a padláson. Volt-e lövöldözés vagy sem, azt nem tudom, arra nem emlékszem. Az incidensre további katonák jöttek a faluba és kidoboltatták, hogy minden férfi 18 éves kortól 50 éves korig a templomtéren jelentkezzen. E felszólítás mindenkire vonatkozott, még a községháza alkalmazottjaira is. Így én is, meg Ferko és Aladár odakerültünk a térre. Már nem emlékszem, hogy mivel fenyegettek bennünket, de engem és Ferkot hazaengedtek.

A templom tér előtt három sorban álltak az emberek. Elvették tőlük a nadrágszíjat, de még a cipőfűzőjüket is. Úgy három órányi állás után behajtották őket a templomba és az iskolába. Az iskolába való áthajtáskor a katonák sürgetve toloncolták az embereket a folyosón. Ekkor sült el az egyik őr fegyvere, de én már akkor nem voltam ott. Amint később megtudtuk – az elsült fegyver golyója ölte meg R.Sz.-t. A helyszínen megkezdett kivizsgálásnál már ott voltam mint tolmács. A holttest még ott volt a lépcső közepén. A tetemen látni lehetett, hogy a golyó a fej hátsó részén hatolt be a testbe. A kivizsgálás megállapította, hogy az egyik őr fegyverével lökdöste a tömeget, hogy siessenek, miközben elsült a fegyvere. Közben a községházára behoztak egy apát a fiával (Kurtasorról), nevüket azonban nem tudom. Az ok, hogy megtámadták a katonákat, vétkesek, ezért halálra vannak ítélve. Emlékszem, hogy ez ellen tiltakoztam, mert egy katona sem vesztette életét. Ennek ellenére, még is kivítették őket a községháza kertjébe, ásókat adtak kezükbe, hogy ássanak maguknak sírt. Mi az ablakból néztük, hogy ássák a sírt. Körülbelül 60 cm mély lehetett a gödör, ekkor megjelent egy tiszt, aki rögtön leállította az ásást, a „bűnösöket” pedig elszállították. Már nem tudom, hogy milyen sokáig voltak az emberek bezárva az iskolába és

a templomba ahová az otthoniak hordták hozzátartozóiknak az ennivalót. Az tudom, hogy végül 15 embert elszállítottak Sellyére, a többit elengedték.

A levélíró aláírása

K.K.I. naplójából – részlet – átirat

A Kurtasori incidens és következményei

Baráti látogatásra indultam, mitsem sejtve a történetekről. Jó barátomat nem leltem kisbarassói otthonában. Becsukva magam mögött az utcaajtót, a Barassó utca belső végéhez közelítve, két fegyveres katona tűnt a látóterembe, akik éppen egy tágas parasztportára hatoltak be. De hogyan? Az egyik durván belökte lábával az utcaajtót s szuronyt szegezve haladt előre a másik katona meg fedezte. Eme jelenet elképesztően hatott rám: békében, ilyesmi?! Férfiakat kerestek, de rossz helyütt. Csupán a ház fiatalon megözvegyült asszonyát találták odabent, akit megjelenésükkel halálra rémíszttettek, hiszen a férjét a nyilasok végezték ki Csallóköz szívében. Mi mást tehettek, röpke ottlétük után távoztak a házkutatók, folytatva a kutakodást.

A megdöbbenő eseten néhány percig eltűnődtem, majd éles dobpergés ütött fültövön. A kisbíró, Móric bátyó géppel írott fejléces papírt húzott elő a tágas ingzsebéből, s bizony a közhírré tett szöveg alaposan fejbekólintott. Olyasformán szólt, hogy a község férfilakossága – 16 éves kortól egészen az aggastyánokig – köteles a templom-téren megjelenni! Ha a felszólításnak bármely férfi nem tesz eleget, azt a házkutató katonák kísérik a kijelölt helyszínre. Erre nyomban akadt szemléltető példa is.: újabb két katona ingben, gatyában kísért végig Barassó utcán, akit a betegágyából rángattak ki a Majthény telepen. Őt is a Templom térre kísérték.

Ennek aztán már a fele sem tréfa – morfondíroztam magamban, s jobb megoldás híján a „díszkísért” nélküliséget választva a kijelölt gyülekezési helyre indultam. (Bár ne tettem volna, mert mint később megtapasztalhattam, törbecsalás volt...). Közben a dobszó útján felszólítottak kisebb csoportjai szállingóztak, majd csatlakoztak a már nyilvános szégyenpaddá alakított, félkörben ücsörgő tömeghez, ahol géppuskával nézhettünk farkasszemet.

Elrettentés a javából.

A megszálló katonaság lezárta a falu főbb útvonalaait s teremtetett lelket ki nem engedtek. A határból hazatartókat útnak engedték, kísérve a Templom térig őket. A mit sem sejtő szerencsétleneket a tér balfelén sorba állították s ezt követte az anyaföldre parancsolás, természetesen arccal lefelé, szigorúan

megtiltva az egymásközti szóváltást. Akik mégis ily módon a nemtetszésüket nyilvánították, ezért valamennyiük meglakolt. Eléggé hamar a hátsó felükön érezhették a rajtuk végiggyalogoló kincstári lábbelijét, testsúlyát. S aki még ennek ellenére is morgolódott, azt a puskatus bírta jobb belátásra. Hogy mi okra-végre kellett ezt az emberi méltóságukba belegázolást elszenvedniük, azt egyikük sem tudta. De a félkörben földön gubbasztók sem, akik közül többen is felhördültek a látottakon, ily módon kifejezve rokonszenvüket az ártatlanul megtaposottakkal, földig alázottakkal.

FORRÁSOK

1. Az 1945 szeptemberében történt, a katonaság és a civil lakosság közti összetűzésről szóló csendőri jelentés átirata. Stanica národnej bezpečnosti Talloš, okres Galanta Talloš, 25.szeptember 1945, čís. Jedn. 110 dôv./45 Vec: Srážka vojska s civilným obyvateľstvom v obci Nádseg. Hlavné veliteľstvo národnej bezpečnosti 2.odd. zpravodajská sekcia Bratislava. Dňa 19. Septembra 1945
 - A személynevek a személyi adatok védelme miatt nincsenek feltüntetve
 - Állami Járási Levéltár Vágsellye ONV Galanta 8572/1945 adm. Átirat
2. Zdenka Holotiková, Márta Kordíková, Vígh Károly, Roják Dezső, Juraj Zvara, Botka Ferenc, Csanda Sándor: Magyarok Csehszlovákiában, EPOCHÁ Könyvkiadó Bratislava, 1969
3. Juraj Zvara: A magyar nemzetiségi kérdés megoldása Szlovákiában, Politikai Könyvkiadó, 1965
4. Nádsgéz – múlt és jelen, Magyar Vasárnap Kiadó, Komárom 2000

TARTALOM

Előszó	5
Bevezető	8
Kezdet.....	12
Házalás	14
A hírvivő	20
A falu megszállása.....	22
A emberek összegyűjtése	38
Dobolnak a faluban	40
A tér vezére	60
A hír már a határt is járja.....	64
Üres lett a határ	72
Verik az orvost	73
Céltalanul repülő golyó	75
Gyerekek az események sodrában	76
Beterelés a templomba	79
Áthajtás az iskolába	101
A gyilkos golyó.....	107
Indulás Vágsellyére	121
Kihallgatás	142
Haza..., haza	147
Nincs vád	149
Dokumentumok	151
Források	158

Köszönetnyilvánítás

**Tisztelettel mondok köszönetet mindazoknak,
akik a könyv megírásához szükséges
forrásgyűjtésben segítséget nyújtottak.
Ugyancsak köszönetet mondok azoknak is,
akik más módon támogatták a könyv kiadását.**

A szerző eddig megjelent könyvei:

- **Hív a Komáromi Imanapi harangszó**
 - **A határ emberei**

Bartakovics István: Ártatlanul bűnhődtek

A szerző magánkiadása

Kiadta: KT Könyv- és Lapkiadó Kft., Komárom

Nyomta: Nec Arte Kft., Komárom

248/2007

ISBN 978-80-8056-591-6